

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ:

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У НОМЕРІ:

- **АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС**

∨ *Кодекс суддівської етики*

- **СУСПІЛЬНА ДУМКА**

∨ *Виклики адміністративно-територіального устрою*

- **ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР**

∨ *Правила організації ефективного судочинства*

№ 10 жовтень 2024

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 10 (125) 2024

(01 жовтня -31 жовтня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів

Додаток до журналу
«УКРАЇНА: ПОДІЇ, ФАКТИ, КОМЕНТАРЬ»

Редакційна колегія:

Л. Дубровіна, член-кореспондент НАН України, генеральний директор НБУВ
(головний редактор);

Ю. Половинчак, керівник НЮБ (заступник головного редактора);
Н. Іванова, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ;
В. Бондаренко, ст. наук. співроб. НЮБ

Заснований у 2014 році
Видається один раз на місяць

Передрук – тільки з дозволу редакції

З повнотекстовою версією видання
можна ознайомитись на сайті
Центру досліджень соціальних комунікацій
nbuviar.gov.ua

ЗМІСТ

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Л. Чернявська

Кодекс суддівської етики:
українські новації та світова практика 4

НОВИНИ

КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ 15

КОНСТИТУЦІЙНІ

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ

ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ 21

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Н. Мамченко, Судово-юридична газета:

Результати судової та антикорупційної
реформ отримали найнижчу оцінку – 73%
та 84% незадоволених – результати
опитування на замовлення КМЄС 33

В. Хрипун, Судово-юридична газета:

Люстраційні заборони, встановлені у 2014
році, більше не діють – що далі 35

Ю. Ганущак, Дзеркало тижня: Виклики
адміністративно-територіального устрою.

Як створювати нові громади та визначати
межі? 37

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ,

ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ,

ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ 40

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

ОКРЕМА ДУМКА судді Конституційного

Суду України Петра Філюка 46
Кравченко М.

Правила організації ефективного
судочинства: впровадження європейської
практики в українські реалії відправлення
правосуддя 51

Отрош І.

ГРД, Фондація DEJURE, ЦПК – тиск на
Вищу раду правосуддя та підрив авторитету
правосуддя 56

Арсирій Р.

Лотерея під час оцінювання суддів:
пощастить чи ні? 61

Кириченко Ю.

Конституція не обмежує нас — вона захищає
навіть під час війни, це наш захист від рф
(*Інтерв'ю*) 63

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ 67

28-ма річниця з Дня створення Конституційного Суду України

Конституційний Суд України відіграє ключову роль у захисті невід’ємних конституційних прав і свобод людини і громадянина, гарантуванні верховенства Конституції України як основного принципу правової держави.

Упродовж майже трьох десятиліть Суд ухвалив чимало актів, які є результатом виваженої, повсякденної праці багатьох поколінь суддів. У них Суд ураховував принципи і норми міжнародного права, формував власні юридичні позиції, які стали квінтесенцією ухвалених рішень і висновків та які впливають на розвиток конституційного права і є важливими складовими у професійній роботі юристів, науковців-правників.

Нині на Суд покладають важливі завдання, які вимагають високого рівня знань, наполегливості, досвіду на шляху зміцнення конституційного правопорядку, забезпечення стабільності в суспільстві.

Конституційний Суд і надалі робитиме свій професійний внесок у справу збереження Української державності, її захисту від зовнішнього ворога та гарантування українцям права на гідне людини існування як самобутньої нації.

Слава Україні! Героям слава!

(Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/28-ma-richnysya-z-dnya-stvorennya-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny>)). – 2024. – 16.10).

АНАЛІТИЧНИЙ РАКУРС

Л. Чернявська, мол. наук. співроб. НЮБ НБУВ

Кодекс суддівської етики: українські новації та світова практика

Наприкінці вересня з'їзд суддів України затвердив у новій редакції Кодекс суддівської етики, який був розроблений за ініціативи і за безпосередньої участі Ради суддів України (РСУ). Дотепер судді користувались Кодексом в редакції 2013 р. і наразі дійсно є потреба врахувати суттєві зміни та реформи, що відбулися в судовій владі з того часу.

Оновити зміст та положення Кодексу суддівської етики суддівська спільнота вже намагалася у березні 2021 року. Але тоді спроба виявилася невдалою і XVIII З'їзд суддів після дискусій відклав затвердження змін до тексту Кодексу на невизначений час, зокрема, через питання до коректності та визначеності запропонованих змін. Нова редакція Кодексу суддівської етики стала результатом діяльності робочої групи, до складу якої входили як члени РСУ, так і представники Верховного Суду, ВККС, Вищої ради правосуддя, низки громадських юридичних організацій і навіть проєктів технічної допомоги, таких як USAID та IDLO.

Як зазначив суддя ВС у Касаційному господарському суді Є.Краснов, який обіймає посаду голови Комітету Ради суддів України з питань дотримання етичних норм запобігання корупції і врегулювання конфлікту інтересів, головною метою оновлення Кодексу було наближення його норм до міжнародних стандартів, узгодження з новим законодавством України та врахування нових етичних викликів. Розробники документа обрали шлях не надмірної деталізації Кодексу суддівської етики, а лише оновлення та осучаснення його існуючих статей з можливістю подальшого тлумачення його положень. Таким чином, Кодекс залишатиметься більш універсальним.

За словами члена Вищої ради правосуддя С. Бурлакова, оновлення Кодексу суддівської

етики – це лише перший крок, оскільки на порядку денному стоятимуть питання щодо розробки кодексу етичної поведінки членів Вищої ради правосуддя, а також на часі реформа вищої юридичної освіти, де одним із головних принципів має бути виховання етичності та доброчесності із самого початку навчання студентів – майбутніх суддів.

Ухвалений документ поділено на три частини: загальні положення, поведінка судді під час здійснення правосуддя та поза залом судових засідань. Основні його новели стосуються:

- Питань цензури для суддів та контролю за висловлюваннями суддів у соціальних мережах;
- Учасі у громадських заходах;
- Захисту незалежності суддів;
- Індикаторів доброчесності судді;
- Дозволу на використання штучного інтелекту;
- Уваги до голів та заступників голів судів;
- Заборони дискримінації громадян.

Загалом в обговореннях документа вказують як на цікаві новації, такі як дозвіл суддям використовувати при підготовці судових рішень штучний інтелект, «якщо це не впливає на незалежність та неупередженість судді, не стосується оцінки доказів і процесу ухвалення рішень та не порушує вимог законодавства» та можливість публічно виступати на захист авторитету та незалежності судової влади; так і на те, що запропонований варіант змін у Кодекс містить і низку дискусійних пропозицій. Наприклад, зміни у Кодекс фактично посилюють контроль над публічною поведінкою суддів та їх висловлюваннями, зокрема, у соціальних мережах. Також оновлена редакція Кодексу суддівської етики дає можливість притягати до дисциплінарної відповідальності суддів, які зневажливо

ставляться до суддівського самоврядування. Загалом, зміст запропонованих змін до Кодексу суддівської етики, за коментарем представників РСУ, зводиться до наступного: «Кодекс визначає зобов'язання, якими судді добровільно беруть на себе більш істотні обмеження, пов'язані з дотриманням етичних норм як у поведінці під час здійснення правосуддя, так і в позасудовій поведінці».

Отже, у першу чергу привертає увагу те, що розробники змін до Кодексу суддівської етики вирішили «навести лад» у сфері публічної поведінки суддів. Стаття 12 оновленої редакції Кодексу передбачає, що суддя «повинен проявляти стриманість, виваженість, обачність та поміркованість у висловленні своїх поглядів і думок за будь-яких обставин». Також запропоновано прямо прописати у Кодексі, що «суддя не може робити публічних заяв та/або коментарів, які компрометують звання судді або підривають авторитет правосуддя».

Водночас, на думку експертки Центру політико-правових реформ О. Овчаренко, Україні потрібно створити ефективний інститут дисциплінарної відповідальності судді. Для цього, зокрема, доцільно розглянути можливість надання ВККС і ВРП повноважень й організаційних можливостей самостійно проводити спеціальну перевірку суддів і кандидатів на посади суддів, а також створити в секретаріатах цих органів повноцінні аналітичні підрозділи, співробітники яких отримували би інформацію з державних реєстрів, опрацьовували і перевіряли документи суддів і кандидати на посади суддів, а також здійснювали моніторинг відкритих даних, ЗМІ і соціальних мереж, спрямований на виявлення потенційних корупційних та інших правопорушень, вчинених суддями. Для цього на законодавчому рівні варто ініціювати внесення змін і доповнень в законодавство про судоустрій та антикорупційне законодавство.

Як зазначив Є.Краснов, питання користування суддею соціальними мережами є досить складним для врегулювання питанням. На жаль, досвіду регулювання цього питання в інших країнах, який можна було б адаптувати до українських реалій, немає. Однак робоча

група розробила певні пропозиції змін до Кодексу суддівської етики щодо цього питання. Користування суддею соціальними мережами, згідно із новою редакцією статті 21 Кодексу, «має бути стриманим, поміркованим та обережним». Також зазначено, що «суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади». Окремо запропоновано вказати, що суддя «має уникати публічних заяв і коментарів щодо справ, які перебувають у його/її провадженні та інших суддів, не піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили».

У новій редакції Кодексу запропоновано зазначити, що суддя має право брати участь у громадській діяльності та публічних заходах, але «якщо це не завдає шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади і не може вплинути на здійснення правосуддя». Відповідно, «суддя повинен уникати взаємовідносин, що викликать сумнів у його незалежності та безсторонності». Втім, залишається питання, хто та як саме буде визначати, що той чи інший суддя взяв участь у заході, який «завдав шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади».

Цікаво, що незважаючи на запропоновані обмеження щодо публічних висловлювань суддів та щодо можливості участі суддів у громадській діяльності, стаття 1 Кодексу суддівської етики прямо вказує, що «у ситуаціях, коли незалежність та авторитет судової влади під загрозою, судді мають право виступати на їх захист як на національному, так і на міжнародному рівнях».

Однак, наразі не зовсім зрозуміло, як реалізувати зазначену ініціативу на практиці, і чи не викличе взагалі спроба її реалізації, наприклад, зворотну реакцію Вищої ради правосуддя, яка, як відомо, вкрай мляво реагує навіть на прямі випадки тиску на суддів і майже ніколи не йде на загострення відносин з іншими гілками влади та правоохоронними органами.

Також досить цікавою виглядає спроба прописати у статті 3 Кодексу суддівської етики необхідність для суддів відповідати так званім «Індикаторам доброчесності судді».

Ініціатива щодо «документального» затвердження вказаних індикаторів належить Громадській раді доброчесності (а також деяким громадським організаціям), яка використовує їх під час конкурсних процедур на посади суддів та під час кваліфікаційного оцінювання суддів.

У листопаді 2023 р., напередодні відновлення процедури кваліфікаційного оцінювання суддів, ВККС та ГРД досягли домовленості щодо використання індикаторів, які вказують на недоброчесність судді або кандидата на посаду судді, а також принципи оцінювання зазначених індикаторів. У квітні 2024 р. до розробки Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді) долучилася Вища рада правосуддя, на базі якої була створена відповідна робоча група, до якої увійшли представники ВРП, ВККС, РСУ та ГРД.

У оновленому варіанті Кодексу суддівської етики запропоновано зазначити, що «суддя не повинен допускати поведінки, що створює враження про недотримання ним етичних стандартів судді». При цьому «суддя має докласти зусиль щоб на думку звичайної розсудливої, законослухняної та поінформованої людини його поведінка відповідала високому статусу посади та не викликала обґрунтованих сумнівів у його доброчесності».

Нова редакція Кодексу суддівської етики приділяє увагу також і суддям, які займають адміністративні посади в судах. «Суддя, який виконує адміністративні функції, повинен поважати незалежність і неупередженість суду в цілому та кожного судді; не має вдаватися до дій чи вчинків, які можуть бути загрозою суддівським незалежності, безсторонності та рівності», – зазначено у новій редакції Кодексу.

Зміни до Кодексу суддівської етики також конкретизують види дискримінації, які неприпустимі під час здійснення правосуддя. «Суддя під час здійснення правосуддя повинен не допускати дискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного та соціального походження, майнового стану, стану здоров'я,

місця проживання, мовних та інших ознак і не дозволяти цього іншим», – зазначено у змінах до Кодексу.

За словами Є.Краснова, під час підготовки документа було враховано міжнародні стандарти, зокрема Бангалорські принципи поведінки суддів, Кодекс поведінки для суддів США, Типові правила професійної поведінки Американської асоціації адвокатів, висновки Консультативної ради європейських суддів, Модельний кодекс Європейської мережі рад правосуддя, Етичні принципи для міжнародних кримінальних суддів.

Так, у **Сполучених Штатах** судді вже давно керуються різними джерелами, що регулюють їхню етику. До них належать статuti, загальний суддівський кодекс, консультативні висновки з етики, видані відповідним комітетом Суддівської конференції, а також історична практика. З 1973 року федеральні судді нижчих інстанцій слідують кодексу поведінки, розробленому Суддівською конференцією, яка визначає етичну політику для судів США. Суддівська конференція (стара назва – Конференція старших окружних суддів) була створена Конгресом США у 1922 році для розробки керівних принципів управління органами судової влади. Вона видає детальні правила, що уточнюють застосування положень кодексу на практиці, і публікує консультативні висновки у відповідь на запити суддів про те, як застосовувати кодекс до конкретних випадків. Однак Верховний суд (ВС) ніколи не був пов'язаний із суворими вимогами, які застосовуються до решти федеральних судових органів, хоча його члени неодноразово заявляли, що дотримуються більшості правил добровільно.

Кодекс поведінки суддів Верховного суду США має приблизно таку саму структуру, що й кодекс, який роками застосовувався до суддів федеральних округів та апеляційних судів і складається з п'яти розділів. Перший розділ є найкоротшим в обох документах і закликає суддів «підтримувати доброчесність та незалежність судової влади». У версії для суддів найвищого суду відсутнє положення, що є у версії для судів нижчих інстанцій:

«Незалежна і чесна судова влада є необхідною умовою правосуддя в нашому суспільстві». Суддям судів нижчих інстанцій наказано «підтримувати і забезпечувати» та «особисто дотримуватися» високих стандартів поведінки, в той час, як у версії для ВС США відсутнє слово «забезпечувати». У коментарі до тексту для судів нижчих інстанцій деталізується, яким чином кодекс стосується суддівського дисциплінарного процесу, але у версії Верховного Суду таке формулювання відсутнє.

Друга частина закликає суддів уникати не лише «неналежної поведінки», але й «видимості неналежної поведінки». В обох версіях йдеться про те, що судді не повинні «використовувати престиж» своєї посади для отримання особистої вигоди або вигоди для інших, або ж дозволяти іншим створювати враження про своє «особливе становище» та можливість впливу на жреця Феміди. У версії Верховного суду двічі з'являється слово «свідомо», що дає суддям можливість посилатися на необізнаність у випадку звинувачень у неналежній поведінці.

У третьому розділі йдеться про те, що судді повинні виконувати свої обов'язки «справедливо, неупереджено та сумлінно». В обох версіях міститься застереження щодо уникнення «переслідувань, образливої, упередженої або необ'єктивної» поведінки та недопущення «впливу партійних інтересів, громадського резонансу або страху перед критикою». Кодекс судів нижчої інстанції наказує суддям «вживати відповідних заходів», якщо вони отримують «достовірну інформацію» про те, що суддя, працівник суду або адвокат міг порушити правила етики. У версії Верховного суду йдеться лише про реагування на інформацію про неправомірну поведінку працівника.

Найбільше відмінність між суддями найвищої і нижчих інстанцій проявляється у питаннях відводу, тобто щодо рішення судді брати чи не брати участь у розгляді конкретної справи. Суддя Верховного суду може обґрунтовано заявити самовідвід з низки причин, таких як «фінансова зацікавленість у предметі спору», або якщо близький родич («у межах третього ступеня спорідненості») є стороною, свідком або адвокатом у справі. Але «суддя вважається

неупередженим і зобов'язаний брати участь у засіданні, якщо його не відсторонено від посади». Яку Кодексі ВС США, так і в короткому коментарі до нього чітко зазначено, що відвід судді, який бере участь у розгляді справи, може мати значний вплив на суд, який складається лише з дев'яти членів, і всі вони беруть участь у розгляді всіх справ: для розгляду справи потрібно щонайменше чотири члени суду, а для скасування рішення суду нижчої інстанції – мінімум п'ять. У судах нижчих інстанцій, якщо один суддя бере самовідвід, його може замінити інший суддя. У суперечливих справах самовідвід може мати вирішальне значення для визначення переможця. Визнаючи цю особливість, кодекс найвищого суду країни повторює «перевірене часом правило»: якщо суддя повинен брати участь у розгляді справи, він може вирішити не брати самовідвід, навіть якщо за звичайних обставин він мав би його заявити, тобто «правило необхідності може переважати над правилом відводу». Тому судді ВС США повинні «взузько» тлумачити формулювання про самовідвід, якщо справа потенційно зачіпає інтереси родичів. У Кодексі Верховного Суду відсутній розділ, який надає суддям нижчих інстанцій можливість включати сторони у рішення про відвід, а також додано формулювання про те, що зв'язки суддів з так званими «друзями суду» не вимагають відводу.

У четвертій частині йдеться про те, що судді можуть брати участь у «діяльності, пов'язаній з правом, а також у громадській, благодійній, освітній, релігійній, соціальній, фінансовій, фідуціарній та урядовій діяльності», а також «виступати, писати, читати лекції та викладати». Обидві версії заглиблюються в те, що заборонено. У версії для найвищих суддів додається пункт про те, що вони не можуть брати участь у заходах, які просувають «комерційні» продукти або послуги, за винятком їхніх книг.

У кодексі Верховного Суду відсутня норма, яка у версії для судів нижчих інстанцій закликає суддів відмовитися від фінансових інтересів, «які можуть вимагати частої дискваліфікації». У ньому також відсутнє положення про те, що судді судів нижчих інстанцій не можуть приймати винагороду ззовні, яка перевищує

«винагороду, яку особа, яка не є суддею, отримувала б за ту саму діяльність». У коментарі Верховного Суду вказується на можливу причину такої відмінності: угоди з продажу книг не підлягають обмеженню щодо гонорарів, тоді як щодо викладацької роботи встановлені рамки заробітної плати.

Версія для судів нижчої інстанції закликає суддів «розкривати необхідну фінансову інформацію» відповідно до федеральних законів і положень Суддівської конференції. У версії Верховного суду йдеться про те, що «протягом певного часу» судді «погодилися дотримуватися» закону про розкриття інформації і що дев'ять теперішніх членів суду «кожен окремо підтверджують це зобов'язання».

Останній розділ забороняє суддям займатися політичною діяльністю. Це стосується виголошення промов, пожертвування або збору коштів для політичних організацій чи кандидатів. Кодекс судів нижчих інстанцій містить визначення поняття «політична організація» (політична партія, група, пов'язана з партією чи кандидатом, або інша «організація, основною метою якої є агітація за чи проти політичних кандидатів чи партій» під час виборів), а кодекс Верховного Суду – ні.

Кодекс поведінки Верховного Суду не передбачає створення системи для подання скарг громадськістю або для офіційного розгляду можливих порушень етики, тобто правозастосовний механізм практично відсутній. Згідно з коментарями до Кодексу, голова Верховного суду Дж. Робертс доручає працівникам суду вивчити найкращі практики в судах нижчих інстанцій, але не встановлює часових рамок і не пояснює, яких саме заходів може вжити суд.

У **Німеччині** відсутній офіційний кодекс суддівської етики. Права та обов'язки суддів визначені в багатьох законодавчих актах як на федеральному, так і на земельному рівнях. При чому, такі акти стосуються не лише суддівської служби, а й державної служби у Німеччині загалом:

- Відповідно до ч. 1 ст. 97 Конституції Німеччини (Grundgesetz) судді є незалежними і підкоряються лише закону.

- Згідно із статтею 38 Закону Німеччини про судоустрій (Deutsches Richtergesetz) (далі – «Закон про судоустрій») як під час виконання, так і поза виконанням своїх службових обов'язків, включаючи політичну діяльність, судді повинні поводитися таким чином, щоб не ставити під сумнів довіру до їхньої незалежності.

- До федеральних суддів застосовний також Акт про федеральних державних службовців (Bundesbeamtenengesetz), а до суддів земель – Акт про статус державних службовців (Beamtenstatusgesetz). Державні службовці вчиняють дисциплінарний проступок, якщо вони винним чином порушують покладені на них обов'язки. Поза службою це може бути проступком лише в тому випадку, якщо порушення обов'язків, відповідно до обставин конкретної справи, з особливою ймовірністю може вплинути на довіру таким чином, що це є важливим для їхньої посади або для репутації державної служби (відповідно до ч. 1 ст. 77 Акту про федеральних державних службовців й ч. 1 ст. 47 Акту про статус державних службовців).

Судова система **Англії та Вельсу** є розгалуженою та децентралізованою. В 2006 році в Англії мала місце фундаментальна законодавча реформа, яка була направлена на закріплення незалежності судової влади. 6 квітня 2006 року набув чинності Закон про конституційну реформу 2005 року. У рамках цієї реформи більшість функцій щодо судочинства було передано від Лорда Канцлера (члена Уряду) Лорду Верховному Судді, який очолив судову владу Англії та Вельсу. А саме, Лорд Верховний Суддя став відповідальним за навчання, наставництво та розподіл суддів, а також представництво їх інтересів в Парламенті та в Уряді. Також було створено незалежний від Палати Лордів Верховний Суд.

В Англії та Вельсі діє спеціальний орган, що відповідає за отримання, перевірку й розгляд дисциплінарних скарг – Управління з перевірки порушень норм поведінки суддів (The Judicial Conduct Investigations Office) (далі – «Управління»). Але фінальне рішення у дисциплінарній справі приймають спільно Лорд Канцлер та Лорд Верховний Суддя за рекомендацією Управління.

Підставою притягнення до дисциплінарної відповідальності може стати проступок («misconduct»).

Законодавство Англії та Вельсу не містить чіткого переліку дисциплінарних проступків. Управління роз'яснює, що предметом перевірки може бути така поведінка:

- цькування або утиск, наприклад, персоналу, колег, сторін справи або їх представників;
- використання расистських, сексистських або інших образливих висловлювань;
- втрата контролю над собою, грубість, агресія, наприклад, крик;
- зловживання суддівським статусом, наприклад, намагання вплинути на іншу особу чи організацію з метою особистої вигоди;
- неправильне використання соціальних мереж, наприклад, розміщення образливого контенту або контенту, який може зашкодити довірі громадськості до неупередженості суддів, наприклад, висловлювання про державну політику;
- неповідомлення про особисту зацікавленість у цивільному, кримінальному або професійному дисциплінарному провадженні;
- затримка у винесенні судового рішення або наказу (зазвичай розглядається затримка без поважних причин більше ніж на три місяці);
- засинання в суді.

Судді не можуть бути притягнуті до дисциплінарної відповідальності за прийняті у справах рішення чи менеджмент/керування справами. Управління також роз'яснює, що не може перевіряти таку поведінку як надання одній стороні можливості говорити довше ніж іншій, відмову прийняти певні докази чи заслухати показання свідка, помилку в застосуванні законодавства тощо.

Скарга має бути подана не пізніше трьох місяців з дати вчинення проступку. У виняткових випадках цей строк може бути продовжено.

Види дисциплінарних стягнень закріплені в параграфі 108 Закону про конституційну реформу 2005 року. До них відносяться офіційна порада, офіційне попередження, догана та звільнення. Закон не обмежує

Лорда Верховного Суддю у тому, що він може зробити неофіційно, або коли будь-яка порада чи попередження не адресовані конкретній посадовій особі.

Тимчасове відсторонення від посади застосовується не як санкція за дисциплінарне правопорушення, а забезпечувальний захід на час перевірки чи розгляду дисциплінарної скарги.

Правова система та судова практика **Канади** особливу увагу приділяє таким етичним принципам діяльності суддів, як принципи суддівської незалежності, сумлінності, рівності, неупередженості, позапартійності, необхідності. Особливу увагу відведено регламентації участі судді в громадському житті, його залученні до політичних процесів, наявності в нього минулого роботи в підприємницьких структурах, корпоративної етики взаємодії судді з колегами та іншими сторонами слухання, зокрема, адвокатами, уникнення конфлікту інтересів, навіть вимогам до етичної поведінки його родичів.

Зокрема, судді повинні прагнути усвідомлювати і розуміти відмінності, що виникають, наприклад, через стать, расу, релігійні переконання, культуру, етнічне походження, сексуальну орієнтацію або інвалідність. Під час розгляду справи судді повинні відмежовуватися та засуджувати явно недоречні коментарі або поведінку працівників суду, адвокатів чи будь-яких інших осіб, які перебувають під керівництвом судді, що мають сексистський, расистський характер або іншим чином демонструють дискримінацію за ознаками, забороненими законодавством. Також важливо, щоб судді уникали членства в будь-якій організації, про яку їм відомо, що вона практикує будь-яку форму дискримінації, яка суперечить закону.

Канадське законодавство визнає, що дискримінація пов'язана не лише з намірами, але й з наслідками. Окрім прямих конституційних і законодавчих гарантій, справедливий і чесний розгляд спорів, а також рівне ставлення здавна вважалося невід'ємним атрибутом правосуддя.

Судді не повинні піддаватися впливу установок, заснованих на стереотипах, міфах

або упередженнях, тому вони повинні докладати всіх зусиль, щоб розпізнавати, демонструвати чутливість до таких установок і виправляти їх. Судді повинні уникати коментарів, висловлювань, жестів або поведінки, які обґрунтовано можуть бути витлумачені як прояв нечутливості або неповаги до будь кого. Приклади включають недоречні коментарі, засновані на расових, культурних, сексуальних чи інших стереотипах, а також іншу поведінку, яка означає, що особи, які перебувають у суді, не отримують рівної уваги та поваги.

Судді повинні бути і повинні виглядати неупередженими щодо своїх рішень та процесу прийняття рішень. Відповідно до настанов канадського судочинства, судді повинні прагнути до того, щоб їхня поведінка, як у судовому, так і в позасудовому порядку, підтримувала та зміцнювала довіру до себе, судової інституції та судової системи загалом. Судді повинні якомога розумніше вести свої особисті та ділові справи таким чином, щоб звести до мінімуму випадки, в яких необхідно буде відводити суддю від розгляду справ.

Діючи рішуче, зберігаючи твердий контроль над процесом і забезпечуючи оперативність, судді повинні ставитися з належною ввічливістю до всіх присутніх у суді.

Судді можуть вільно брати участь у громадській, благодійній та релігійній діяльності з урахуванням таких обмежень: повинні уникати будь-якої діяльності або об'єднань, які можуть негативно вплинути на їхню неупередженість або перешкоджати виконанню суддівських обов'язків; не повинні вимагати кошти (окрім як від колег по судовій системі або на відповідні судові цілі) або використовувати престиж суддівської посади для таких вимог; повинні уникати участі у справах або організації, які, ймовірно, будуть залучені до судових процесів; не повинні надавати юридичні чи інвестиційні консультації.

Судді повинні утримуватися від такої поведінки, як членство в групах чи організаціях або участь у публічних дискусіях, яка може підірвати довіру до неупередженості судді щодо питань, які можуть постати перед судом.

Будь-яка партійна політична діяльність має бути припинена після призначення на посаду судді. Суді повинні утримуватися від членства в політичних партіях та збору коштів на політичні цілі, відвідування політичних зібрань та заходів зі збору коштів на політичні цілі, не повинні робити внески на користь політичних партій або кампаній, а також не можуть публічно брати участь у суперечливих політичних дискусіях, за винятком тих, що стосуються питань, які безпосередньо впливають на діяльність судів, незалежність судової влади або фундаментальні аспекти здійснення правосуддя. Також їм заборонено підписувати петиції, що мають на меті вплинути на політичне рішення.

Члени сім'ї судді мають повне право бути політично активними. Однак судді повинні усвідомлювати, що така діяльність близьких родичів може негативно вплинути на сприйняття громадськістю неупередженості судді.

Ще одним важливим питанням є проблема конфлікту інтересів. Судді повинні брати самовідвід у будь-якій справі, в якій, на їхню думку, вони не зможуть судити неупереджено. Також вони повинні заявити самовідвід у будь-якій справі, в якій, на їхню думку, у розумної, справедливої та поінформованої особи виникне обґрунтована підозра щодо конфлікту між особистими інтересами судді (або інтересами його близьких родичів, друзів чи колег) та його обов'язками як судді.

Вагома увага в канадських підходах до організації судочинства приділяється проблемі громадської активності суддів. Багато осіб, призначених на посаду судді, брали і хочуть продовжувати брати участь в інших формах державної служби. Призначення на посаду судді є важливим як для громади, так і для самого судді, але несе в собі певні ризики. Суддя застосовує закон від імені громади, тому непотрібна ізоляція від громади не сприяє винесенню мудрих і справедливих рішень. Судді не повинні жити на узбіччі суспільства, важливою частиною якого вони є. Чіткі обмеження, за яких судді повинні діяти відповідно до правил громадської та благодійної діяльності є суперечливими. З одного боку,

активна участь судді в інших формах публічної служби є корисною як для суспільства, так і для судової системи. З іншого боку, в деяких випадках участь судді може поставити під загрозу сприйняття його неупередженості або призвести до надмірної кількості відводів. У такому випадку суддя повинен (якщо тільки не порушується принцип необхідності) уникати такої діяльності.

Загалом в Канаді судді можуть бути членами та керівниками громадських і благодійних організацій і, звичайно, користуватися свободою віросповідання. Однак суддя не повинен дозволяти використовувати престиж суддівської посади для збору коштів на певні цілі, якими б гідними вони не були. Цей принцип передбачає, що судді (за винятком звернень до колег) не повинні особисто просити кошти або використовувати своє ім'я для проведення фінансових кампаній. У Коментарях до Кодексу поведінки суддів зазначається, що коли суддя бере безпосередню участь у фінансуванні, у адвокатів або учасників судових процесів, яких агітують, може виникнути спокуса спробувати задобрити суддю, зробивши внесок. Судді повинні ретельно зважувати, чи входить до складу рад директорів інших організацій, окрім тих, що відповідають професійним або освітнім вимогам суддів. Неприпустимо (і заборонено), щоб суддя входив до складу Ради директорів комерційного підприємства.

У своїй діяльності судді мають керуватися принципом позапартійності. Ідеться про політичну діяльність та іншу поведінку, таку як членство в групах чи організаціях або участь у публічних дебатах, які можуть підірвати неупередженість судді. Експерти одностайні в тому, що будь-яка партійна політична діяльність та об'єднання повинні повністю і однозначно припинятися з вступом на посаду судді.

Судді в Канаді (як і в США та Англії) мають право голосу, і в цьому немає нічого неетичного. Утім наявні загально визнані приклади відкритої політичної діяльності, в якій судді не повинні брати участь після призначення. Судді також повинні враховувати, чи може сама лише присутність на певних публічних зібраннях обґрунтовано викликати відчуття поточної

політичної заангажованості або поставити під сумнів неупередженість судді у питанні, яке може постати перед судом.

Також канадське законодавство дає ряд додаткових рекомендацій, які, на думку директора Центру стратегічної аналітики та міжнародних студій Західноукраїнського національного університету А. Грубінка, можуть бути корисними для введення в практику українського судочинства. Зокрема, суддя, який займався приватною практикою, не повинен розглядати справи, в яких він або його колишня фірма брали безпосередню участь як офіційні радники або в будь-якій іншій якості до призначення на посаду судді. Якщо суддя працював в органах державної влади або в системі безоплатної правової допомоги, настанова не може бути застосована суворо. Розумний підхід полягає в тому, щоб не розглядати справи, розпочаті у відповідному місцевому управлінні до призначення судді на посаду. Щодо колишніх партнерів судді по юридичній фірмі або колег та колишніх клієнтів, традиційним підходом є використання т. зв. «періоду охолодження», який часто встановлюється місцевою традицією на 2, 3 або 5 років, а також в кожному випадку принаймні до тих пір, поки існує будь-яка заборгованість між фірмою та суддею. Щодо друзів або родичів, які є адвокатами, застосовується загальне правило щодо конфлікту інтересів, а саме: суддя не повинен засідати там, де у розумної, справедливої та поінформованої особи виникне обґрунтована підозра, що суддя не буде неупередженим.

Швеція не має окремого нормативно-правового акту, який би регулював дисциплінарну відповідальність суддів. Положення щодо цього містяться в різних законах та інших нормативно-правових актах. До основних законів, що регулюють питання дисциплінарної відповідальності суддів, можна віднести Закон про публічну зайнятість (the Public Employment Act)⁶⁰, Закон про зайнятість державних службовців на керівних посадах (the Act respecting the employment of public servants in positions of authority), Постанова про зайнятість (the Employment Ordinance).

Для розгляду дисциплінарних скарг у Швеції існує окремий орган – Національна рада з дисциплінарних правопорушень. При цьому, цей орган вирішує дисциплінарні скарги не тільки щодо суддів, але й інших вищих державних службовців. Національна рада з дисциплінарних правопорушень не має компетенції розглядати скарги щодо суддів Верховного Суду та Верховного Адміністративного Суду. Для них існує окрема процедура.

У Швеції відсутній чіткий перелік підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності й перелік дисциплінарних проступків. Дисциплінарне стягнення може бути накладено на суддю за недбале ставлення до службових обов'язків, тобто, якщо він навмисно або з необережності не виконує свої службові обов'язки. Якщо недбалість, з огляду на всі обставини, є незначною, стягнення може не застосовуватися. Ця норма не застосовується до суддів Верховного Суду та Верховного Адміністративного Суду.

Крім того, як було зазначено вище, суддя може бути звільнений з посади, якщо він очевидно не відповідає своїй посаді внаслідок грубого та неодноразового невиконання своїх посадових обов'язків або вчинення ним кримінального правопорушення.

У **Республіці Молдова** у 2014 році було прийнято Закон «Про дисциплінарну відповідальність суддів», який набрав чинності з 1 січня 2015 року. Цим Законом було створено новий незалежний орган, відповідальний за розгляд дисциплінарних справ щодо суддів – Дисциплінарну колегію.

Стаття 4 Закону «Про дисциплінарну відповідальність суддів» встановлює перелік дисциплінарних проступків. До них зокрема відносяться:

- порушення з вини судді та без розумних на те підстав службових обов'язків, включно зі строками виконання процесуальних дій, якщо це безпосередньо зачіпає законні права, свободи та інтереси учасників процесу або інших осіб;
- невмотивована відсутність на роботі, запізнення або передчасне залишення роботи, якщо це завдало шкоди діяльності інстанції;

- порушення в процесі здійснення правосуддя імперативних норм законодавства;
- нешанобливе ставлення в процесі здійснення правосуддя до колег, адвокатів, експертів, свідків або інших осіб;

- порушення положень про несумісність;
- вчинення корупційних правопорушень;
- перешкоджання будь-якими засобами діяльності судових інспекторів;

- інші діяння, які можуть торкнутися честі, професійної порядності або престижу правосуддя тією мірою, якою це зачіпає довіру до правосуддя, вчинені під час виконання службових обов'язків або поза їхнім виконанням, які за своєю тяжкістю не можуть бути кваліфіковані тільки як порушення Кодексу професійної етики та поведінки суддів.

Конституція **Литовської Республіки** встановлює підстави для звільнення з посади судді, серед яких поведінка, що ганьбить ім'я судді (ст. 115). Основні принципи та порядок притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів встановлені в Законі про суди Литовської Республіки (ст. 83-87), а саме: підстави для притягнення до відповідальності, порядок порушення дисциплінарної справи, компетентні органи та порядок їхньої роботи, стягнення, право на оскарження.

Кодекс етики суддів Литовської Республіки, прийнятий Загальними зборами суддів Литовської Республіки 28 червня 2006 року, визначає основні принципи поведінки суддів. У подальшому положення Кодексу тлумачаться в практиці Комісії з питань суддівської етики та дисципліни, а також Суду честі. Також важливим практичним інструментом застосування Кодексу етики є Практичний посібник до Кодексу, підготовлений Комісією з питань суддівської етики та дисципліни (останнє видання опубліковано в 2022 році).

Положення про Комісію з питань суддівської етики та дисципліни, затверджене постановою Ради суддів № 13П-10-(7.1.2) від 25 січня 2019 року, встановлює регламент Комісії, порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, права та обов'язки судді, стосовно якого пропонується застосувати стягнення, права та обов'язки членів Комісії

з питань суддівської етики та дисципліни під час виконання покладених на них функцій та сприяння етичному вихованню суддів.

Комісія з питань суддівської етики та дисципліни є органом суддівського самоврядування, який вирішує питання про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, надає суддям консультації з питань етики.

Суд честі є самостійним органом судів, до повноважень якого належить розгляд дисциплінарних справ щодо суддів та клопотань суддів про захист суддівської честі.

Судова рада є виконавчим органом суддівського самоврядування, який забезпечує незалежність судів і суддів.

Підстави для настання дисциплінарної відповідальності встановлено ч. 2 ст. 83 Закону про суди. Дисциплінарна справа щодо судді може бути порушена:

- у разі вчинення дій, що принижують (дискредитують) посаду судді;
- у разі порушення інших вимог Кодексу суддівської етики;
- у разі недотримання встановлених законом обмежень щодо трудової та політичної діяльності суддів.

Діяння, що принижує посаду судді, кваліфікується Законом як діяння, несумісне з честю судді та суперечить вимогам Кодексу суддівської етики, дискредитує посаду судді та підриває авторитет суду.

Діянням, що принижує посаду судді, вважається також будь-яка неправомірна поведінка під час виконання професійних обов'язків – вочевидь недбале виконання будь-якого конкретного суддівського обов'язку чи бездіяльність без поважної причини.

Кодекс суддівської етики встановлює основні принципи поведінки суддів (ст. 5), порушення яких може стати підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності. До таких принципів відноситься:

- повага до особистості;
- повага та вірність державі;
- справедливість і неупередженість;
- незалежність;
- конфіденційність;

- прозорість і публічність;
- чесність і безкорисливість;
- добropорядність;
- зразковість;
- розуміння свого обов'язку;
- солідарність;
- підвищення кваліфікації.

Вибірка навіть небагатьох країн для аналізу засвідчує те, що питання дисциплінарного провадження регулюються і впроваджуються надзвичайно по-різному.

Вочевидь кожна країна намагається знайти оптимальний баланс саме для неї і саме для зважування принципу суддівської незалежності із дисциплінарною відповідальністю.

Загальновідомими етичними та правовими засадами суддівської діяльності в демократичних правових державах є такі вимоги до суддів: здійснювати свої судові функції незалежно та без стороннього впливу; рішуче відкидати будь-які спроби вплинути на їхні рішення у будь-якій справі, що перебуває на розгляді суду, поза межами належної процедури суду; заохочувати та підтримувати заходи та гарантії, спрямовані на підтримку та посилення інституційної та операційної незалежності судової влади; демонструвати та підтримувати високі стандарти суддівської поведінки, щоб зміцнити довіру громадськості, яка є наріжним каменем суддівської незалежності.

У багатьох країнах, деякі засадничі положення щодо підзвітності та відповідальності суддів закріплені в законодавчих актах, що мають статус конституційних (наприклад, в Англії та Вельсі, Швеції, Литві).

Надалі детальні положення про дисциплінарну відповідальність встановлюються в спеціальних законах, що регулюють судоустрій та статус суддів (Литва, Нідерланди) або в різних законах, що регулюють питання публічної (державної) служби, обов'язки публічних (державних) службовців (Німеччина, Швеція), а також у підзаконних актах, що регулюють правила поведінки суддів, процедури розгляду дисциплінарних справ, регламенти органів, що приймають рішення про дисциплінарні стягнення, тощо.

Тобто основні засади відповідальності суддів закріплені в конституціях та/або конституційних законах, а натомість процедури, правила поведінки та інші аспекти відповідальності суддів регулюються іншими нормативними актами/підзаконними актами (ухваленими органами суддівського врядування чи самоврядування).

У законах або інших нормативних актах встановлено підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності. Однак підхід до формулювання підстав дещо відрізняється – починаючи з дуже детального переліку підстав, закінчуючи досить загальним формулюванням.

Щодо змісту підстав дисциплінарної відповідальності, слід відзначити один важливий аспект щодо можливості притягнення судді до дисциплінарної відповідальності за порушення, недбале виконання або невиконання основних обов'язків судді з відправлення правосуддя.

Водночас існують приклади підстав, які відображають сучасні реалії. Так, В Англії та Вельсі підставою для притягнення до дисциплінарної відповідальності чітко визначено неналежне використання соціальних мереж, наприклад, розміщення образливого контенту або контенту, який може завдати шкоди довірі суспільства до неупередженості суддів (наприклад, коментарі щодо державної політики).

У багатьох країнах встановлено «традиційні» дисциплінарні стягнення щодо публічної (державної) служби, такі як зауваження, догана, звільнення з посади.

У Німеччині також можливо накладення штрафу. У Швеції – зменшення заробітної плати (до 25% не більш ніж на 30 днів). Зменшення заробітної плати також можливе в Нідерландах (до 50%).

У переважній більшості країн рішення дисциплінарних органів можна оскаржити до суду.

Виняток – Нідерланди, де дисциплінарну справу розглядає Верховний Суд, і Німеччина – де Службовий суд федерації розглядає справи щодо федеральних суддів. Рішення цих судів не можна оскаржити.

Повертаючись до українських реалій, можна зазначити, що більшість спостерігачів вважають, що Кодекс суддівської етики стане для суддів тим орієнтиром, який надасть можливість замислитись над тим, який має бути суддя та яка його роль у суспільстві. Прийняття документу сприятиме підвищенню підзвітності та забезпеченню добросовісності суддів. Тож упроваджуючи європейські стандарти, ВРП зміцнить довіру суспільства та забезпечить верховенство права в судовій системі країни (*Статтю підготовлено з використанням інформації таких джерел: Рада суддів України (<https://rsu.gov.ua/en/news/kodeks-suddivskoi-etiki>); Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/310904-sezd-sudey-ukrainy-utverdil-novuyu-redaktsiyu-kodeksa-sudeyskoy-etiki>); <https://sud.ua/uk/news/publication/309698-izmeneniya-v-kodeks-sudeyskoy-etiki-tsenzura-dlya-sudey-kontrolnad-povedeniem-v-sotssetyakh-i-razresheniya-ispolzovanie-iskusstvennogo-intellekta>); ADVOKAT POST(<https://advokatpost.com/dlia-robochoi-hrupy-z-napratsiuvan-dokodeksu-suddivskoi-etyky-skladnym-pytanniam-ie-uchast-suddiv-u-sotsialnykh-merezhakh-suddia-vs-krasnov/>); FEMIDA.UA (<https://femida.ua/news/opublikovano-proyekt-onovlennya-kodeksu-suddivskoyi-etyky-yakjubulo-rozrobleno-za-pidtrymky-amerykanskogonarodu/>); Центр політико-правових реформ (<https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2024/05/Nevyrisheni-problemy-institutu-dystsyplinarnoi-vidpovidalnosti-suddiv.pdf>); КОНСТИТУЦІОНАЛІСТ (<https://constitutionalist.com.ua/vidbulasia-prezentatsiia-onovlenoho-proiektu-kodeksu-suddivskoi-etyky/>); Юридичний вісник України (<https://yvu.com.ua/yedynyj-patentnyj-sud-sproba-garmonizatsiyi-patentnogo-pravyes-2/>); Право-Justice (<https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/653/10a/d14/65310ad14787e973111356.pdf>); Національна школа суддів України (<https://nsj.gov.ua/ua/news/sudova-vlada-kriz-prizmusuchasnih-etichnih-standartiv/>); Актуальні проблеми правознавства (<https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1807/1861>)).*

НОВИНИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ

Стратегія розвитку системи правосуддя на 2025-2030 роки стане єдиним документом для його реформування.

Як передає кореспондент Укрінформу, про це заявила на пресконференції, присвяченій ключовим висновкам Тіньового звіту щодо правосуддя та основоположних прав заступниці керівника Офісу Президента Ірина Мудра.

«Офіс Президента підготував проєкт Стратегії розвитку правосуддя на 2025-2030 роки. Ця стратегія опрацьовувалася багатьма учасниками. Для розробки стратегії ми використали інформацію з Тіньового звіту і ті вимоги, які висуваються Україні при вступі до ЄС... Важливо, що ця стратегія буде єдиним документом влади у реформуванні правосуддя», – зазначила Мудра.

За її словами, стратегія включає два блоки. Перший блок стосується розвитку системи розвитку судової гілки влади, адвокатури, прокуратури і реформування юридичної освіти. Також приділяється увага здійсненню перехідного правосуддя на окупованих територія. Другий блок стосується удосконалення конституційного судочинства.

«Буде розроблена детальна дорожня карта впровадження цієї стратегії», – додала вона (*Укрінформ* (<https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3921385-strategia-rozvitku-pravosudda-20252030-stane-edinim-dokumentom-reformuvanna-pravosudda-mudra.html>)). – 2024. – 29.10).

На запрошення Іберо-американського інституту конституційного права (IIDC) та Інституту правових досліджень Національного автономного університету Мексики (IIJ-UNAM) суддя Конституційного Суду України О. Совгіря взяла участь у форматі онлайн у XVI Іберо-американському конгресі конституційного права «Конституціоналізм для демократії XXI століття», що відбувся 21-25 жовтня у м. Мехіко (Мексика).

У роботі Конгресу взяли участь понад 150 конституціоналістів з різних країн, зокрема Латинської Америки (Аргентина, Бразилія,

Чилі, Еквадор, Перу тощо), а також з Італії, Іспанії, Німеччини, Польщі, США, Туреччини, Франції.

У межах секції «Організація конституційної юстиції» Ольга Совгіря виступила з доповіддю на тему: «Правова держава в умовах війни: виклики для конституційного судочинства України».

У доповіді висвітлено окремі позиції Конституційного Суду України, викладені в рішеннях, ухвалених до початку широкомасштабного вторгнення, зокрема у справах про засудження тоталітарного (нацистського) режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки; про заборону розповсюдження та демонстрації аудіовізуальних творів російської пропаганди.

Окрему увагу приділено рішенням Конституційного Суду України, ухваленим після 24 лютого 2022 року: як тим, що стосуються покращення соціального захисту військовослужбовців і соціальних гарантій захисників і захисниць України, так і щодо інших питань, пов'язаних із захистом суверенітету та територіальної цілісності України.

Також у доповіді розкрито питання щодо відтермінування втрати чинності нормами, які визнані неконституційними, у зв'язку із запровадженням в Україні воєнного стану (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/suddya-ksu-olga-sovgyrya-vzyala-uchast-u-xvi-ibero-amerykanskomu-kongresi-konstytucijnogo>)). – 2024. – 26.10).

Під час візиту до Великої Британії 16 жовтня 2024 року суддя Конституційного Суду України С. Різник провів зустріч із суддями Верховного Суду Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії Дейм Вів'єн Роуз та Ендрю Стівеном Барровзом.

З української сторони участь у зустрічі, яка відбулася у Верховному суді Великої Британії, також узяли суддя Конституційного Суду України у відставці Сергій Головатий та

завідувачка кафедри конституційного права Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська.

Однією з ключових тем спілкування з британськими колегами став проведений у Бірмінгемському університеті 14–15 жовтня 2024 року захід „Сприяння верховенству права: роль проєкту англо-українського словника правничої термінології“. Захід став одним з етапів реалізації спільного проєкту між Бірмінгемським та Львівським університетами у межах програми підтримки від UK Research and Innovation, що започаткований для перекладу ключової правничої термінології з англійської на українську мову, верифікованого прикладами – витягами з судової практики Верховного Суду Великої Британії та Конституційного Суду України.

Під час зустрічі леді Роуз та лорд Барровз наголосили на важливості проєкту для подальшого утвердження верховенства права в Україні, відзначили успіхи Української держави у впровадженні демократичних реформ, висловили підтримку Українському народу у його боротьбі з російським агресором та запевнили у своїй особливій зацікавленості в обміні досвідом та подальшій співпраці з Конституційним Судом України.

Сергій Різник подякував британським колегам за тривалу підтримку, активність у відстоюванні універсальних правових цінностей і принципів, відзначивши великий внесок, який робить Верховний Суд Великої Британії у загальноєвропейську справу захисту людських прав, верховенства права і демократії.

Упродовж візиту Сергій Різник і члени делегації провели також зустрічі з ректором Бірмінгемського університету професором Адамом Тікеллом та з чинним членом Палати лордів, Лордом – головним суддею Англії та Уельсу (2013–2017 рр.) Роджером Джоном Томасом.

Здійснений візит та результати проведених зустрічей є додатковим підтвердженням визнання і підтримки з боку британських колег тих зусиль, які здійснює Україна загалом та Конституційний Суд України зокрема для впровадження спільних правових цінностей і

принципів західної цивілізації у національну державотвірну практику (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyyna/suddya-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-sergiy-riznyk-zustrivsyia-iz-suddyamy-verhovnogo-sudu>). – 2024. – 18.10*).

10 жовтня 2024 року відбулася робоча зустріч суддів Конституційного Суду України з представниками Асоціації правників України, під час якої сторони обговорили шляхи вдосконалення співпраці та можливості для її поглиблення.

У зустрічі взяли участь судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Василь Лемак, Олег Первомайський, а також керівник Секретаріату Суду Віктор Бесчастний та перша заступниця керівника Секретаріату Лариса Бірюк.

Зі сторони Асоціації правників України були присутні Президент Асоціації Микола Стеценко, віцепрезидентка Тетяна Лисовець, Голова Комітету з конституційного права, адміністративного права та прав людини Дмитро Євдокимов, Голова GR Комітету Альона Шуліма, заступниця Голови Комітету з військового права, військової юстиції та захисту прав ветеранів Анастасія Діденко, координаторка комітетів та секцій Вікторія Мотя.

Судді Конституційного Суду підкреслили, що діяльність органу конституційного контролю України зосереджена на розгляді надзвичайно важливих для держави і суспільства справ, які потребують глибокого аналізу, комплексного підходу та всебічної оцінки з урахуванням думки висококваліфікованих фахівців. У цьому контексті значення висновків, наданих Асоціацією правників України в форматі *amicus curiae*, є надзвичайно важливим для забезпечення всебічного розгляду справ та дозволяє врахувати експертні позиції і посилити обґрунтованість рішень Суду.

Представники Асоціації правників України підтвердили готовність активно долучатися до науково-експертної діяльності. Вони зазначили, що співпраця з Конституційним Судом дозволяє юридичній спільноті брати безпосередню

участь у процесах, що визначають розвиток правової системи та захист прав людини (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/robochazustrich-suddiv-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-z-predstavnykamy-asociaciyi-pravnykiv>)). – 2024. – 11.10).

4 жовтня 2024 року в Києві відбувся III Маріупольський конституційний форум „Українська конституційна ідентичність в контексті європейської інтеграції“, організований Конституційним Судом України за підтримки Офісу Ради Європи в Україні та Програми підтримки ОБСЄ в Україні.

Захід об'єднав правників-практиків, науковців, національних і міжнародних експертів, представників органів публічної влади, освітніх закладів, які проаналізували актуальні виклики, що постають перед нашою державою в умовах сьогодення.

Відкрив конституційний форум суддя Конституційного Суду України Олександр Петришин, який від імені Суду звернувся до учасників із вітальною промовою та зазначив, що тематика форуму надзвичайно актуальна, ураховуючи складні умови, в яких перебуває наша держава.

Суддя КСУ нагадав, що перший Маріупольський конституційний форум відбувся у вересні 2021 року в місті Маріуполь за ініціативи Конституційного Суду України та підтримки наших міжнародних партнерів. Захід був присвячений складній темі: Людська гідність та забезпечення прав людини в умовах суспільних трансформацій», і це дало можливість обговорити важливі суспільні питання.

Другий Маріупольський форум пройшов у жовтні 2023 року в Києві і став наступним етапом розвитку цієї традиції. Захід був присвячений конституційним викликам у контексті післявоєнного відновлення та європейської інтеграції України.

„І вже сьогодні ми зібralися знову, на Третньому форумі, щоб продовжити надзвичайно важливу дискусію про майбутнє нашої держави та її конституційну ідентичність“, – зазначив

суддя КСУ. Він наголосив, що участь провідних науковців, національних та міжнародних експертів є дуже важливою та дасть можливість отримати нові ідеї та підходи для вирішення актуальних питань.

Олександр Петришин подякував Збройним Силам України, які на полі бою захищають нашу державу.

Заступник Керівника Офісу Президента України Ірина Мудра у вступній промові наголосила на важливості обраної тематики, зазначивши, що на сьогодні українська конституційна ідентичність охоплює ключові принципи, цінності та норми, які визначають основи української державності, суспільно-політичного ладу і правової системи. Принципами, на яких ґрунтується українська конституційна ідентичність, є суверенітет, незалежність, засади демократії, верховенства права, високі стандарти прав і свобод людини, рівність усіх перед законом.

„Конституційна ідентичність України формується на основі історичного досвіду державотворення і сучасних прагнень до інтеграції в європейський правовий простір, зберігаючи національну самобутність“, – підкреслила промовиця. Вона наголосила, що верховенство права, незалежність судової влади та захист основоположних свобод є ключовими елементами європейської правової традиції.

За її словами, дискусія навколо цієї теми вимагає уваги до того, які загрози конституційній ідентичності створює збройна агресія РФ, що триває понад 10 років; які виклики і можливості на шляху державотворення постають у процесі інтеграції України до європейського співтовариства, які складові конституційної ідентичності та місце Конституційного Суду в її збереженні і подальшому розвитку.

До учасників заходу звернувся керівник операційної діяльності Програми підтримки ОБСЄ в Україні П'єр Боссан. Він висловив глибоку подяку та захоплення українським народом, відзначивши його неперевершену стійкість у війні, яка триває вже десять років.

Протягом останніх кількох років Україна пройшла через безліч важливих подій. Вона здобула статус кандидата на членство в ЄС,

а вчора генеральний секретар НАТО Марк Рютте запевнив, що з нетерпінням очікує того дня, коли Україна стане повноправним членом Альянсу. Це величезне досягнення для країни, яка продовжує боротьбу та одночасно здійснює масштабні реформи.

П'єр Боссан підкреслив, що саме українці та українки стали запорукою стійкості своєї держави і саме їм належить ключова роль у її майбутньому. В цьому контексті він закликав звернути особливу увагу на обговорення гендерного аспекту конституційної ідентичності України.

Він також наголосив на важливості дотримання основоположних прав кожного громадянина та підкреслив роль Конституційного Суду як фундаментальної інституції для забезпечення верховенства права.

Заступник Голови Офісу Ради Європи в Україні Ерленд Фалк привітав останні позитивні зміни у сфері конституційного судочинства. Він запевнив, що Рада Європи й надалі надаватиме непохитну підтримку Україні, допомагаючи їй узгоджувати конституційні процеси з європейськими стандартами.

За його словами, Рада Європи має три ключові цілі: демократія, верховенство права та захист прав людини. Ці принципи є наріжними каменями діяльності організації, що надає особливого значення ролі Конституційного Суду України як гаранта цих цінностей, зокрема у контексті конституційної ідентичності країни.

Ерленд Фалк також наголосив на важливості дотримання європейських стандартів судочинства, особливо у роботі суддів Конституційного Суду. Він підкреслив необхідність вивчення прецедентного права Суду Європейського Союзу, адже це набуває ще більшого значення у зв'язку зі статусом України як кандидата на членство в ЄС.

На завершення він висловив захоплення стійкістю українського народу, який захищає свою національну ідентичність на полі бою та продовжує дотримуватися європейських цінностей: демократії, прав людини та верховенства права.

З вітальними промовами до учасників заходу також звернулися представник

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Андрій Овсієнко, перший заступник голови Луганської обласної державної адміністрації Олексій Смирнов, т.в.о. заступника міського голови з питань діяльності виконавчих органів Маріупольської міської ради Андрій Ремпель. Вони зазначили про важливість конституційної ідентичності України в контексті війни, європейської інтеграції та викликів, що постають перед державою.

Програма форуму передбачала обговорення багатьох ключових питань, серед яких не лише конституційна ідентичність, права людини, гендерна рівність а й інші, що мають безпосередній вплив на майбутнє нашої держави.

Перша пленарна сесія була присвячена темі „Конституційна ідентичність і війна“, модератором якої виступала суддя Конституційного Суду Ольга Совгіря.

Із доповіддю на тему „Як розуміти конституційну ідентичність українців“ виступив суддя Конституційного Суду України Василь Лемак.

Суддя виділив три ключові аспекти, через які можна осмислювати конституційну ідентичність українців.

По-перше, конституційна ідентичність виражає те, як текст Конституції взаємодіє з національною самобутністю. Це стосується того, як конституційні приписи відображають цінності, важливі для суспільства. Василь Лемак звернув увагу на статті 10, 12 Конституції України, що захищають мовну та культурну самобутність українців, а також на статтю 20 Основного Закону України, що втілює державні символи. Він зазначив, що ключовим елементом є преамбула Конституції, яка містить термін „ідентичність“ і підкреслює незворотність Європейського та євроатлантичного курсу України.

По-друге, Василь Лемак наголосив на важливості „ядра“ Конституції, яке охоплює такі основні принципи, як права людини, незалежність держави та її територіальна

цілісність. Він зазначив, що Конституційний Суд несе відповідальність за захист цього ядра. Суддя підкреслив, що захист прав і свобод є важливим елементом конституційної ідентичності України, і навів декілька важливих рішень Конституційного Суду у цьому контексті.

Третім аспектом є євроінтеграція та захист суверенітету України в контексті вступу до ЄС і НАТО. Василь Лемак зауважив, що передача частини суверенних повноважень на вищий, європейський рівень не зменшує суверенітет держави, а навпаки, зміцнює його. Представники України в європейських інституціях зможуть брати участь в ухваленні рішень на міжнародному рівні, що піднімає рівень здійснення суверенних функцій.

Суддя також зазначив, що після внесення змін до Конституції України в 2019 році, рух України в бік ЄС і НАТО було зафіксовано як конституційну цінність. Це вже не є політичним вибором, а конституційною нормою, якої повинні дотримуватися всі органи державної влади. Він підкреслив, що євроінтеграція стала частиною конституційної ідентичності України, і це визначає її майбутній розвиток.

У межах цієї сесії виступили проректор із науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України України Юрій Барабаш, завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка Олена Бориславська, завідувачка кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, професорка юридичного факультету Вільнюського університету Оксана Щербанюк.

Друга сесія була присвячена темі „Складові конституційної ідентичності: погляд із Києва, Страсбурга і Брюсселя“. Цю сесію модерував суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко.

У своєму виступі суддя Конституційного Суду України Сергій Різник наголосив на важливості

обговорення складних та багатокомпонентних питань з метою отримання висновків, які можуть бути ефективно впроваджені в діяльність, зокрема, Конституційного Суду України.

Сергій Різник запропонував одне з можливих визначень поняття „конституційна ідентичність“. За його словами, це унікальна система або конфігурація конституційних цінностей, що:

-по-перше, визнаються кожною людиною на індивідуальному рівні;

-по-друге, об'єднують людей у спільноту, політичну націю, яка ухвалює Конституцію, де ці цінності отримують втілення;

-по-третє, захищаються і поважаються державою, утвореною на основі таких цінностей.

Конституційна ідентичність, як зазначив суддя, є ключовою характеристикою конституційної держави, в якій народ, об'єднаний спільними цінностями, виступає єдиним (об'єднаним) джерелом влади.

Сергій Різник також акцентував увагу на відмінностях між універсальними конституційними цінностями та національними конституційними цінностями.

Верховенство права та людська гідність – це універсальні цінності західної цивілізації, які еднають Український народ не менше, ніж національні цінності. Саме ці цінності відрізняють Україну від автократичних режимів та незрілих націй.

Сергій Різник підкреслив особливу роль Конституційного Суду у формуванні української конституційної ідентичності. Він зауважив, що в рішенні Конституційного Суду України про забезпечення функціонування української мови як державної термін „конституційна ідентичність“ згадується більше десяти разів. Окрім того, є й інші рішення Конституційного Суду, які, поряд із утвердженням універсальних цінностей, сприяють розвитку і зміцненню національних конституційних цінностей.

У межах цієї сесії виступили також суддя Європейського суду з прав людини від України Микола Гнатовський, старший проєктний співробітник Програми підтримки для

України ОБСЄ Олександр Водянніков, ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук.

„Гендерний вимір конституційної ідентичності“ – така тема стала предметом обговорення на заключній пленарній сесії, яку модерувала суддя Конституційного Суду України Галина Юровська.

Суддя Конституційного Суду України Олег Первомайський у своєму виступі зосередив увагу на розумінні понять статевої та гендерної ідентичності у дослідженнях науковців.

Суддя зазначив, що ці поняття викликають дискусії серед науковців, однак, на його думку, потрібно використовувати прагматичний підхід та фокусуватися на юридичній складовій у цьому питанні.

Олег Первомайський також акцентував на важливості не допущення юридичної нерівності і дискримінації, наголосивши на важливості захисту прав кожної людини незалежно від її статевої та гендерної ідентичності. Він підкреслив, що питання гендерного виміру конституційної ідентичності залишається складним і потребує подальшого аналізу та обговорення.

Про важливість гендерної політики, гендерної рівності в нашому житті, зокрема, і у конституційному вимірі, розповіла у відеозверненні Урядова уповноважена з гендерної політики Катерина Левченко. Свої думки щодо обговорюваних питань також висловила Тетяна Ломакіна, радниця – Уповноважена Президента України з питань безбар'єрності.

Окрім цього, в межах III Маріупольського конституційного форуму відбулися спеціальні секції, під час яких учасники проаналізували, як європейські правові механізми впливають на розвиток національних судових систем і захист конституційної ідентичності держав, а також обговорили питання гендерної рівності та недискримінації в контексті конституційної ідентичності.

Учасниками секцій були: керівник юридичного департаменту Секретаріату Конституційного Суду Латвійської Республіки Крістапс Тамуш, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка Оксана Хотинська-Нор, завідувачка кафедри конституційного права Львівського університету імені Івана Франка Олена Бориславська, суддя Шостого апеляційного суду Оксана Епель, член Вищої кваліфікаційної комісії суддів України Віталій Гацелюк.

Також було проведено важливу фахову дискусію зі студентами вузів-переселенців, яку модерував Михайло Савчин, директор НДІ порівняльного публічного права та міжнародного права Ужгородського національного університету. Студенти Маріупольського державного університету та Донецького національного університету імені Василя Стуса отримали унікальну можливість почути практичні поради від суддів і науковців.

На завершення форуму, присвяченого Дню створення Конституційного Суду України та Дню юриста, керівник Секретаріату Конституційного Суду Віктор Бесчастний висловив вдячність усім учасникам за їх активну участь та конструктивну роботу. Він зазначив, що такі заходи сприяють розвитку правової культури.

Також було оголошено важливу ініціативу Конституційного Суду України – початок конкурсу на кращу наукову статтю з конституційно-правової тематики, присвяченого до Дня Конституції України у 2025 році. Цей конкурс спрямований на заохочення молодих науковців до дослідження актуальних проблем конституційного права. Віктор Бесчастний закликав молодь активно брати участь, наголосивши на важливості наукового внеску молодих фахівців у розвиток правової науки (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/iii-mariupolskyy-konstytuciynyy-forum-ukrayinska-konstytuciyna-identychnist-v-konteksti>). – 2024. – 4.10*).

КОНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗАКОНОДАВЧОЇ БАЗИ УКРАЇНИ

23 жовтня 2024 року, Другий сенат на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційними скаргами Сарнавського Ігоря Миколайовича, Фалендиш Світлани Миколаївни щодо відповідності Конституції України пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України“ від 6 грудня 2016 року № 1774–VIII (далі – Закон).

Суддя-доповідач у цій справі Олег Первомайський зазначив, що зазначені конституційні провадження були об'єднані в одне провадження з огляду на однаковий предмет розгляду.

Заявники звернулися до Конституційного Суду України з клопотаннями перевірити на відповідність статтям 1, 3, частині другій статті 6, частині другій статті 8, статті 16, частині другій статті 19, статтям 21, 22, частинам першій, другій статті 24, частинам першій, четвертій статті 41, частинам першій, третій статті 46, частині першій статті 50 Конституції України пункт 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону.

Пунктом 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону встановлено, що „мінімальна заробітна плата після набрання чинності цим Законом не застосовується як розрахункова величина для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат, крім розрахунку щорічного обсягу фінансування статутної діяльності політичних партій.

До внесення змін до законів України щодо незастосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини вона застосовується у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, починаючи з 1 січня 2017 року“.

На думку авторів клопотань, унаслідок застосування пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону фактично

зменшено розмір доплати до пенсії порівняно з раніше встановленими статтею 39 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–XII виплатами, що свідчить про порушення права власності. Скаржники також зазначають, що оспорювані приписи Закону порушують принцип юридичної визначеності як складову верховенства права, рівність у правах тому є дискримінаційними.

Суддя також поінформував, що у провадженні Суду перебуває низка справ, що стосуються того самого питання.

У цій справі Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/pytannya-konstytucijnosti-zakonodavchih-prypysiv-pro-zastosuvannya-prozhytkovogo-minimumu-yak>). – 2024. – 23.10*).

Другий сенат Конституційного Суду України 23 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Трейзуба Володимира Михайловича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Олег Первомайський виклав основний зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника. Зокрема, суддя зазначив, що Володимир Трейзуб звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині першій статті 3, статті 23, частині другій статті 28, частині третій статті 63 Конституції України пункт 2 частини третьої статті 81 Кримінального кодексу України (далі – Кодекс).

Згідно з пунктом 2 частини третьої статті 81 Кодексу умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудження, „не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин або

кримінальне правопорушення, пов'язане з корупцією, порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у виді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі“.

На думку автора клопотання, „поширення судами статті 81 КК України на осіб, котрих засуджено за вчинення тяжкого корупційного злочину до позбавлення волі, без визначення для них особливого та належного порядку їх дострокового звільнення від відбування цього покарання спричиняє юридичну невизначеність у правозастосуванні“, а незастосовність до осіб, які вчинили тяжкий корупційний злочин і відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, інституту умовно-дострокового звільнення від відбування такого покарання „свідчить про відсутність будь-якої перспективи звільнення таких осіб“ та „має наслідком суто каральну функцію“, що суперечить частині першій статті 3, статті 23, частині другій статті 28, частині третій статті 63 Конституції України.

Як зазначив суддя-доповідач, зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Суд першої інстанції задовольнив подання Державної установи „Менська виправна колонія“ та спостережної комісії Менської міської ради про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання засудженого Володимира Трейзуба. Суд першої інстанції, обґрунтовуючи своє рішення, зазначив, що засудженого Володимира Трейзуба слід умовно-достроково звільнити від відбування покарання у вигляді позбавлення волі, оскільки він поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення, фактично відбув більше двох третин строку покарання, а обмеження,

встановлені статтею 81 Кодексу, на нього не поширюються.

У свою чергу, прокурор оскаржив вказану ухвалу в суді апеляційної інстанції, який задовольнив апеляційну скаргу прокурора, скасував ухвалу суду першої інстанції та ухвалив нову ухвалу, якою відмовив у задоволенні подання про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання засудженого Володимира Трейзуба у зв'язку з тим, що до нього неможливо застосувати правила частини третьої статті 81 Кодексу, якою не встановлено підстав для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання особи, засудженої за тяжкий корупційний злочин.

Суддя-доповідач також поінформував, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи та ухвалення Судом обґрунтованого рішення він підготував запити до низки органів державної влади, наукових установ та закладів вищої освіти із проханням висловити позиції щодо питань, порушених у конституційній скарзі.

Після дослідження матеріалів справи на відкритій частині пленарного засідання Другий сенат перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozpochav-rozglyad-spravy-pro-konstytuciynist-okremyh-prypysiv-kryminalnogo-kodeksu>). – 2024. – 23.10*).

Другий сенат 23 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розпочав розгляд справи за конституційною скаргою Зелінського Дмитра Броніславовича.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Віктор Городовенко виклав зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника. Зокрема, суддя зазначив, що Дмитро Зелінський звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність частині четвертій статті 35 Конституції України частину першу статті 1 Закону України „Про альтернативну (невійськову) службу“ від 12 грудня 1991 року

№ 1975–XII зі змінами (далі – Закон), згідно з якою „альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов’язку перед суспільством“.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Дмитро Зелінський, перебуваючи на військовому обліку в районному територіальному центрі комплектування та соціальної підтримки, отримав особисто за місцем свого проживання повістку з вимогою прибути до цього державного органу для відправлення для проходження військової служби у Збройних Силах України за призовом під час мобілізації, на особливий період. Однак заявник не з’явився за вказаною вимогою та не повідомив про причини неявки.

Через це орган досудового розслідування склав обвинувальний акт, відповідно до якого дії Дмитра Зелінського кваліфіковані за статтею 336 Кримінального кодексу України (далі – Кодекс), яка встановлює відповідальність, зокрема, за ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період. Свою поведінку щодо неможливості проходження військової служби Дмитро Зелінський обґрунтовував релігійними переконаннями, оскільки понад 20 років належить до „християнської спільноти Церкви Адвентистів Сьомого Дня“.

Також зазначав, що повідомляв орган досудового розслідування про такі обставини та надав відповідні підтвердні документи, виявляючи при цьому бажання проходити альтернативну невійськову службу.

Суд першої інстанції визнав Дмитра Зелінського невинуватим у пред’явленому йому обвинуваченні, визначеному у статті 336 Кодексу, та виправдав через відсутність у його діях складу кримінального правопорушення.

Апеляційний суд скаргу прокурора задовольнив; вирок суду першої інстанції скасував та постановив новий, яким визнав Дмитра Зелінського винуватим у вчиненні кримінального правопорушення, визначеного статтею 336 Кодексу, і призначив йому покарання у виді трьох років позбавлення волі.

Верховний Суд касаційну скаргу захисника Дмитра Зелінського залишив без задоволення, а вирок апеляційного суду – без змін. Суд касаційної інстанції погодився з висновками суду апеляційної інстанції, зазначивши, зокрема, що „право сповідувати свою релігію або переконання не є абсолютним і може бути обмежене за таких умов, як: законність; легітимна мета – інтереси громадської безпеки, необхідність охорони публічного порядку, здоров’я чи моралі, а також захист прав і свобод інших осіб; пропорційність, що окреслює межі правомірного втручання у право і дозволяє здійснення його лише в тій мірі, в якій це необхідно для досягнення зазначених законних цілей“; а „жодні релігійні переконання не можуть бути підставою для ухилення громадянина України, визнаного придатним до військової служби, від мобілізації з метою виконання свого конституційного обов’язку із захисту територіальної цілісності та суверенітету держави від військової агресії з боку іноземної країни“.

Дмитро Зелінський, посилаючись, зокрема, на частини першу, четверту статті 35 Конституції України, наголошує, що „конституційне право на свободу світогляду і віросповідання охоплює право на альтернативну (невійськову) службу. Кожний громадянин України, виконання військового обов’язку яким суперечить його релігійним переконанням, має право на заміну свого військового обов’язку альтернативною (невійськовою) службою. Водночас держава зобов’язана забезпечити реалізацію цього права“.

Автор клопотання вважає, що „норма частини четвертої статті 35 Конституції України стосується виконання військового обов’язку в цілому. Тобто альтернативна (невійськова) служба має запроваджуватись замість проходження всіх видів військової служби, а не лише строкової“; однак „положення Закону передбачають заміну альтернативною (невійськовою) службою лише строкової військової служби, якої в Україні на сьогодні не існує, це повністю унеможливує реалізацію конституційного права, що передбачене частиною четвертою

статті 35 Конституції України та є таким, що не відповідає Конституції“.

Дмитро Зелінський також зазначає, що „Конституція України гарантує звільнення громадян, які за своїми релігійними переконаннями не допускають користування зброєю від проходження військової служби за призовом. Також закону, яким би у відповідності до статті 64 Конституції України на час дії воєнного стану обмежувалися права громадян, передбачені статтею 35 Конституції України, прийнято не було“.

Суб'єкт права на конституційну скаргу наголошує, що „хоча порядок вирішення питання направлення на альтернативну (невійськову) службу і регламентується положеннями Закону який не містить правових норм щодо призову громадян України на військову службу під час мобілізації на особливий період – Конституція України та міжнародні договори мають вищу юридичну силу (перевагу над іншими внутрішньодержавними законодавчими актами), а тому право особи на альтернативну службу є абсолютним, і не може обмежуватися у зв'язку з відсутністю (не урегулюванням законами України) порядку заміни військової служби на альтернативну (невійськову) службу під час дії воєнного стану“.

Після дослідження матеріалів справи на відкритій частині пленарного засідання Другий сенат перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення.

На відкритій частині пленарного засідання був присутній представник суб'єкта права на конституційну скаргу, адвокат Олександр Храпач (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/religijni-perekonannya-ta-viyskovyy-obovyazok-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytucijnoyu>). – 2024. – 23.10).

Велика палата Суду 22 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційними поданнями 48 та 53 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про внесення змін до деяких

законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення», окремих положень Земельного кодексу України зі змінами, внесеними вказаним законом.

Суддя-доповідач у цій справі Галина Юровська зазначила, що зазначені конституційні провадження з огляду на те, що в них порушено питання щодо відповідності Конституції України, зокрема, Закону, були об'єднані в одне провадження.

Зі змісту конституційних подань випливає таке.

Народні депутати України просили визнати неконституційними Закон, положення абзаців шостого, сьомого, восьмого частини першої, абзацу дев'ятого частини першої, частини другої, частини четвертої, частини шостої статті 130, частини першої статті 145, пункту 6-1, підпунктів «а», «б» пункту 15 розділу X Перехідні положення Кодексу.

Автори клопотань вважають, що Закон є неконституційним, оскільки його прийняття Верховною Радою України відбулося з порушенням конституційної процедури розгляду та ухвалення. Положення Закону, як і його мета, суперечать приписам Конституції України. Також народні депутати України наголошують, що питання, які стосуються землі, яка є об'єктом права власності Українського народу, не можуть вирішуватись без волевиявлення громадян України на всеукраїнському референдумі.

Для забезпечення повного і об'єктивного розгляду справи та ухвалення Судом обґрунтованого рішення було направлено запити до органів державної влади, навчальних закладів, наукових установ і членів Науково-консультативної ради Конституційного Суду з проханням висловити позиції щодо питань, порушених у відповідних конституційних поданнях. Відповіді на запити буде досліджено на закритій частині пленарного засідання Великої палати Суду.

Окрім цього, під час відкритої частини пленарного засідання Суд також розглянув два клопотання від представників суб'єкта права на конституційне подання: про визнання конституційного провадження у

цій справі невідкладним та про зміну форми конституційного провадження з письмової на усну. За результатами розгляду Суд відмовив у їх задоволенні, водночас зазначивши, що відповідно до вимог частини третьої статті 64 Закону України «Про Конституційний Суд України» у справі, яку Суд розглядає в порядку письмового провадження, окремі питання можуть розглядатися в порядку усного провадження.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для подальшого обговорення питань, пов'язаних із конституційним провадженням у цій справі.

На пленарному засіданні були присутні представники суб'єкта права на конституційне подання, народні депутати України Юлія Тимошенко та Сергій Власенко, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozpochav-rozglyad-spravy-pro-konstytuciynist-zakonu-shchodo-umov-obigu-zemel>). – 2024. – 22.10*).

10 жовтня ц.р., Велика палата на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження продовжила розгляд справи за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення“, окремих положень Земельного кодексу України зі змінами, внесеними вказаним законом, та за конституційним поданням 53 народних депутатів України щодо конституційності Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення“.

У зв'язку із заявленим клопотанням суб'єкта права на конституційне подання, народної депутатки Юлії Тимошенко про перенесення цього засідання на іншу дату Суд продовжить розгляд цієї справи у відкритій частині пленарного засідання 22 жовтня 2024 року.

Суддя-доповідач у цій справі – Галина Юровська.

На пленарному засіданні були присутні представники суб'єкта права на конституційні подання, народні депутати України Сергій Власенко та Василь Німченко, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-ogolosyv-perervu-u-rozglyadi-spravy-pro-konstytuciynist-zakonu-shchodo-umov-obigu-zemel-0>). – 2024. – 10.10*).

Велика палата 10 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядала справу за конституційним поданням Верховного Суду щодо конституційності окремого положення абзацу другого пункту 3 Порядку відшкодування особами витрат, пов'язаних з їх утриманням у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 квітня 2017 року № 261 (далі – Порядок).

Під час пленарного засідання Суд заслухав інформацію судді-доповідача у справі Ольги Совгирі щодо змісту конституційного подання та підстав для відкриття конституційного провадження у справі.

За її словами, Верховний Суд звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність положенням частин першої, четвертої статті 43 Конституції України положення пункту 3 Порядку, у частині відшкодування витрат на грошове забезпечення як витрат, пов'язаних з утриманням особи у вищому навчальному закладі в разі настання обставин, визначених частиною четвертою статті 74 Закону України „Про Національну поліцію“ від 2 липня 2015 року № 580–VIII (далі – Закон).

Згідно з частиною четвертою статті 74 Закону „особи, які навчаються за державним замовленням у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських, у разі

дострокового розірвання контракту про здобуття освіти з будь-яких підстав, крім звільнення зі служби в поліції на підставі підпунктів 2, 4 частини першої статті 77 цього Закону, а також поліцейські, звільнені зі служби в поліції протягом трьох років після закінчення вищезазначених навчальних закладів з будь-яких підстав, крім звільнення зі служби в поліції на підставі підпунктів 2, 4 частини першої статті 77 цього Закону, відшкодовують Міністерству внутрішніх справ України витрати, пов'язані з їх утриманням у вищому навчальному закладі, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України“.

Абзацом другим пункту 3 Порядку визначено, що відшкодування здійснюють у розмірі витрат, пов'язаних із „грошовим, продовольчим, речовим, медичним забезпеченням“.

Ольга Совгіря повідомила, що зі змісту конституційного подання та долучених до нього матеріалів убачається таке.

Кіровоградський окружний адміністративний суд, розглянувши справу про відшкодування витрат, пов'язаних з утриманням особи у вищому навчальному закладі, дійшов висновку, що „грошове забезпечення є оплатою праці“, а „вимога про повернення коштів, які сплачені за виконану роботу, посягає на конституційне право людини на заробітну плату (заробляти на життя)“. За наслідками розгляду цієї справи суддя Кіровоградського окружного адміністративного суду звернувся до Верховного Суду для вирішення питання внесення до Конституційного Суду України подання щодо конституційності положень пункту 3 Порядку.

Розглянувши вказане звернення, Пленум Верховного Суду звернувся до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо конституційності окремого положення абзацу другого пункту 3 Порядку.

У зазначеному конституційному поданні Верховний Суд стверджує, що оспорюване окреме положення абзацу другого пункту 3 Порядку суперечить „принципу відплатності праці“ та положенням частин першої, четвертої статті 43 Конституції України, згідно з якими „кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею,

яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується“; „кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом“.

Суддя-доповідач також поінформувала, що для забезпечення повного та всебічного розгляду справи було надіслано запити з проханням висловити позицію щодо питань, порушених у конституційному поданні Верховного Суду, до органів державної влади, наукових установ та закладів вищої освіти, зокрема тих, які входять до структури Міністерства внутрішніх справ України, а також до члена Науково-консультативної ради Конституційного Суду України. Зміст отриманих відповідей буде досліджено на закритій частині пленарного засідання Великої палати.

Суд дослідив матеріали цієї справи на відкритій частині пленарного засідання та перейшов до закритої частини пленарного засідання для ухвалення рішення у цій справі.

На пленарному засіданні Великої палати були присутні представник суб'єкта права на конституційне подання, начальник управління аналітичної та правової роботи Касаційного адміністративного суду департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду Юрій Пивовар, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський, представник Міністерства внутрішніх справ України – директор Департаменту юридичного забезпечення Денис Горбась (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://csu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadaye-spravu-shchodo-konstytuciynosti-normatyvnogo-polozhennya-stosovno>). – 2024. – 10.10*).

Перший сенат 9 жовтня ц.р. на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Гримашевича Андрія Володимировича щодо конституційності частини другої статті 8 Закону України „Про Державний бюджет на 2024 рік“ від 9 листопада 2023 року № 3460–ІХ (далі – Закон).

Як зазначив суддя-доповідач у справі Олександр Петришин, предметом

конституційного контролю є частина друга статті 8 Закону, згідно з якою у 2024 році визначено розмір мінімальної заробітної плати, який застосовують як розрахункову величину для обчислення виплат за рішеннями суду, на рівні 1600 гривень.

Зі змісту конституційної скарги та доданих до неї матеріалів вбачається таке. Гримашевичу А.В. було визначено підвищення до пенсії як непрацюючому пенсіонеру, який проживає на території радіоактивного забруднення у розмірі, визначеному статтею 39 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“, що дорівнює двом мінімальним заробітним платам на відповідний календарний рік.

Із 1 січня 2024 року йому здійснено перерахунок з урахуванням частини другої статті 8 Закону, а саме у розмірі 3200 грн. (1600x2).

Не погоджуючись із таким розрахунком обчислення виплат, заявник звернувся до судів системи судоустрою, які у задоволенні його позову відмовили. Верховний Суд повернув заявникові подану касаційну скаргу як необґрунтовану.

На думку автора клопотання, за умови відсутності спеціального законодавчого акта, який визначав би право на застосування розміру мінімальної заробітної плати як розрахункової величини для обчислення виплат за рішеннями суду, оспорюваний припис Закону погіршує правове становище особи, звужуючи зміст та обсяг її соціальних прав.

Суддя поінформував, що з метою забезпечення повного й об'єктивного розгляду справи ним підготовлено аналітичні, довідкові, інформаційні та інші матеріали з питань конституційного провадження, вжито заходів, спрямованих на з'ясування наукових підходів, що виникають у цьому конституційному провадженні.

Він також повідомив, що на розгляді Першого та Другого сенатів є кілька справ із подібних питань.

Після дослідження матеріалів справи на відкритій частині Перший сенат перейшов

до закритої частини пленарного засідання (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-pereviryt-na-konstytucijnist-zakonodavchyy-prypys-shchodo-vuznachennya-rozmiru>). – 2024. – 9.10).*

Другий сенат Суду 9 жовтня 2024 року на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Родака Віталія Вікторовича.

Під час пленарного засідання судья-доповідач у цій справі Галина Юровська виклала зміст конституційної скарги та обґрунтування заявника. Суддя значила, що Віталій Родак звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції пункт 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України“ від 6 грудня 2016 року № 1774-VIII

(далі – Закон № 1774), яким установлено, що:

„мінімальна заробітна плата після набрання чинності цим Законом не застосовується як розрахункова величина для визначення посадових окладів та заробітної плати працівників та інших виплат, крім розрахунку щорічного обсягу фінансування статутної діяльності політичних партій.

До внесення змін до законів України щодо незастосування мінімальної заробітної плати як розрахункової величини вона застосовується у розмірі прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого на 1 січня календарного року, починаючи з 1 січня 2017 року“.

Як повідомила судья-доповідач, Віталій Родак є пенсіонером, який не працює, перебуває на обліку в Головному управлінні Пенсійного фонду України в Житомирській області (далі – Управління), має статус особи, яка постраждала внаслідок Чорнобильської катастрофи.

Він звернувся до Житомирського окружного адміністративного суду з позовом до Управління, в якому просив визнати протиправною бездіяльність та зобов'язати Управління

здійснювати нарахування та виплату йому підвищення до пенсії як пенсіонеру, який не працює та проживає на території радіоактивного забруднення, у розмірі, визначеному статтею 39 Закону України „Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи“ від 28 лютого 1991 року № 796–ХІІ зі змінами (далі – Закон № 796), що дорівнює двом мінімальним заробітним платам, установленим на 1 січня календарного року, щомісячно.

Житомирський окружний адміністративний суд рішенням, залишеним без змін постановою Сьомого апеляційного адміністративного суду, позов задовольнив частково, визнав протиправною бездіяльність Управління щодо ненарахування та підвищення до пенсії Родаку В.В. у розмірі, визначеному статтею 39 Закону № 796; зобов'язав Управління здійснити нарахування та виплату такого підвищення до його пенсії у розмірі, що дорівнює двом прожитковим мінімумам для працездатних осіб, розмір якого встановлено на 1 січня відповідного календарного року; у задоволенні решти позовних вимог відмовив.

Верховний Суд касаційну скаргу Віталія Родака залишив без задоволення, а судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій – без змін, мотивувавши свою позицію тим, що з набранням чинності Законом № 1774 мінімальну заробітну плату не застосовують як розрахункову величину, зокрема для обрахунку підвищення до пенсії пенсіонерам, які не працюють і проживають на території радіоактивного забруднення, право на яке у таких осіб виникло на підставі статті 39 Закону № 796 (у редакції, що діяла до 1 січня 2015 року).

На думку автора клопотання, внаслідок застосування пункту 3 розділу II „Прикінцеві та перехідні положення“ Закону № 1774 відбулося фактичне зменшення розміру доплати до його пенсії порівняно з раніше встановленими статтею 39 Закону № 796 виплатами, що вказує на звуження змісту та обсягу його прав, у результаті чого порушено його право власності. Також він вважає, що оспорювані приписи порушують принцип юридичної визначеності

як складову верховенства права, рівність у правах і є дискримінаційними.

Суддя також поінформувала, що у провадженні Суду перебуває низка справ, що стосуються того самого питання.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині, Суд перейшов до закритої частини пленарного засідання для подальшого обговорення питань, пов'язаних із конституційним провадженням у цій справі (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/u-spravi-za-konstytuciynoyu-skargoyu-vitaliya-rodaka-sud-pereyshov-do-zakrytoyi-chastyny>). – 2024. – 9.10).*

Конституційний Суд України на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Віктор Городовенко повідомив про зміст конституційного подання та підстави для відкриття конституційного провадження у справі.

Зокрема, він зазначив, що суб'єкт права на конституційне подання – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини – звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням визнати такими, що не відповідають частині першій статті 8, частинам другій, третій статті 22, статтям 45, 64 Конституції України, приписи другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої статті 12, абзацу другого пункту 3 розділу „Прикінцеві положення“ Закону України „Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану“ від 15 березня 2022 року № 2136–ІХ зі змінами (далі – Закон).

У Законі визначено, що:

– „за рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати“ (друге речення абзацу другого частини першої статті 12);

– „у період дії воєнного стану надання працівнику будь-якого виду відпустки (крім відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами,

відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та відпустки у зв'язку з усиновленням дитини) понад щорічну основну відпустку, передбачену абзацом першим цієї частини, за рішенням роботодавця може здійснюватися без збереження заробітної плати. Надання невикористаних днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану. За рішенням роботодавця невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати“ (абзац третій частини першої статті 12);

– Закон діє у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України „Про правовий режим воєнного стану“, та втрачає чинність з дня припинення або скасування воєнного стану, крім:

„другого речення абзацу другого частини першої та третього речення абзацу третього частини першої статті 12 цього Закону, які втрачають чинність з моменту використання днів відпусток, які були перенесені на період після припинення або скасування воєнного стану“ (абзац другий пункту 3 розділу „Прикінцеві положення“).

На думку автора клопотання, якщо буквально тлумачити приписи Закону, які він оспорує, роботодавець може: „одноосібно обмежувати надання щорічної основної відпустки 24 календарними днями на поточний робочий рік“; „переносити на період після припинення або скасування воєнного стану невикористані у період воєнного стану дні відпустки“; „надавати невикористані дні відпустки, що перевищують 24 календарні дні, без збереження заробітної плати“; „невикористані дні такої відпустки можуть надаватися без збереження заробітної плати після припинення або скасування воєнного стану – до моменту використання днів відпусток, які були перенесені“; „відмовити працівнику у наданні невикористаних днів щорічної відпустки у період дії воєнного стану“.

Суддя-доповідач також зазначив, що Уповноважений Верховної Ради України з прав людини вважає приписи другого речення абзацу другого, абзацу третього частини першої

статті 12 Закону такими, що суперечать статтям 45, 64 Конституції України, обґрунтовуючи це тим, що „невикористані дні щорічних відпусток не можуть надаватися за рішенням роботодавця без збереження заробітної плати, адже відповідно до статті 45 Конституції України щорічні відпустки є оплачувані та їх тривалість визначається законами“; „норми, які є предметом конституційного контролю, не обмежують, а скасовують право працівників на щорічну відпустку повної тривалості та її оплату, а також заміняють їх за рішенням роботодавця іншим видом відпустки – відпусткою без збереження заробітної плати <...> відповідно до статті 64 Конституції України допускається обмеження прав на період воєнного стану, а не їх скасування“.

На переконання автора клопотання, абзац другий пункту 3 розділу „Прикінцеві положення“ Закону не відповідає статтям 8, 64 Конституції України, оскільки „розповсюджує свою дію щодо обмеження конституційних прав і свобод на період після закінчення воєнного стану“, не має „правової визначеності <...> універсального характеру, адже втрачає чинність для кожної людини у різний час“ та „ознак передбачуваності (прогнозованості)“; однак „строк дії обмежень, що встановлені у зв'язку з воєнним станом, повинен бути строково визначений і передбачений законом, а не діями суб'єкта правовідносин“.

Суддя-доповідач поінформував, що з метою повного і об'єктивного розгляду справи надано відповідні доручення структурним підрозділам Секретаріату Суду та надіслано низку запитів до державних органів та установ, щодо питань, порушених у конституційному поданні.

На пленарному засіданні були присутні представник Уповноваженого в системі судуоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Андрій Овсієнко, представник Президента України у Конституційному Суді України Сергій Дембовський та інші громадяни України.

Після дослідження матеріалів справи на відкритій частині пленарного засідання Суд перейшов до закритої частини пленарного

засідання для ухвалення рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/pravo-na-vidpustku-v-umovah-voennogo-stanu-sud-rozglyadaye-spravu-za-konstytucijnym>)). – 2024. – 3.10).

Перший сенат Конституційного Суду України (далі – Суд) 2 жовтня 2024 року на пленарному засіданні ухвалив Рішення у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо конституційності абзацу шостого пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–ІХ (далі – Закон № 113) (щодо звільнення в період тимчасової непрацездатності).

Згідно з абзацом шостим пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 „перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту“.

Суб'єктів права на конституційну скаргу Тимошенкову О.В., Тимошенкова В.І. було звільнено з посад прокурорів у період їх тимчасової непрацездатності (перебування на лікарняному). Предметом конституційного контролю в цій справі є окреме положення Закону № 113 щодо дотримання конституційних прав та гарантій суб'єктів права на конституційну скаргу у разі звільнення в період їх тимчасової непрацездатності (перебування на лікарняному).

Суд у Рішенні зауважив, що загальні правові засади і гарантії здійснення громадянами України трудових правовідносин визначено в Кодексі законів про працю України, яким встановлено заборону на звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період тимчасової непрацездатності працівника; також закріплено вичерпний перелік випадків, коли звільнення в зазначений період є можливим.

Суд зауважує, що встановлена Кодексом гарантія від звільнення в період тимчасової непрацездатності поширюється виключно на випадки звільнення з ініціативи роботодавця, коли згоду або волевиявлення працівника не вимагають.

Суд також дійшов висновку, що міжнародні стандарти захисту трудових прав працівників містять застереження щодо використання тимчасової непрацездатності як підстави для звільнення.

За частиною третьою статті 16 Закону України „Про прокуратуру“ від 14 жовтня 2014 року № 1697 (далі – Закон № 1697) прокурора призначають на посаду безстроково та можуть звільнити з посади, його повноваження на посаді можуть бути припинені лише з підстав та в порядку, визначених законом. Питання звільнення прокурора з посади, припинення та зупинення його повноважень на посаді врегульовано розділом VII „Звільнення прокурора з посади, припинення, зупинення його повноважень на посаді“ Закону № 1697.

Водночас, визначивши у пункті 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113 додаткові підстави для звільнення прокурорів, було запроваджено нормативне регулювання порядку звільнення, відмінне від встановленого розділом VII „Звільнення прокурора з посади, припинення, зупинення його повноважень на посаді“ Закону № 1697 (*lex specialis*).

Унаслідок цього виникла ситуація, за якої на прокурорів, яких звільняли з посади на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697, поширювалися гарантії щодо заборони звільнення в період тимчасової непрацездатності, а інших прокурорів звільняли під час перебування на лікарняному через тимчасову непрацездатність на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону № 1697 у разі настання однієї з обставин, визначених у пункті 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113. Таке нормативне регулювання допускає неоднакове застосування спеціальних гарантій щодо звільнення прокурорів у період їх тимчасової непрацездатності.

Суд зауважує, що у разі звільнення з посади на прокурора поширюються лише ті загальні гарантії трудового законодавства (*lex generalis*), що не охоплені нормами спеціального закону (*lex specialis*). Оскільки спеціальний закон не встановлює жодних винятків щодо звільнення прокурорів з посад у період їх тимчасової непрацездатності, то в разі звільнення таких осіб слід дотримуватись імперативної заборони на звільнення в період тимчасової непрацездатності, яка є складовою конституційного права кожного на працю та збереження робочого місця в особливий період (перебування на лікарняному).

Отже, Законом № 113 було звужено обсяг прав та спеціальних гарантій для прокурорів щодо збереження робочого місця на період їх тимчасової непрацездатності, що не відповідає частинам другій, третій статті 22 Конституції України.

Суд дійшов висновку, що абзац шостий пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113, в частині згідно з якою перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, суперечить частинам першій, другій, шостій статті 43 Конституції України.

Суд вважає, що на законодавчому рівні допущено неоднакове правове регулювання порядку звільнення прокурорів з посади в період їх тимчасової непрацездатності, що не відповідає вимозі юридичної визначеності як складовій принципу верховенства права, а тому суперечить частині першій статті 8 Конституції України.

Абзац шостий пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–ІХ, в частині згідно з яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, визнаний неконституційним, утрачає чинність із дня

ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

Водночас Суд закритив конституційне провадження щодо конституційності абзацу шостого пункту 19 розділу II „Прикінцеві і перехідні положення“ Закону № 113, в частині згідно з яким „перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту“, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України „Про Конституційний Суд України“ – неприйнятність конституційної скарги.

Судді-співдоповідачі у цій справі – Віктор Кичун і Олександр Петришин (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України* (<https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyunyu-sud-vyznav-nekonstytucijnym-zakonodavchyyu-ryppys-shcho-umozhlyvlyuvav>)). – 2024. – 3.10).

Перший сенат 2 жовтня ц.р. на відкритій частині пленарного засідання у формі письмового провадження розглядав справу за конституційною скаргою Васильєвої Ірини Михайлівни.

Під час пленарного засідання суддя-доповідач у справі Ольга Совгіря повідомила, що заявниця звернулася до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України окреме положення пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – Кодекс) в частині формулювання „якщо рішення суду ще не виконане“.

Згідно з пунктом 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу підставою для перегляду судових рішень у зв'язку з виключними обставинами є „встановлена Конституційним Судом України неконституційність (конституційність) закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого (не застосованого) судом при вирішенні справи, якщо рішення суду ще не виконане“.

Зі змісту конституційної скарги та долучених до неї матеріалів убачається, що в 2019 році

Васильєву І.М. було звільнено з посади прокурора на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України „Про прокуратуру“, згідно з яким „прокурор звільняється з посади у разі ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури“.

Протягом 2019–2022 років заявниця оскаржувала своє звільнення в судах системи судоустрою.

Конституційний Суд України Рішенням № 1-р(П)/2023 від 1 березня 2023 року визнав неконституційним положення Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури“ від 19 вересня 2019 року № 113–ІХ, яким було визначено, що «з дня набрання чинності цим Законом усі прокурори Генеральної прокуратури України, регіональних прокуратур, місцевих прокуратур, військових прокуратур вважаються такими, що персонально попереджені у належному порядку про можливе майбутнє звільнення з посади на підставі пункту 9 частини першої статті 51 Закону України „Про прокуратуру“».

У зв'язку з ухваленням цього Рішення Васильєва І.М. звернулася до суду із заявою про перегляд за виключними обставинами судового рішення у своїй справі.

Хмельницький окружний адміністративний суд ухвалою від 25 квітня 2023 року, залишеною без змін постановою Сьомого апеляційного адміністративного суду від 13 березня 2024 року, відмовив Васильєвій І.М. у задоволенні її позовних вимог.

Верховний Суд ухвалою від 2 травня 2024 року відмовив у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою Васильєвої І.М., вказавши, що судові рішення в її справі не підлягає примусовому виконанню, а тому – у розумінні пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу – не може бути переглянуте за виключними обставинами.

На переконання заявниці, окреме положення пункту 1 частини п'ятої статті 361 Кодексу має дискримінаційний характер, позбавляє права на перегляд судового рішення за виключними обставинами.

Суддя також повідомила, що на розгляді Другого сенату та Великої палати Суду перебувають справи, що стосуються того самого питання.

Дослідивши матеріали справи на відкритій частині пленарного засідання, Суд перейшов до закритої частини для ухвалення рішення (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/sud-rozglyadav-spravu-shchodo-pereglyadu-sudovyh-rishen-za-vyklyuchnymy-obstavynamy-u-razi>). – 2024. – 2.10*).

СУСПІЛЬНА ДУМКА

Н. Мамченко, Судово-юридична газета: Результати судової та антикорупційної реформ отримали найнижчу оцінку – 73% та 84% незадоволених – результати опитування на замовлення КМЄС

Незважаючи на численні реформи судової гільки влади та введення до процедур відбору членів ключових судових органів міжнародних експертів, 73% опитаних висловили незадоволення результатами реформи, а 55% вважають підтримку ЄС неефективною.

73% опитаних висловили незадоволення щодо результатів реформи судової системи та прокуратури. Про це свідчать результати опитування соціологічної групи «Рейтинг», яке проводилося з 24 по 29 вересня 2024 року на замовлення Консультативної місії ЄС в Україні.

Найменше опитані задоволені боротьбою з корупцією: 15% опитаних зазначили, що задоволені реформою, тоді як 84% – незадоволені.

Як зазначає «Рейтинг», найнижчий рівень довіри до судової влади: лише 25% висловлюють довіру, а 72% – недовіру.

Також, як вказує соціологічна група, «найнижчу оцінку отримала судова реформа – 73% незадоволених і лише 21% задоволених».

Антикорупційні зусилля отримали оцінку – 15% задоволених і 84% незадоволених.

При цьому опитані також оцінювали сприйняття підтримки, наданої Україні Європейським Союзом.

«Підтримку з боку ЄС справедливого правосуддя та верховенства права ефективною назвали 31%, тоді як 55% вважають її неефективною, 14% було важко відповісти.

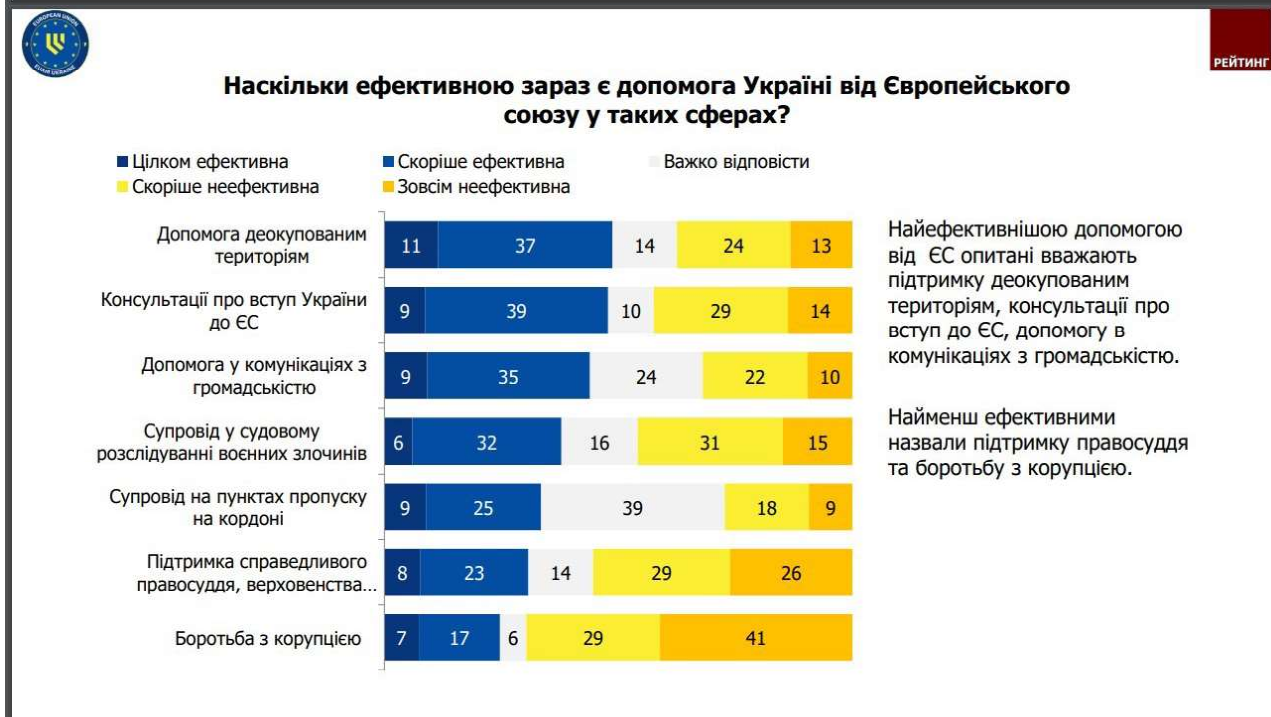
Найменш ефективною респонденти вважають боротьбу з корупцією: ефективною її вважають 24%, тоді як 70% назвали її неефективною. 6% не змогли дати відповідь» – вказує «Рейтинг».

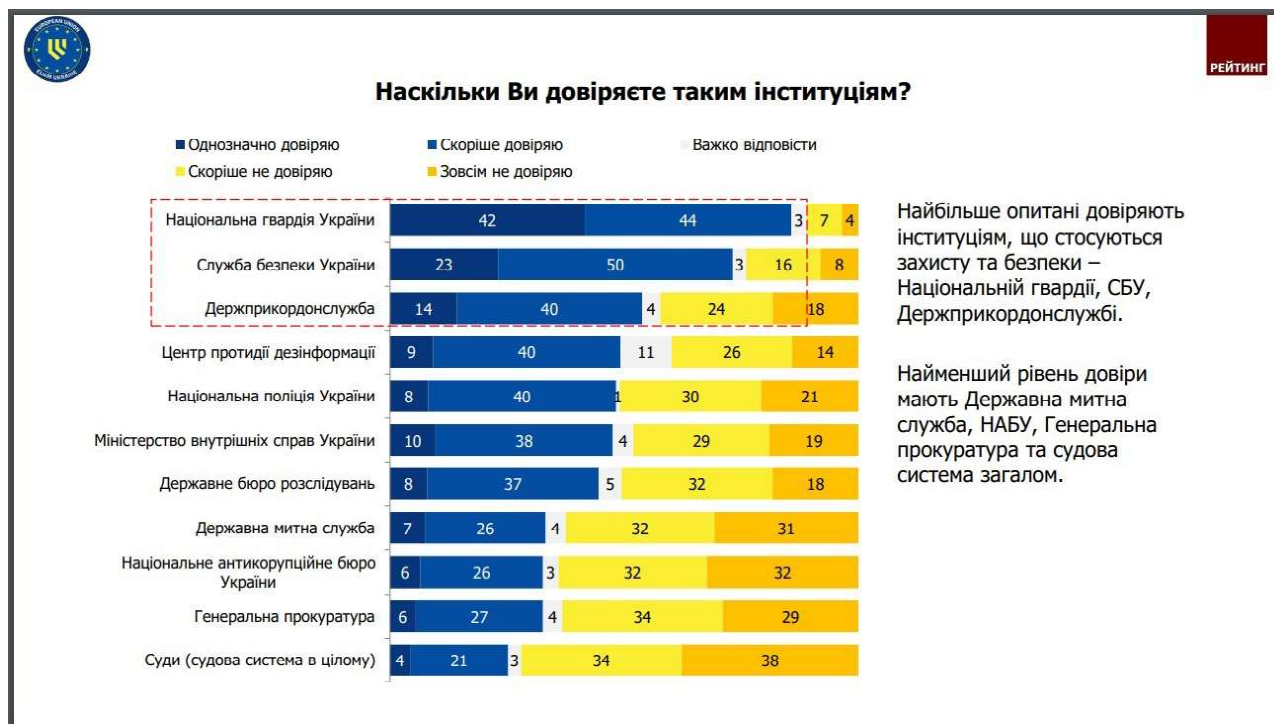
Нагадаємо, що останніми роками у процедури відбору майже всіх ключових

органів судової гілки влади були введені міжнародні експерти. Зокрема, з вирішальним голосом «міжнародників» в Україні відбирали склад Вищої ради правосуддя та

Вищої кваліфікаційної комісії суддів. Також для відбору суддів ВАКС було введено у процедуру Громадську раду міжнародних експертів.

Також кілька «перезавантажень» у вигляді переатестації відбулося у прокуратурі.

(Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/314219-rezultaty-sudebnoy-i-antikorrupsionnoy-reform-poluchili-samuyu-nizkuyu-otsenku-73-i-84-nedovolnykh-rezultaty-oprosa-po-zakazu-kmes>). – 2024. – 29.10).

В. Хрипун, Судово-юридична газета: Люстраційні заборони, встановлені у 2014 році, більше не діють – що далі

Люстраційні норми Закону «Про очищення влади» від 16 вересня 2014 року, які передбачали заборону на зайняття посад на державній службі та у правоохоронних органах для осіб, які хоча б один рік займали керівні (адміністративні) посади у період з 2010 по 2014 роки або брали участь у протидії масовим акціям протесту під час подій Майдану, втратили чинність через спливу строків дії відповідних норм закону.

Нагадаємо, що Закон «Про очищення влади» набув чинності 16 жовтня 2014 року.

Закон передбачав люстраційні обмеження для кількох категорій посадовців та представників правоохоронних відомств, але найбільшими категоріями, яких торкнулася люстрація, стали державні службовці, судді та представники правоохоронних відомств, які займали керівні (адміністративні) посади у період з 25 лютого

2010 року по 22 лютого 2014 року терміном понад хоча б 1 рік, а також особи, які займали керівні посади або були задіяні у протидії акціям протесту у період подій Майдану – з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року.

Для одних категорій застосовувався термін дії заборони у 5 років, а для інших – 10 років.

Більшість осіб, які підпадали під дію люстраційного закону, у 2014 році звільнилися з посад самостійно, щоб не потрапити до Єдиного державного реєстру осіб, щодо яких застосовано положення Закону «Про очищення влади», або були звільнені за загальними обставинами вже новими керівниками тих чи інших державних установ та органів.

Однак, внаслідок люстраційних перевірок, що активно тривали у 2014-2016 роках, у вказаному Реєстрі опинилися близько 900 осіб.

Закон «Про очищення влади» у 2014-2015 роках викликав чимало критики та зауважень, через що до Конституційного Суду України була спрямована ціла низка конституційних подань.

Три подання до КСУ з питань відповідності Конституції тих чи інших норм Закону направив Верховний Суд України, а ще одне подання підписали 47 народних депутатів.

Втім, за десять років з моменту надходження вказаних подань, Конституційний Суд так і не зміг їх розглянути і спромігся лише на їх об'єднання в одну справу та періодичне заслуховування пропозицій.

Розгляду «справи про люстрацію» постійно щось заважало – тиск на КСУ з боку політичних сил та громадськості, небажання багатьох суддів КСУ викликати «вогонь» політиків та громадськості на себе та Суд, періодичні конфлікти всередині Суду між різними «фракціями» суддів, інституційні кризи, які за десять років неодноразово паралізували діяльність суду, повномасштабне вторгнення РФ в Україну і, нарешті, періодична відсутність кворуму.

Наприклад, можна пригадати, як у 2016 році тодішній Генеральний прокурор Юрій Луценко повідомив «Судово-юридичній газеті», що скасування люстрації «стане початком кінця» для тодішнього складу КСУ.

До розгляду об'єднаної справи щодо конституційності норм Закону «Про очищення влади» КСУ, після тривалої перерви, спробував повернутися 22 жовтня 2024 року. Однак за підсумками засідання Конституційний Суд вчергове повідомив, що «Суд продовжить розгляд цієї справи на одному з наступних пленарних засідань».

Таким чином, справа щодо конституційності положень Закону «Про очищення влади»

залишається найбільш «проблемною» в історії КСУ, оскільки Суд не може розглянути її вже близько десяти років.

Разом з тим, на принципові питання, на які намагалися знайти відповіді у КСУ колишні українські посадовці та представники правоохоронних відомств, вже зміг надати відповіді ЄСПЛ, який у справах «Полях та інші проти України» (2019), «Самсін проти України» (2021), констатував порушення прав люстрованих осіб, зокрема порушення права на справедливий суд та права на повагу до приватного та сімейного життя.

Оскільки Закон «Про очищення влади» у значній мірі вже втратив своє значення, то як державі Україна, так і Конституційному Суду, потрібно нарешті визначитися, що робити далі з поданнями стосовно люстраційного закону.

Варіантів, з огляду на вже відомі рішення ЄСПЛ, не так вже й багато:

- несення Верховною Радою змін до закону;
- визнання Конституційним Судом Закону «Про очищення влади» таким, що відповідає Конституції;
- визнання Конституційним Судом Закону «Про очищення влади» таким, що не відповідає Конституції;
- визнання Конституційним Судом Закону «Про очищення влади» таким, що у певній частині не відповідає Конституції;
- закриття Конституційним Судом провадження по справі;
- залишити все як є, тобто і далі чекати, коли настане час або певна політична «атмосфера», щоб КСУ зміг поставити крапку у справі, розгляд якої триває вже близько десяти років (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/publication/313999-lyustratsionnye-zaprety-ustanovlennye-v-2014-godu-bolshe-nedeystvuyut-chno-dalshe>). – 2024. – 28.10*).

Ю. Ганущак, Дзеркало тижня: Виклики адміністративно-територіального устрою. Як створювати нові громади та визначати межі?

З-поміж майже 1500 громад лише близько 60 мають винесені межі на Державній кадастровій карті. Розробити відповідну документацію дуже дорого, й усім громадам робити її відповідно до чинних вимог закону навіть недоцільно. Якби уряд ухвалив нові правила й не вимагав такої деталізації під час виготовлення документів, то можна було б заощадити в бюджетах громад кілька мільярдів гривень.

Але межі громад — не єдине питання, яке потребує регулювання.

На сьогодні, якби громади хотіли з кимось об'єднатися чи одна громада хотіла б роз'єднатися на декілька, що цілком реально, — потрібне нове законодавство. Відповідний проєкт мав би подати до парламенту уряд. А в уряді за це мав би відповідати Мінрегіон, який по суті на кілька років ліквідували, укрупнивши це міністерство з Мінінфраструктури. Це була стратегічна помилка.

Держава об'єднала низку громад в адміністративному порядку 2020 року після п'яти років процесу добровільного об'єднання. Парламент ухвалив постанову «Про утворення та ліквідацію районів». Таке об'єднання регулював закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад», який уже втратив актуальність.

Тому необхідні актуальні законодавчі інструменти для того, щоби продовжити реформу й дати громадам змогу коригувати свої рішення на користь подальшого розвитку.

Чому громади досі без меж?

На сьогодні, щоб визначити межі громад, треба розробити проєкти землеустрою, які коштують дуже дорого й передбачають високу деталізацію, по суті не потрібну для цілей управління територією громади. Визначені межі населених пунктів дають громаді можливість вибудовувати стратегію розвитку. Саме межі громад визначають територію юрисдикції місцевої влади.

Під час утворення нових районів уряд та обласні державні адміністрації демонстрували карти з межами районів і населених пунктів.

Але держава не бачить у таких картах реального визначення меж, поки вони не з'являться на кадастровій карті, а отже, заробити тут мають землевпорядні організації та, можливо, Держгеокадастр. Винесення меж і виготовлення проєктів землеустрою коштує чимало, й не кожна громада їх має, щоб визначити це так, як роблять для приватних і корпоративних осіб, — із точністю до 20 см.

Громадам така точність геть не потрібна.

І поки громади шукають гроші, тривають судові спори через межі, і йдеться про межу не в кілька десятків метрів, а в кілька тисяч гектарів. Взяти хоча б Київ і селище Коцюбинське, яке вклинюється в столицю. Між цими двома громадами спори тривають десятиліттями. І це через брак політичної волі затвердити межі громад такими, як на карті, розвиток громад гальмується й ми втрачаємо ресурси правоохоронної та судової систем.

Відповідно до міжнародного права, кордони затверджуються на карті мірилом 1:50 000. Це називається делімітацією. А вже демаркація, тобто відображення їх на землі, чи як то кажуть, у натурі, є предметом домовленостей між сторонами про те, де мають бути поставлені прикордонні стовпчики.

Знов-таки, є свої правила — такий кордон установлюється в межах точності карти делімітації, а вона дає похибку в 60 м. Міжнародне право зазначає, що фактичні межі проходять по середині річок, ярів, вододілу. Такі норми пропонують затвердити й у законі про адмінтерустрій. Реально межа, яка позначається на карті, описується набором так званих поворотних точок.

От тільки точність визначення координат таких точок є різною для приватного власника / користувача землі й для потреб органів влади. Визначити масштаб точності — це відповідальність уряду. І саме уряд має

здійснити делімітацію меж громад. Проте він не хоче брати на себе такої відповідальності.

Керівник Держгеокадастру Дмитро Макаренко у відповіді громадській ініціативі «Голка» пояснює, що в меншому масштабі працювати можна: «Треба внести зміни до чинних нормативно-правових актів. На місцевому рівні значно краще розуміють особливості формування своїх територій і управління ними. Тому важливо почути позицію громад. Але питання потрібно терміново вирішувати: наразі в кадастрі є дані про межі лише 62 територіальних громад, із них 46 внесено поточного року. Але динаміка тішить. Відсутність офіційно внесених меж територіальних громад негативно впливає й на ефективне управління земельними ресурсами в громаді, й на адміністрування та контроль над надходженнями до місцевих бюджетів».

Експерт із територіального розвитку та місцевого самоврядування Павло Остапенко зазначає, що давно пропонував, як із мінімальними затратами це зробити: «Мінрегіон із Держгеокадастром мають розробити векторний файл і розмістити його на публічній кадастровій карті. По суті це шар геопросторових даних. У ньому мають бути межі територіальних громад. Усе, що треба зробити, — це внести зміни до Закону «Про землеустрій». Там нема чого робити — три абзаци дописати, що у громад є два роки, щоб розпочати процес розроблення проєкту землеустрою про встановлення меж. Деякі громади справді можуть погоджувати межі протягом тривалого часу, але держава має їх виявити й розуміти ситуацію. Проте більшість громад установить свої межі за принципом мовчазної згоди, й це збереже три мільярди гривень бюджетних коштів. Ви уявіть, яка це сума!»

Але питання меж — не єдине, яке слід вирішувати. Деякі громади треба роз'єднувати або, навпаки, об'єднувати. По-перше, війна вносить свої корективи, а по-друге, деякі громади створювалися як політичний компроміс. Й іноді трапляється так, що для отримання послуг мешканцям однієї громади треба переїздити в центр іншої. Тобто мешканець однієї громади

користується соціальною інфраструктурою геть іншої.

Народний депутат Віталій Безгін («Слуга народу») зазначає, що таких громад, які стали політичним компромісом, справді кілька десятків, і додає, що до завершення війни країна має отримати законодавче регулювання щодо зміни меж і кількості громад: «Уже зараз ми працюємо над моделями корекції адміністративно-територіального устрою. Зміни є неминучим процесом через те, що деякі громади втратили потенціал унаслідок війни».

Коригувати межі громад дає змогу оцінка спроможності надавати послуги мешканцям. Деякі громади замалі чи за чисельністю, чи за площею, й у них або не можна організувати повноцінне функціонування виконавчих органів ради, або немає соціальної інфраструктури. Так, станом на цей рік понад 90 громад так і не утворили своїх Центрив надання адміністративних послуг, і це не ті громади, що розташовані в центрі бойових дій.

А є громади занадто великі, і їм важко надавати ці послуги якісно.

Основна місія районів, а їх 136, — ефективність управління державних органів, тобто територіальних органів виконавчої влади. Неефективність функціонування територіальних органів виконавчої влади стане очевидною після впровадження в дію нового функціоналу районних державних адміністрацій із ухваленням проєкту «Про місцеві державні адміністрації» (№4298). І кардинальним розподілом повноважень між центральними органами, територіальними органами на обласному та районному рівнях, зокрема поліції, ДСНС, ДПА. Тобто проведенням реформи, яка має назву «деконцентрація виконавчої влади».

Остапенко пояснює, що минулий адмінтерустрій діяв із 1925 року, ще за більшовиків: «Попри скепсис партнерів процес реформування ми фіналізували саме 2020 року. Але не можна просто так узяти й позбутися советської спадщини. Численні представники «п'ятої колонії» на місцях пручалися змінам, сподівалися згодом відмотати все назад у «совок». Ворог на

тимчасово окупованих територіях повертає саме старий терустрій. Тому всі політики мають розуміти важливість фіналізації реформи. Від советського адмінтерустрою, який будувався для авторитарної моделі, й сліду не має залишитися».

Хто має ініціювати законодавчі зміни?

Парламент призначив віцепрем'єром Олексія Кулебу, колишнього заступника голови офісу президента. Зараз він очолює Міністерство розвитку громад і територій. І саме він на цій посаді має ініціювати такі законодавчі зміни через уряд. Це має бути саме урядовий проєкт, бо визначає державну політику. Він має потрапити на розгляд парламентського Комітету з питань організації державної та місцевого самоврядування.

Але підготувати якісну політику міністерству вкрай важко через постійне об'єднання й роз'єднання Мінрегіону / Мінінфраструктури. Такі процеси суттєво послаблюють інституційність.

Також тут важливо наголосити: визначення «грумада», немає в Законі «Про порядок вирішення окремих питань адмінтерустрою». А це базова адмінтеродинація. Є лише визначення населених пунктів — село, селище, місто — з огляду не на критерії містобудування, а на механічну кількість населення.

Саме тому урядова ініціатива мала б відповісти на запитання, що таке громада, й на низку дуже важливих питань, які стосуються адмінтеродинацій:

-якими є вимоги для створення / ліквідації громад і як регулюються їх межі;

-хто ініціює, хто готує та хто ухвалює рішення щодо адмінтеродинацій;

-якими є правові наслідки змін в адмінтерустрої;

-якими є процедури введення в дію рішень щодо змін в адміністративно-територіальному устрої, тобто перехідні положення.

Слід зауважити, що документ, який міг би стати законодавчою ініціативою, в міністерстві давно підготовлений, але, як нам повідомляють джерела, досі не поданий на розгляд. Зрештою, навіть проєкт про просте внесення змін до

постанови «Про створення та ліквідацію районів», якими передбачено формування громад у Криму, уряд не спроможний наразі подати до парламенту.

Зволікання із законодавчим забезпеченням регулювання питання адмінтерустрою вже породило судові позови щодо незаконного, на думку позивачів, об'єднання поселень.

Але рішення судів, якщо вони на користь позивачів, неможливо виконати, бо... не врегульовано порядку внесення змін до адміністративно-територіального устрою у вигляді закону.

Зрештою, основні положення документу, який би мав піти на розгляд уряду й стати законопроєктом, вже опрацьовані й спираються на практику адміністративного формування громад і районів 2020 року. Вони передбачають, що:

-зміни здійснюються у вигляді постанови ВРУ, а не закону, бо це разовий акт;

-проєкти подає тільки уряд;

-зміни, що стосуються створення та ліквідації громад, затверджує парламент, бо вони передбачають створення чи ліквідацію органу публічної влади. А от зміни конфігурації громад, вилучення чи додавання поселень уряд здійснює самостійно, з огляду на критерії спроможності;

-ініціювати зміни можуть лише безпосередньо громади або уряд, без залучення обласних і районних рад;

-перелік областей для внесення змін до Конституції залишається табу, а от змінювати їх конфігурацію Конституція не забороняє.

Міністерство повідомило громадській ініціативі «Голка», що відповідний проєкт наразі доопрацьовують.

Адмінтерустрій — це скелет держави. Й від того, наскільки вдало він скомпонований, залежить ефективність роботи державної машини та органів місцевого самоврядування. Психологічні бар'єри щодо його зміни подолані ще 10 років тому. Чинний склад парламенту дав змогу це зробити. Та чи вистачить народним обранцям снаги закінчити законодавчу частину регулювання устрою — питання відкрите. Й партнери тут не допоможуть. Треба покладатися

на власну політичну волю (*Дзеркало тижня* <https://zn.ua/ukr/POLITICS/vikiki-administrativno-teritorialnoho-ustroju-jak-stvorjuvati-novi-hromadita-viznachati-mezhi.html>). – 2024. – 9.10).

ПОЗИЦІЯ ВЛАДИ, ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ, ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Заступник Голови Вищої ради правосуддя Дмитро Лук'янов взяв участь у заході «Український шлях до ЄС: Ключові висновки з Тіньового звіту щодо розділу 23 «Правосуддя та основоположні права» та Другої двосторонньої сесії Україна-ЄС щодо розділу 23 (Кластер 1 «Основи процесу вступу до ЄС»).

Під час свого виступу Дмитро Лук'янов високо оцінив рівень підготовки Тіньового звіту, який містить статистику та аналітику, важливу для євроінтеграційних процесів України.

Заступник Голови Вищої ради правосуддя також підкреслив ретельність підготовки української делегації до переговорного процесу за розділом 23 «Правосуддя та основоположні права» у Брюсселі, результативність якого досягнута завдяки плідній та злагодженій співпраці органів та установ системи правосуддя та Конституційного Суду України.

Серед питань, порушених у межах переговорного процесу, особливу увагу приділили забезпеченню сталого розвитку всіх ключових інституцій судової влади, включно з Вищою радою правосуддя, яка відіграє важливу роль у реалізації багатьох процесів у цьому напрямку.

Дмитро Лук'янов вкотре підкреслив важливість безперервної діяльності Вищої ради правосуддя, конституційні повноваження якої є необхідними для стабільного функціонування судової системи України.

Нагадаємо, що Тіньовий звіт – це перший звіт, підготовлений коаліцією громадських організацій на чолі з Лабораторією законодавчих ініціатив. З огляду на наявну багаторічну експертизу, знання та досвід неурядові організації розподілили підготовку звіту за окремими сферами так: Лабораторія законодавчих ініціатив – “Судова реформа”; “Адвокат майбутнього” – “Реформа

прокуратури” та “Реформа адвокатури”; Асоціація правників України – “Реформа юридичної освіти”; “Трансперенсі Інтернешнл Україна” – “Боротьба з корупцією”; Центр прав людини ZMINA – “Захист основоположних прав та свобод”.

Цей звіт містить аналіз прогресу, досягнутого Україною за кожною сферою, з червня 2023 року до липня 2024-го. Інформація щодо досягнутого прогресу за відповідними напрямками протягом серпня 2024 року, що не відображена безпосередньо в тексті звіту, подана в окремому додатку до нього. У звіті також представлено дані за попередні періоди (до червня 2023 року), якщо вони зберігають свою актуальність у звітному періоді, є необхідними для демонстрації досягнутого прогресу чи обґрунтування причин відсутності очікуваних результатів. Цей звіт відповідає структурі розділу 23 згідно зі Звітом Європейської комісії щодо України у 2023 році. Короткий огляд проблем і рекомендацій для їхнього розв'язання також наведено в окремому додатку до цього звіту (*Судова влада України* (<https://court.gov.ua/press/news/1693394/>). – 2024. – 30.10).

Делегація Конституційного Суду України 17–18 жовтня 2024 року перебувала з робочим візитом у місті Рига (Латвійська Республіка) для участі в зустрічах суддів Конституційного Суду України та суддів Конституційного Суду Латвійської Республіки, а також представників апаратів конституційних судів. Захід проведено в рамках Проекту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що його впроваджують у межах спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради добропорядного врядування“, Фаза III.

Участь у заході від української сторони взяли судді Конституційного Суду України Віктор

Городовенко (глава делегації), Василь Лемак, Олег Первомайський, Олександр Петришин, Сергій Різник, Ольга Совгіря, Галина Юровська, помічники та наукові консультанти суддів, а також представники Секретаріату Конституційного Суду України.

Під час відкриття заходу до учасників звернулася заступниця Голови Конституційного Суду Латвійської Республіки Ірена Куцина, яка наголосила: „Кожен день наближає Україну та Європу до перемоги. Це означає, що наближається Україна майбутнього – демократична правова держава в сім’ї європейських держав. Головною метою нашого проекту є спільна робота для повної інтеграції української правової системи до Європейського Союзу. Досвід Латвії за останні 20 років свідчить про те, що цей шлях складний, потребує сил і терпіння. Ми раді можливості підтримати наших українських колеґ“.

Глава української делегації, суддя Конституційного Суду України Віктор Городовенко висловив щиру вдячність за непохитну підтримку Українського народу, яку надає Латвійська Республіка від початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України. Він наголосив, що завдяки реалізації спільного проекту, спрямованого на розвиток конституційного судочинства в Україні, сприяння обміну знаннями та досвідом застосування європейських стандартів із урахуванням найкращих практик європейських партнерських судів, значно поглиблено діалог між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Латвійської Республіки як судом країни-члена ЄС. „У своїй діяльності Конституційний Суд України все більше спирається на європейські стандарти, його рішення ґрунтуються на документах міжнародного права, приписах актів Європейського Союзу та на практиці Суду справедливості Європейського Союзу“, – наголосив Віктор Городовенко.

Заступниця керівника відділу програм співробітництва Департаменту впровадження стандартів прав людини, правосуддя та юридичної співпраці Генерального директорату Ради Європи з прав людини та

верховенства права Ліліт Данегян-Босслер підкреслила важливість співпраці між країнами. За її словами такі фахові обміни сприяють кращому розумінню глибинної суті європейських та міжнародних стандартів у сфері конституційного судочинства.

Перше засідання було присвячено ключовій темі – ролі органу конституційного контролю в контексті членства України в Європейському Союзі та НАТО. Латвійські та українські судді обговорили, як саме конституційні суди забезпечують узгодженість національних актів із європейськими стандартами. Суддя Конституційного Суду Латвійської Республіки Яніс Нейманіс розповів про латвійський досвід тлумачення конституції та виклики, з якими стикалася Латвія під час приведення свого законодавства до європейських стандартів. Судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко та Олександр Петришин поділилися досвідом України, зокрема викликами та досягненнями України на шляху до ЄС.

Під час другого засідання виступили з доповідями на тему методології ухвалення рішень у конституційних судах суддя Конституційного Суду Латвійської Республіки Аніта Родія, судді Конституційного Суду України Сергій Різник та Ольга Совгіря, які проаналізували методіку ухвалення рішень конституційними судами Латвії та України, а також європейський досвід відтермінування втрати чинності неконституційними актами, що став актуальним і для України. У ході обговорення зазначеного питання суддя Конституційного Суду України Василь Лемак запропонував для застосування сучасні методіки ухвалення судових рішень, які впроваджують у своїй діяльності Верховний Суд США та Держави Ізраїль при розгляді конституційних питань.

Наступний день зустрічі, 18 жовтня, був присвячений питанням застосування актів ЄС та рішень Суду справедливості ЄС у практиці конституційних судів. Із доповідями виступили заступниця Голови Конституційного Суду Латвії Ірена Куцина та суддя Конституційного Суду України Галина Юровська.

Завершальною темою зустрічі стала подальша співпраця між судами. Представники обох країн наголосили на потребі в подальшому діалозі та обміні досвідом.

Під час візиту окремі зустрічі проведено також між представниками апаратів конституційних судів обох країн.

В обговореннях взяли участь керівники окремих структурних підрозділів Секретаріату Конституційного Суду України, помічники й консультанти суддів та представники апарату Конституційного Суду Латвійської Республіки.

Учасники обмінялися досвідом організації судового процесу, підготування проєктів судових актів та комунікації з медіа та громадськістю. Також ішлося про актуальну судову практику, зокрема учасники проаналізували справи, пов'язані з діяльністю політичних партій, питаннями державної мови, поділу влади та охорони довкілля.

Сторони зазначили, що такі фахові зустрічі та конструктивні діалоги є важливими для роботи.

Окрім того, 16 жовтня відбулося засідання Технічного комітету проєкту, у якому взяли участь представники Ради Європи, Конституційного Суду Латвійської Республіки та Конституційного Суду України. Під час зустрічі сторони обговорили проєктну діяльність, а також питання обміну досвідом та співпраці між Конституційним Судом України та Конституційним Судом Латвійської Республіки.

Суддя Конституційного Суду України, голова Постійної комісії з питань міжнародних зв'язків Олег Первомайський зазначив, що завдяки Проєкту „Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні“, що його впроваджують у межах спільної Програми Європейського Союзу та Ради Європи „Партнерство заради добropорядного врядування“, проведено вісім заходів для суддів Конституційного Суду України, працівників Секретаріату та патронатних служб суддів задля обміну практичними напрацюваннями в галузі конституційного права.

Теми круглих столів практичних семінарів, засідань робочих груп були такі: ключові

елементи юрисдикції та тлумачення прав людини Європейським судом з прав людини та Судом справедливості Європейського Союзу; зміст та обсяг попередньої перевірки звернень до Конституційного Суду України; захист особових даних у конституційній юрисдикції для працівників Конституційного Суду України; методологія підготування проєктів актів конституційного суду; методологія моніторингу виконання рішень Конституційного Суду України; функціонування системи електронного документообігу Конституційного Суду України; захист особових даних у практиці Європейського суду з прав людини та Суду справедливості Європейського Союзу, а також органів конституційної юрисдикції держав-членів Ради Європи; використання права на подання конституційної скарги.

На завершення делегація Конституційного Суду України подякувала Раді Європи та Конституційному Суду Латвійської Республіки за можливість співпраці задля удосконалення конституційного судочинства в Україні (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (<https://ccu.gov.ua/novyna/vidbuvsyarobochyy-vizyt-delegaciyi-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-do-konstytucijnogo-sudu>). – 2024. – 21.10*).

За ініціативою Комітету АПУ з конституційного права, адміністративного права та прав людини 10 жовтня відбулася зустріч представників АПУ із суддями й керівництвом Секретаріату Конституційного Суду України. Сторони обговорили можливі напрями подальшої співпраці АПУ та КСУ.

З боку Асоціації правників України на зустрічі були присутні: Микола Стеценко, Президент АПУ, керуючий партнер AVELLUM; Тетяна Лисовець, Віцепрезидентка АПУ, старша партнерка АК «Соколовський і Партнери»; Дмитро Євдокимов, Голова Комітету АПУ з конституційного права, адміністративного права та прав людини, національний радник Женевського центру урядування у секторі безпеки (DCAF); Альона Шуліма, Голова GR Комітету АПУ, партнерка Pragma Consulting Group, PhD; Вікторія Мотя, координаторка комітетів та секцій АПУ.

Конституційний Суд на зустрічі представляли судді КСУ Віктор Городовенко, Василь Лемак й Олег Первомайський, а також керівник Секретаріату Суду Віктор Бесчастний та перша заступниця керівника Секретаріату Лариса Бірюк.

Судді наголосили, що діяльність КСУ спрямована на розгляд вкрай важливих для держави та суспільства питань, розв'язання яких вимагає детального аналізу, комплексного підходу та ретельної оцінки з урахуванням думок провідних експертів. З огляду на це висновки, надані АПУ у форматі *amicus curiae*, відіграють значну роль у забезпеченні всебічного розгляду справ та зміцненні обґрунтованості рішень Суду.

Представники АПУ, своєю чергою, підтвердили готовність активно брати участь у науково-експертній діяльності. Вони також наголосили, що співпраця із КСУ дає змогу правничій спільноті долучатися до процесів, що формують розвиток правової системи та забезпечують захист прав людини.

Зустріч стала важливим кроком у зміцненні співпраці АПУ та Конституційного Суду України задля поліпшення правових стандартів у країні (*Асоціація правників України (https://uba.ua/ukr/news/apu-ta-konstitucijnij-sud-ukraini-obgovorili-naprjami-svprac)*). – 2024. – 14.10).

Представники Конституційного Суду України взяли участь у XII Літній школі на тему «Використання інформаційних технологій та штучного інтелекту у вищій судовій владі», яка відбулася 30 вересня – 1 жовтня 2024 року в місті Анкара, Турецька Республіка.

Організатором заходу виступив Конституційний Суд Турецької Республіки за підтримки Центру навчання та розвитку людських ресурсів Асоціації азіатських конституційних судів та еквівалентних установ.

Основна мета цього річного заходу – обмін професійним досвідом та поглиблене вивчення актуальних питань розвитку конституційного правосуддя, зокрема впровадження новітніх технологій.

Літня школа вже понад 11 років є платформою для обміну ідеями та професійними

напрацюваннями між представниками конституційних судів майже 30 країн світу.

Цьогоріч у заході взяли участь представники Конституційного Суду України Віра Назарова та Ярослав Мічуда. Вони представили доповідь, присвячену сучасним викликам, які стоять перед українською судовою системою в умовах цифрової трансформації, та обговорили досвід України у цьому контексті.

Учасники Літньої школи мали змогу поділитися своїм досвідом та обговорити новітні підходи до використання штучного інтелекту в судових процесах (*Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (https://ccu.gov.ua/novyna/predstavnyky-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny-vzyaly-uchast-v-xii-litniy-shkoli-yaku-shchorichno)*). – 2024. – 8.10).

Відбувся просвітницький захід на тему «Рішення Європейського суду з прав людини в міждержавній справі «Україна проти росії (щодо Криму)», участь в якому брали судді Конституційного Суду України Віктор Городовенко, Алла Олійник, Олег Первомайський, Галина Юровська, суддя Європейського суду з прав людини Микола Гнатовський, який виступив головним доповідачем, а також ректор Національної школи суддів України Микола Оніщук, представники НШСУ, наукових установ та закладів освіти.

Під час заходу суддя Європейського суду з прав людини Микола Гнатовський зазначив, що 25 червня 2024 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) публічно оголосив рішення в першій із чотирьох міждержавних справ „Україна проти росії (щодо Криму)“ за заявами № 20958/14 та № 38334/18. Цим рішенням Суд установив численні та систематичні порушення прав людини, що мали місце у Криму після його незаконної анексії російською федерацією, починаючи з лютого 2014 року, порушення прав українських політичних в'язнів, етнічних українців, кримських татар, які виступали проти російської окупації.

Суддя пояснив механізм звернення до ЄСПЛ, розуміння поняття „міждержавна справа“,

розкрив суть заяв у цій справі, сфокусував увагу на основних позиціях ухваленого рішення та тих статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що зазнали порушень.

ЄСПЛ визнав прийнятними скарги Уряду України про існування адміністративної практики російської федерації щодо порушень Конвенції та протоколів до неї за переважною більшістю статей, наведених Україною.

Зокрема, ЄСПЛ у рішенні встановив, що мало місце існування адміністративної практики щодо:

- зникнень українських військових, етнічних українців, кримських татар та відсутність ефективного розслідування цих випадків (стаття 2 Конвенції);

- жорстокого поводження, незаконного утримання українських військових, політичних в'язнів, етнічних українців, кримських татар, журналістів (статті 3, 5 Конвенції);

- незаконного поширення законодавства росії на територію Криму, у результаті чого суди із 27 лютого 2014 року в АР Крим не можуть вважатися такими, що встановлені відповідно до закону (стаття 6 Конвенції);

- примусового нав'язування російського громадянства, незаконних обшуків приватних помешкань (стаття 8 Конвенції);

- утисків, переслідування та конфіскації майна релігійних організацій, що не належать до російської православної церкви; припинення діяльності українських медіа; заборони публічних зібрань, затримання їх організаторів (статті 9, 10, 11 Конвенції).

ЄСПЛ також вказав у рішенні на порушення прав людини, що визначені приписами статей протоколів до Конвенції, зокрема такі порушення мали місце стосовно експропріації (націоналізації) майна цивільних осіб і приватних підприємств без компенсації, заборони української мови у школах і переслідування україномовних дітей у школі, обмеження свободи пересування між Кримом і материковою частиною України та переслідування кримських татар.

У цій справі ЄСПЛ виявив елемент „офіційної толерантності“ з боку держави-відповідача, яка

є відповідальною за адміністративну практику порушень Конвенції (*Судово-юридична газета* (<https://sud.ua/uk/news/video/313017-sudi-ksu-prinyali-uchastie-v-prosvetitel'skom-meropriyattii-na-temu-reshenie-espch-po-delu-ukraina-protiv-rossii-po-krymu-video>). – 2024. – 14.10).

10 жовтня, відбулася експертна дискусія «Доброчесність як інструмент оцінки професіоналізму суддів, прокурорів та правоохоронців: перспективи уніфікації підходів», організована Центром політико-правових реформ.

«Наша система кримінального права має серйозні недоліки, адже багато корупційних справ розглядаються роками, а іноді й десятиліттями. Ситуація ускладнюється тим, що дисциплінарна відповідальність для певних категорій публічних службовців фактично не діє, оскільки немає правових механізмів для їх притягнення до відповідальності. Ми бачимо, що для багатьох осіб відсутній суб'єкт, який міг би здійснювати контроль, що робить їх фактично недоторканими. Навіть у випадках, коли дисциплінарні санкції можливі, вони не мають достатньої сили впливу. Безумовно це потрібно змінювати», – наголосив член правління Центру політико-правових реформ Микола Хавронюк.

Центр політико-правових реформ проаналізував практику оцінювання доброчесності суддів, кандидатів на посаду судді, члена органу суддівського врядування, а також дисциплінарну практику щодо суддів. За результатами аналізу практики оцінювання доброчесності суддів і кандидатів на посаду судді, члена ВРП цього року було підготовлено аналітичний звіт «Доброчесність у системі правосуддя: на шляху до єдиних та чітких індикаторів», який може бути врахований при розробці Єдиних показників для оцінки доброчесності та професійної етики судді (кандидата на посаду судді). Так само він може бути застосований у перспективі поширення доброчесності як обов'язкового критерію оцінки кандидатів на посади прокурорів та працівників органів правопорядку, насамперед їхнього керівного складу.

Презентуючи аналітичний звіт, координатор напряму «Судівництво» ЦППР Роман Смалюк відзначив: «Визначення на нормативному рівні індикаторів доброчесності надзвичайно складне завдання. Важливо забезпечити, щоб вони не мали надто загальний характер, що створюватиме ризик їх довільного тлумачення уповноваженими органами, а отже і можливості для зловживань. Разом з тим, вони не мають бути надміру детальними, оскільки існує велика кількість проявів недоброчесної поведінки, які неможливо вичерпно описати. Крім того, список таких індикаторів не може бути вичерпним та статичним. Напрацьована за вісім років практика оцінювання доброчесності є цінним матеріалом, який слід враховувати при розробці індикаторів».

Попри те, що доброчесність є одним із важливих критеріїв відбору суддів та набирає такої ж ваги у конкурсних процедурах до прокуратури та органів правопорядку, до розуміння змісту поняття «доброчесності» не існує усталеного підходу. Однак, об'єктивна необхідність наблизити ці підходи до визначення індикаторів доброчесності з урахуванням специфіки кожного з цих органів правосуддя та правопорядку існує.

«Питання єдиного підходу до визначення критерію доброчесності під час вирішення кадрових питань в органах правопорядку та органах прокуратури набуває все більшої актуальності. Так, сьогодні державна політика, насамперед План заходів до Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку, передбачає поступове розширення конкурсних процедур у цих органах, а також посилення інструментів внутрішнього контролю. Всюди фігурує «доброчесність», яка розуміється різними органами та підрозділами по-різному. Саме в цьому досвід оцінювання суддів, напрацьовані єдині критерії, можуть бути корисними у подальшій реалізації запланованих заходів. Тож напрацювання Центру важливі не лише для судової реформи, а й реформи кримінальної юстиції в цілому», — стверджує координатор напряму «Кримінальна юстиція» ЦППР Євген Крапивін.

Дискусія зібрала провідних стейкхолдерів з уряду та громадського сектору. Представники КМЄС, ТІ Україна, IDLO, Фондації DEJURE, ВККС, ВРП, Нацполіції та НАЗК взяли участь у дискусії офлайн. Понад 30 учасників приєдналися та взяли активну участь у заході онлайн. Дискусію модерувала Ольга Піскунова, експертка ЦППР з антикорупції (*ЦППР (https://pravo.org.ua/pidsumky-ekspertnogo-obgovorennya-dobrochesnist-yak-instrument-otsinky-profesionalizmu-suddiv-prokuroriv-ta-pravoohorontsiv/). – 2024. – 10.10).*

Перебуваючи у Львові з робочим візитом Перший заступник Голови Верховної Ради України Олександр Корнієнко долучився до обговорення «Платформа розвитку територій: децентралізація та регіональний розвиток».

Основна тема дискусії – консолідація зусиль задля продовження реформ.

У вступному слові Олександр Корнієнко наголосив, що в умовах повномасштабного вторгнення вкрай важливо продовжувати розвивати українські громади та території, рухаючи вперед реформу децентралізації.

«Це визнана і партнерами, а головне — українським суспільством реформа. Попри всі проблеми, які щодня створює усім нам війна, — маємо обговорювати, напрацьовувати й готуватися до реалізації важливих кроків реформи вже зараз. Зокрема, серед завдань переглянути й ухвалені рішення, щоб актуалізувати їх до наявних умов й ситуації», — зазначив Олександр Корнієнко.

Перший віцеспікер зауважив, що Концепція та план виконання реформи децентралізації потребує оновлення, а повномасштабне вторгнення поставили перед країною і громадами нові складні виклики. «Маємо разом шукати відповіді і в сесійній залі, і на місцях, і в експертному середовищі», — сказав він.

Олександр Корнієнко нагадав, що наступного тижня у Брюсселі відбуватиметься скрінінгова сесія щодо відповідності українського законодавства праву Європейського Союзу за такими розділами, як «Реформа державного управління» та «Функціонування демократичних інституцій».

«Прийняття і подальший рух за цими важливими дорожніми картами дозволить нам максимально наблизити законодавчий та управлінський рівень багаторівневого врядування до найкращих європейських стандартів», – повідомив Перший заступник Голови Верховної Ради України.

Завершуючи свій виступ Перший віцеспікер звернув увагу на важливе завдання. «Попри війну маємо удосконалювати, займатися

розвитком й рухатися у бік сильної держави. Сильна держава – це також й спроможні громади, що дозволить водночас більше підтримувати армію», – наголосив він.

Олександр Корнієнко подякував партнерам держави за підтримку, а організаторам заходу – за проведення важливого обговорення (*Офіційний вебпортал Верховної Ради України* (<https://www.rada.gov.ua/news/Novyny/254114.html>), – 2024. – 4.10).

ЕКСПЕРТНИЙ КОМЕНТАР

ОКРЕМА ДУМКА

судді Конституційного Суду України Петра Філюка щодо Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу 11 «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX

Перший сенат Конституційного Суду України 2 жовтня 2024 року ухвалив Рішення № 9-р(І)/2024 у справі за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу П «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (далі – Рішення), яким:

– *визнав таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним), окреме положення абзацу шостого пункту 19 розділу П «Прикінцеві і перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів*

прокуратури» від 19 вересня 2019 року № 113-IX (далі – Закон № 113), згідно з яким перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту;

– *закрив конституційне провадження у справі щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу П «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у частині, згідно з якою перебування прокурора у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, на підставі пункту 4 статті 62 Закону України «Про Конституційний Суд України» – неприйнятність конституційної скарги.*

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за необхідне викласти окрему думку щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу шостого пункту 19 розділу 11 «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, конституційне провадження стосовно якого було закрито.

1. В абзаці другому пункту 5 мотивувальної частини Рішення зазначено, що «Конституційний Суд України під час розгляду цієї справи встановив, що *оскільки Тимошенко О.В., Тимошенко В.І. звільнено в період їх тимчасової непрацездатності, то абзац шостий пункту 19 розділу 11 «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у частині, згідно з якою перебування прокурора у відпустці чи у відрадженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту, слід вважати таким, що не був застосований в остаточних судових рішеннях у їхніх справах* в розумінні частини першої статті 55 Закону України «Про Конституційний Суд України»».

Однак, варто звернути увагу на ухвали Конституційного Суду України про вщкриття конституційних проваджень за конституційними скаргами Тимошенкової Оксани Василівни, Тимошенкова Володимира Івановича:

– Ухвалою Третьої колегії суддів Першого сенату Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справ за конституційною скаргою Тимошенкової Оксани Василівни від 1 лютого 2023 року № 5-3(1)/2023 вщкрито конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) *окремого положення абзацу шостого пункту 19 розділу 11 «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, проте зі змісту Ухвали незрозуміло, про яке саме окреме положення йдеться;*

– Ухвалою Першої колегії Першого сенату Конституційного Суду України про відкриття конституційного провадження у справ за

конституційною скаргою Тимошенкова Володимира Івановича від 5 квітня 2023 року № 48-1 (1)/2023 відкрито конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) *абзацу шостого пункту 19 розділу 11 „Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 у цілому.*

Крім того, в остаточному судовому рішенні у справі Тимошенкова Володимира Івановича – постанові Верховного Суду від 12 січня 2023 року – Суд дійшов висновку, що «у подібних правовідносинах застосовним є пункт 19 розділу 11 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 113-IX» (пункт 48 мотивувальної частини).

Остаточним судовим рішенням у справі Тимошенкової Оксани Василівни – постановою Верховного Суду від 1 О листопада 2022 року – залишено без змін постанову Шостого апеляційного адміністративного суду від 8 грудня 2021 року, в якій суд також зробив висновок, що «до спірних правовідносин підлягає застосуванню саме п. 19 розд. 11 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону» (абзац перший сторінки 7).

Отже, висновок у Рішенні про те, що положення абзацу шостого пункту 19 розділу 11 «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 в частині, згідно з якою «перебування прокурора у відпустці чи у відрадженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту», *не були застосовані в остаточних судових рішеннях суб'єктів права на конституційну скаргу, не відповідає дійсності.*

2. Відповідно до абзацу шостого пункту 19 розділу П «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 «перебування прокурора на лікарняному *через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрадженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту.*

Згідно зі статтею 43 Конституції України кожен має право на працю, що включає

можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується; держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб; громадянам гарантовано захист від незаконного звільнення (частини перша, друга, шоста).

Відповідно до Кодексу законів про працю України (далі – Кодекс), яким встановлено загальні правові засади і гарантії здійснення громадянами України трудових правовідносин:

– не допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності (крім звільнення за нез'явлення на роботу протягом більш як чотирьох МІСЯЦІВ шдряд внаслідок тимчасової непрацездатності, не рахуючи відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, якщо законодавством не встановлений триваліший строк збереження місця роботи (посади) при певному захворюванні), а також у період перебування працівника у відпустці; це правило не поширюється на випадок повної ліквідації підприємства, установи, організації (частина третя статті 40);

– громадянам, які перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями незалежно від форм власності, виду діяльності та галузевої належності, а також працюють за трудовим договором у фізичної особи, надаються щорічні (основна та додаткові) відпустки із збереженням на їх період місця роботи (посади) і заробітної плати (статті 7 4);

– за відрядженими працівниками зберігаються протягом усього часу відрядження місце роботи (посада) (частина третя статті 121).

З наведеного слідує, що у Кодексі встановлено заборону на звільнення працівника з ініціативи роботодавця в період його тимчасової непрацездатності або перебування у відпустці, відрядженні.

2.1. Статтею 179 Кодексу закріплено відпустку у зв'язку з вагітністю, пологами і для догляду за дитиною.

Відповідно до пункту 2 статті 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) особлива охорона повинна надаватися матерям протягом розумного періоду до і після пологів. Протягом цього проміжку матерям, що працюють, повинна надаватися оплачувана відпустка або відпустка з достатньою допомогою з соціального забезпечення.

Згідно зі статтею 24 додатку до Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року (European Social Charter (revised) [ратифікована Законом України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)» від 14 вересня 2006 року № 137-V] терміни «звільнення» та «звільнений» означають розірвання трудових відносин з ініціативи роботодавця (пункт 1); не вважають поважними причинами для звільнення, зокрема, відпустку у зв'язку з вагітністю, пологами або для догляду за дитиною, тимчасову відсутність на роботі у разі захворювання або травми (підпункти «е», „f” пункту 3).

Крім того, відповідно до статті 7 Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця 1982 року (Termination of Employment Convention) (ратифікована Постановою Верховної Ради України «Про ратифікацію Конвенції Міжнародної Організації Праці № 158 про припинення трудових відносин з ініціативи підприємця» від 4 лютого 1994 року № 3933-ХІІ), трудові відносини з працівником не припиняють із причин, пов'язаних з його поведінкою або роботою, доти, доки йому не нададуть можливість захищатись у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями.

Тобто міжнародні стандарти захисту трудових прав працівників містять заборону припинення трудових відносин з ініціативи роботодавця під час тимчасової непрацездатності працівника або перебування його у відпустці у зв'язку з вагітністю, пологами або для догляду за дитиною, а також доти, доки йому не буде надана можливість захистити себе.

2.2. Конституційний Суд України, розглядаючи питання захисту трудових прав та

гарантій працівників у Рішенні від 4 вересня 2019 року № 6-р(П)/2019 зазначав, що:

– „закріплення в Основному Законі України права громадян на соціальний захист сприяє виконанню обов'язку держави зі створення умов для реалізації громадянами права на працю, що корелюється з вимогами приписів Основного Закону України (частина друга статті 43) та Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 року (статті 16, 17), а заборона звільнення працівника з ініціативи власника у період перебування такого працівника у відпустці є такою, що забезпечує реалізацію його конституційного права на відпочинок, закріпленого статтею 45 Конституції України» (абзац четвертий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини);

– „положеннями частини третьої статті 40 Кодексу закріплені гарантії захисту працівника від незаконного звільнення, що є спеціальними вимогами законодавства, які мають бути реалізовані роботодавцем для дотримання трудового законодавства. Однією з таких гарантій є, зокрема, сформульована у законодавстві заборона роботодавцю звільняти працівника, який працює за трудовим договором і на момент звільнення є тим, часово непрацездатним, або перебуває у відпустці» (абзац тринадцятий пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, оспорювані положення Закону № 113 не містять жодних застережень із означених питань і всупереч міжнародним, стандартам та юридичним, позиціям Конституційного Суду України уможливили звільнення працівника з ініціативи роботодавця попри перебування на лікарняному, у відпустці у зв'язку з вагітністю, пологами та для догляду за дитиною, без надання можливості захищатись у зв'язку з висунутими проти нього звинуваченнями.

3. Згідно з частиною другою статті 131 1 Конституції України організація та порядок діяльності прокуратури визначаються законом.

Підстави звільнення прокурора з посади, припинення його повноважень на посаді закріплені статтею 51 Закону України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року № 1697-VII (далі – Закон № 1697). Відповідно до

частини першої зазначеної статті «прокурор звільняється з посади у разі:

1) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я;

2) порушення ним вимог щодо несумісності, передбачених статтею 18 цього Закону;

3) набрання законної сили судовим рішенням про притягнення прокурора до адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язане з корупцією;

31) набрання законної сили рішенням суду про визнання активів прокурора або активів, набутих за його дорученням іншими особами або в інших передбачених статтею 290 Цивільного процесуального кодексу України випадках, необґрунтованими та їх стягнення в дохід держави;

4) неможливості переведення на іншу посаду у зв'язку з прямим підпорядкуванням близькій особі;

5) набрання законної сили обвинувальним вироком суду щодо нього;

6) припинення громадянства України або набуття громадянства іншої держави;

7) подання заяви про звільнення з посади за власним бажанням;

8) неможливості подальшого перебування на тимчасово вакантній посаді;

9) ліквідації чи реорганізації органу прокуратури, в якому прокурор обіймає посаду, або в разі скорочення кількості прокурорів органу прокуратури;

10) прийняття відповідним органом, що здійснює дисциплінарне провадження, рішення про припинення спеціальної підготовки або рішення про неуспішне проходження спеціальної підготовки, а також у випадку, визначеному частиною третьою статті 33 цього Закону».

Тобто вичерпний перелік підстав для звільнення прокурора з посади визначено спеціальним законом про прокуратуру – Законом № 1697.

3.1. У пункт 19 роздшу П «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 встановлено, що «прокурори та слідчі органів прокуратури, зазначені в підпунктах 1-4 пункту 7 цього розділу, звільняються Генеральним

прокурором, керівником регіональної (обласної) прокуратури з посади прокурора за умови настання однієї з таких підстав:

1) неподання прокурором чи слідчим органів прокуратури у встановлений строк заяви до Генерального прокурора про переведення до Офісу Генерального прокурора, обласної прокуратури, окружної прокуратури та про намір у зв'язку із цим пройти атестацію;

2) рішення кадрової комісії про неуспішне проходження атестації;

3) в Офісі Генерального прокурора, обласних прокуратурах, окружних прокуратурах відсутні вакантні посади, на які може бути здійснено переведення прокурора чи слідчого органів прокуратури, який успішно пройшов атестацію;

4) ненадання прокурором чи слідчим органів прокуратури, у разі успішного проходження ним атестації, згоди протягом трьох робочих днів на переведення на запропоновану йому посаду в Офісі Генерального прокурора, обласній прокуратурі, окружній прокуратурі.

Перебування прокурора на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі не є перешкодою для його звільнення з посади прокурора відповідно до цього пункту.

Указані в цьому пункті прокурори можуть бути звільнені з посади прокурора також і на інших підставах, передбачених Законом України „Про прокуратуру»».

Отже, у пункті 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113, який має назву «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури», встановлено додаткові, відмінні від визначених спеціальним Законом України «Про прокуратуру» підстави для звільнення прокурора, не зважаючи на обставини, які можуть не залежати від його волі (перебування на лікарняному через тимчасову непрацездатність, у відпустці чи у відрядженні до Національної академії прокуратури України для участі в її роботі на постійній основі).

3.2. Конституційний Суд України у Рішенні ВІД 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023

враховував, що «основною метою ухвалення Закону № 113 визначено створення передумов для побудови в Україні системи прокуратури, діяльність якої базується на засадах ефективності, професійності, незалежності та відповідальності, а спрямування Закону № 113 – запровадження першочергових і, багато в чому, тимчасових заходів, пов'язаних передусім із кадровим перезавантаженням органів прокуратури у спосіб атестації прокурорів, а також надання можливості всім добросовісним кандидатам, які мають належну теоретичні знання та практичну навичку, на конкурсних засадах зайняти посаду прокурора у будь-якому органі прокуратури [розділ 2 пояснювальної записки до проекту Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури (реєстр. № 1032)]» (абзац перший підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини) та зазначав, що «забезпечення державою належних гарантій від незаконного звільнення прокурора, діяльність якого пов'язана з функціонуванням системи правосуддя, є не лише елементом статусу прокурора, а й однією з передумов реалізації конституційного права на судовий захист.

Відтак звільнення будь-якого прокурора можливе лише у порядку та на підставах, визначених законом, норми якого мають відповідати вимогам верховенства права (правовладдя), має бути спрямоване на досягнення правомірної (легітимної) мети, а застосовані при звільненні засоби мають бути домірними (пропорційними)» (абзац третій пункту 3 мотивувальної частини).

Отже, з огляду на можливу легітимність мети ухвалення Закону № 113, обраний законодавцем спосіб її досягнення через розширення підстав для звільнення прокурора з посади, незважаючи на об'єктивні обставини, які можуть не залежати від його волі (тимчасова непрацездатність, відпустка, відрядження) нормою розділу II Прикінцеві і перехідні положення» Закону України II Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів із реформи органів прокуратури» не є виправданим,

домірним чи необхідним у демократичному суспільстві.

4. Відповідно до статті 147 Конституції України, статті 1 Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції, який забезпечує верховенство Конституції У країни, вирішує питання про відповідність Конституції У країни законів України та у передбачених Конституцією України випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до Конституції України.

Стаття 17 Закону У країни «Про Конституційний Суд У країни» містить присягу судді Конституційного Суду України, у якій зазначено, що суддя Конституційного Суду України повинен забезпечувати верховенство Конституції України, захищати конституційний лад держави, утверджуючи права та свободи людини.

Конституційний Суд України зазначав, що, здійснюючи конституційне судочинство,

орган конституційної юрисдикції не може встановлювати та досліджувати фактичні обставини, оскільки це не належить до його повноважень (ухвали від 17 червня 1997 року № 24-з/1997, від 22 червня 2000 року № 43-у/2000, від 16 травня 2001 року № 25-у/2001, від 27 грудня 2001 року № 47-у/2001, вщ 14 березня 2002 року № 1-у/2002, від 21 травня 2013 року № 20-у/2013 тощо).

Враховуючи викладене, вважаю, що Конституційний Суд України, відкривши конституційне провадження щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу шостого пункту 19 розділу II «Прикінцеві і перехідні положення» Закону № 113 мав визнати його неконституційним у цілому, оскільки він містить ознаки невідповідності частині першій статті 8, частинам першій, другій, шостій статті 41 Конституції України (Офіційний вебсайт Конституційного Суду України (file:///C:/Users/User/Desktop/okrema_dumka_suddi_ksu_filyuka_p.t._stosovno_rishennya_ksu_9-ri2024.pdf). – 2024. – 2.10).

Кравченко М., суддя Обухівського районного суду Київської області

Правила організації ефективного судочинства: впровадження європейської практики в українські реалії відправлення правосуддя

4 жовтня 2024 року рішенням Ради суддів України схвалено Правила організації ефективного судочинства у судах першої та апеляційної інстанцій загальної, адміністративної та господарської юрисдикцій, а також рекомендовано судам України опрацювати питання їх впровадження шляхом затвердження на зборах відповідних судів.

Чому впровадження таких правил є важливим як для суддів, так і для учасників судових процесів? Чи обов'язково їх дотримуватись? Які наслідки недотримання? Яка правова природа таких правил? Це забаганка суддів чи цивілізовані професійні стандарти поведінки в суді? Чи життєздатною буде стала європейська практика в сучасних реаліях українського судочинства?

Напередодні початку масового застосування Правил організації ефективного судочинства (далі – Правил) в судах України ці питання цікавлять як самих суддів, так і прокурорів, адвокатів та інших фахівців у галузі права, що приймають участь у судових процесах. Будемо відверті – ідея запровадження Правил має як прихильників, так і критиків не лише серед професійних юристів, а й серед суддів. Але це характерно для кожної новації, тим паче коли це стосується такої консервативної галузі як юриспруденція. Лише з плином часу доцільність впровадження цієї ініціативи суддів добровільно прийняти на себе певні зобов'язання щодо організації судочинства додатково до норм чинного процесуального

законодавства буде оцінена й, сподіваємось, схвально сприйнята юридичною спільнотою.

Важливим є готовність суддів продемонструвати відкритість і прозорість у реалізації власних дискреційних повноважень, що сприятиме передбачуваності судових розглядів та підвищенню рівня довіри суспільства до судової влади.

Європейський досвід регулювання судових процедур

Навряд чи знайдуться серйозні правники, які б звинуватили суддів Європейського суду з прав людини у свавільності чи зловживанні повноваженнями при вирішенні питань організації судових процедур. При цьому, судові процедури у ЄСПЛ регулюються самим Судом без будь-якого стороннього впливу.

Так, статтею 25 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод надано повноваження Європейському суду з прав людини самостійно на пленарних засіданнях прийняти Регламент Суду. Регламент Європейського суду з прав людини та поправки до нього, затверджені на пленарному засіданні цього Суду, встановлюють певні правила, унормовують порядок провадження в суді, процедури слухань та інші процесуальні аспекти діяльності Суду. Більш того, відповідно до вказаного Регламенту Голова суду уповноважений видавати практичні рекомендації, які призначені допомагати сторонам орієнтуватися стосовно тих чи інших аспектів процедури їхнього звернення до Суду, що має також сприяти подальшому впорядкуванню цієї процедури та вдосконаленню процесу опрацювання справ у Суді. Наразі в ЄСПЛ такі практичні керівництва визначено щодо подачі заяви до Суду, вимог щодо справедливої сатисфакції, подачі сторонами документів електронним шляхом, процедури письмового провадження тощо.

У Королівстві Нідерландів існує більше двадцяти процесуальних правил, які застосовуються судами для різних видів процедур, зокрема для звичайних цивільних, апеляційних, районних судів,

щодо спрощеного провадження, сімейного і петиційного провадження, невеликих позовів, адміністративного провадження, кримінального провадження тощо. Повноваження затверджувати і вносити зміни до таких правил належать зборам суддів. Правила не є законодавством, є м'яким правом (гайдлайнами), певною джентельменською угодою, однак їх дотримання суддями, адвокатами і прокурорами обумовлюється високими стандартами професійної етики, а їх застосування на практиці за декілька десятків років наочно довело доцільність їхнього впровадження, оскільки сприяло покращенню ефективності судочинства. Правомірність застосування вказаних процесуальних правил судами було підтверджено рішеннями Верховного суду Нідерландів та Касаційного суду.

Подібні правила ефективного судочинства декілька років тому впроваджені у Боснії і Герцеговині.

Правова природа Правил

Правила організації ефективного судочинства можна віднести до норм м'якого права (англ. – soft law), оскільки їх дотримання не є обов'язковим для суддів та учасників судових процесів, вони не створюють підстав для покарання у випадку недотримання, однак визначають певні юридичні наслідки.

Правила можуть слугувати допоміжним джерелом матеріального права (нарівні із нормами природного права, доктринами, нормами моралі, професійними стандартами) і прямо не передбаченим процесуальним законом джерелом процесуального права (нарівні із процесуальними (судовими) звичаями, судовою практикою).

На початку ХХ сторіччя науковець, юрист, ректор Чернівецького університету Євген Ерліх писав: «Право в будь-якому разі містить прогалини, а суддівський розсуд покликаний заповнювати ці прогалини».

Правова природа Правил базується на дискреційних повноваженнях суду. Створення Правил саме суддями відповідає принципу *jura novit curia* – «суд знає закони», оскільки

судді, визначаючи порядок реалізації ними дискреційних повноважень, не потребують згоди або дозволу учасників процесів, однак останні можуть оскаржити відповідне рішення, якщо їхні права внаслідок застосування цих правил були непропорційно порушені.

Правила організації ефективного судочинства розроблені на підставі статей 1, 3, 55, 131-1, 131-2 Конституції України, статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», статті 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», норм Цивільного процесуального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, Рекомендацій СМ/Рес (2010) № 12 Комітету Міністрів Ради Європи від 17 листопада 2010 року щодо суддів, виходять з принципу верховенства права та не суперечать чинному законодавству, відповідно до якого суд вирішує справи, запроваджуючи єдині стандарти вирішення процесуальних питань, які оформлюються ухвалами і зазвичай приймаються із застосуванням суддівського розсуду.

Чому впровадження Правил є важливим для суддів?

Необхідними передумовами ефективного судочинства є добросовісне використання учасниками справи процесуальних прав (недопущення зловживання цими правами), добросовісне виконання встановлених законом обов'язків, дотримання всіма суб'єктами судового провадження етичних норм. Здійснюючи свою діяльність на професійній основі судді, адвокати та прокурори зобов'язані демонструвати і пропагувати високі стандарти процесуальної поведінки.

Правила організації ефективного судочинства покликані напрацювати й уніфікувати певні критерії та алгоритми поведінки в суді, професійні стандарти, що можуть враховуватись при прийнятті судьями процесуальних рішень, відносяться до сфери судової дискреції, однак не є нормами права і не змінюють норм чинного процесуального законодавства.

З 2018 року на території Одеської області рішенням Ради суддів України було запроваджено пілотний проєкт, в межах якого судами спільно із адвокатами та прокурорами було розроблено, а судами розпочато застосування Правил організації ефективного судочинства у кримінальному та цивільному судочинстві. Вказані правила були застосовані одеськими судами принаймні більш ніж у 15 тисячах судових рішеннях, що містяться у ЄДРСР. Успішні результати пілотування дали підстави для залучення до цієї ініціативи всіх судів України.

Важливим на початкових етапах застосування судами Правил є інформування учасників судових розглядів про те, що суд буде застосовувати їх при відправленні правосуддя, оскільки це надасть можливість учаснику процесу обрати певний спосіб реалізації процесуальних прав, спрогнозувати наслідки вчинення або ж невчинення певних процесуальних дій, отже судовий процес стане більш передбачуваним і зрозумілим. Ефективним прикладом такого інформування може слугувати, зокрема, зазначення відомостей про їх застосування судом в ухвалі про відкриття провадження у справі. Дотримання запропонованих Правилами алгоритмів зможе пришвидшити судові процедури, скоротити строки розгляду справ і, як наслідок, сприятиме кращій ефективності правосуддя, зменшенню надмірного навантаження на суддів в умовах гострого кадрового голоду. Поряд із тим, недотримання учасником процесу напрацьованих Правилами алгоритмів і критеріїв може мати наслідком висновок суду про зловживання процесуальними правами, а у суддів з'являється додатковий інструментарій для протидії таким зловживанням.

Для суддів будуть корисними напрацьовані у Правилах критерії вирішення процесуальних питань за наявності «сірих зон», прогалин чинного законодавства, які можуть використовуватись для більш чіткої аргументації при вмотивуванні певного процесуального рішення, що потребує застосування судової дискреції.

Прикладами можуть слугувати положення Правил щодо порядку подання документів до суду, вирішення питань відводу (самовідводу), планування судових засідань, оцінки поважності причин неявки до суду, окремих аспектів проведення судового засідання головуючим суддею, роботи суду в умовах надзвичайних ситуацій тощо.

Правила хоч і запроваджують єдині стандарти вирішення процесуальних питань, але відступ від них можливий за умови певного вмотивування. Наприклад, залежно від обставин конкретної справи учасники процесу зможуть аргументувати доцільність більш тривалого строку вчинення певних процесуальних дій, часу виступів у судових засіданнях тощо. Суддя також має можливість застосовувати відмінні від запропонованих Правилами процесуальні алгоритми чи критерії якщо цього потребують інтереси правосуддя з огляду на особливості конкретної справи.

Оприлюднення Правил, їх загальнодоступність і застосування всіма судами сприятиме уникненню сумнівів щодо об'єктивності та неупередженості конкретного судді, а уніфікація процедур сприятиме скороченню строків розгляду справ.

Яка користь для учасників судових процесів?

Метою впровадження Правил є досягнення найбільшої ефективності судочинства через оперативність, скорочення строків розгляду справ, передбачуваність, зрозумілість і прозорість відправлення правосуддя, підвищення рівня довіри до суду.

Чинні процесуальні кодекси надають суддям дискреційні повноваження, тобто можливість діяти на власний суддівський розсуд, при вирішенні певних процесуальних аспектів організації судового процесу. Зокрема, це стосується надання оцінки доказам за внутрішнім переконанням, звільнення чи відстрочки сплати судового збору, можливості витребування доказів судом, оцінки «інших підстав» для відводу судді, обрання судом певного покарання із декількох альтернативно можливих у передбачених законом випадках, порядку призначення відеоконференцій тощо.

Розсуд – це повноваження, дане особі, яка має владу вибирати між двома або більше альтернативами, кожна з яких є законною («Суддівський розсуд», Аарон Барак).

Учасники процесу мають право очікувати від суду зрозумілих і передбачуваних рішень навіть у тих процедурах судового розгляду, які законодавець не врегулював із достатньою чіткістю, а залишив на розсуд суду, адже справедливий судовий розгляд є складовою гарантії права на справедливий суд у розумінні статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Реалізація права судді діяти на власний розсуд не повинна породжувати сумніви у його об'єктивності й неупередженості, давати підстави для висновків про свавільність відповідних процесуальних рішень.

Іноді від правників можна почути скарги на те, що у різних регіонах чи навіть у різних суддів одного й того самого суду відмінний підхід до вирішення однакових процесуальних питань, що подекуди призводить до протилежних рішень у аналогічних правових ситуаціях. Протирічність судової практики в сфері застосування суддівського розсуду викликає нерозуміння учасниками процесу причин різного тлумачення судом одних і тих самих процесуальних норм, що позначається на рівні довіри до суду та судової влади.

Також з огляду на надмірне навантаження на суддів у реаліях сьогодення виникають нарікання на тривалість розгляду справ судами, тривалість очікування початку судових засідань через зайнятість складу суду у інших справах тощо. Однак, окрім об'єктивних перешкод, пов'язаних, наприклад, із воєнним станом, відсутністю електропостачання, несвоєчасністю конвоювання обвинувачених, достатньо значна частина робочого часу суддів витрачається на усунення перешкод для вирішення справи, що обумовлені суб'єктивними факторами: неналежною підготовкою учасників процесу до судових засідань та їх неналежною процесуальною поведінкою, що проявляється у несвоєчасному поданні документів суду чи іншим сторонам, несвоєчасній явці до суду, надмірній тривалості виступів у судових засіданнях, надмірній кількості і неодноразовому

заявленні аналогічних клопотань, а також у інших проявах доволі розповсюдженої практики зловживання процесуальними правами. З огляду на особливості правового регулювання виникає потреба додаткового витрачання робочого часу суддів на протидію зловживанням з боку учасників процесу, зокрема, на вирішення безпідставних заяв про відвід судді іншими судьями. До слова, подібні випадки у практиці нідерландських судів є вкрай поодинокими через високий рівень правосвідомості адвокатів та прокурорів. Зайнятість судді у вирішенні незапланованих додаткових процесуальних аспектів у одній справі унеможливує участь судді у вирішенні наступних призначених справ, отже призводить до невиправданих очікувань учасників інших справ на те, що суд забезпечить їм можливість бути почутим. Кожна сторона кожної справи має рівні права перед законом. Не слід зневажати тим, що час суддів та судів це обмежений ресурс, кількість суддів, працівників судів та залів судових засідань обмежена. Саме тому, слід визначитись як розподіляти наявний час суддів поміж справами, що розглядаються судом.

Правила організації ефективного судочинства шляхом запровадження уніфікованих підходів до розгляду окремих процесуальних питань сприятимуть скороченню часу судових проваджень без втрати якості розгляду справ, передбачуваності судових процедур для учасників проваджень, зменшенню корупційних ризиків.

Розглянемо ситуацію притягнення особи до адміністративної відповідальності за прояв неповаги до суду. Статтею 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена відповідальність, зокрема, за вчинення будь-ким дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень саме відповідно до цієї статті КУпАП накладались адміністративні стягнення за відвідування суду у стані алкогольного сп'яніння. Але ж чому поява в приміщенні суду у стані сп'яніння однаково у різних судах кваліфікується як порушення встановлених в суді правил, якщо єдиних правил для всіх судів

законодавцем не встановлено? Чи впливає із цього, що відсутність прямих заборон на такі дії у приміщенні суду означає їх правомірність? Чи допустимі такі діяння в одному суді, але заборонені в іншому? Чи можна вважати постанову судді свавільною за умови наявності певної неврегульованості законом? Правова оцінка наведеної ситуації здійснюється суддею у кожній окремій справі із застосуванням суддівського розсуду. Вперше у Правилах організації ефективного судочинства визначено загальні правила поведінки учасників судового провадження та інших осіб в судах, які базуються на загально визначених етичних нормах поведінки. Доступність інформації про узагальнені правила поведінки в суді, однаковість відповідних заборон для всіх судів надасть можливість особі завчасно скоригувати свою поведінку таким чином, щоб вона не вважалась протиправною і не спричинила притягнення до відповідальності. Застосування уніфікованих, справедливих і прозорих критеріїв при визначенні меж суддівського розсуду сприятиме єдності судової практики, уникненню судових помилок та недопущенню суддівського свавілля.

Особливо корисними у воєнний час будуть новели щодо визначення алгоритму дій суду та учасників процесу під час повітряних тривог, замінування, інших надзвичайних ситуацій.

Отже, Правила організації ефективного судочинства сприятимуть належному плануванню та організації розгляду судових справ, ефективному використанню ресурсів, процесуальній економії та запровадженню транспарентності правосуддя. Впровадження найкращих європейських практик судочинства, уніфікація підходів до судочинства українських і європейських судів, застосування європейських принципів організації роботи суду дозволять адаптувати судову систему України до європейських стандартів, забезпечуватимуть кращі умови для реалізації права на справедливий суд (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/312578-pravila-organizatsiyi-efektivnogo-sudochinstva-vprovadzhennya-yevropeyskoyi-praktiki-v-ukrayinski-realiyi-vidpravleniya-pravosuddya>). – 2024. – 9.10*).

Отрош І., суддя Господарського суду міста Києва, кандидат юридичних наук ГРД, Фондація DEJURE, ЦПК – тиск на Вищу раду правосуддя та підрив авторитету правосуддя

Інна Отрош: «Дана стаття присвячується стислому аналізу діяльності громадських організацій із сумнівною репутацією в аспекті публічного тиску на діяльність органів державної влади України у сфері правосуддя та маніпулювання суспільною думкою».

Як відомо, судова реформа в Україні є перманентною у своїй дії вже протягом 11 років.

Не заперечуючи низки позитивних змін у діяльності судів та суддів, спрямованих на забезпечення права громадян на справедливий суд, не стануть новиною і численні негативні явища у цій царині освоєння донорських коштів.

Найбільш активними діячами «культури та мистецтв» такого освоєння, з точки зору стороннього спостерігача, є особи, які є членами, зокрема, таких громадських організацій як Фондація DEJURE, ЦПК та Громадської ради доброчесності.

Зокрема, відповідно до інформації, яка розміщена на офіційному сайті Центру протидії корупції, дана громадська організація фінансується урядом США, урядом ряд країн ЄС, приватними міжнародними фондами.

Згідно з інформацією з офіційного сайту Фондації DEJURE фінансування цієї організації у 2023 році здійснювалось так само країнами ЄС та міжнародними фондами на суму більше 35 млн грн.

Цікавим є простеження впливу вказаних активістів на формування складу Громадської ради доброчесності та фактична монополізація їх впливу на діяльність ГРД (досить детально аналітика викладена у публікації <https://zib.com.ua/ua/162720.html>).

Аналіз численних публікацій вказаних організацій та їх активних діячів дає підстави для висновку щодо здійснення активного маніпулювання суспільною думкою. Підстава таких маніпулювань, можливо, знаходиться у площині «грошей не дадуть, якщо не буде бурхливої діяльності».

Чи вигідно, з точки зору стороннього спостерігача, для таких активістів весь час

кричати про «зраду» та наполягати на все нових і нових реформах тих чи інших органів -ВККС, ВРП, судів, на проведенні нових процедур оцінювання та ускладнення останніх?

Можливо, у нашій державі уже настав той ідеальний стан утопічної доброчесності?! Чи є він взагалі досяжним? Чи це звичка з часів СРСР прагнення до розбудови утопічного світлого майбутнього? Чи заважають досягненню цього стану дзени судової системи тільки «судді Майдану» та одіозна суддя Отрош І. М.? Чи можливо проблема не в якості судочинства та доброчесності суддів?

Можливо, питання в тому, що за відсутності «зради» та чергової реформи/оцінювання іноземні донори перестануть давати гроші? А як жити професійним активістам, якщо їх немає навіть у Класифікаторі професій?! Хто ж з них піде, так би мовити, «підіймати цілину» та працювати, наприклад, секретарем судового засідання, помічником судді чи то навіть суддею?! Не словом, а ділом! Звичайно, коли відповідальність перед суспільством нульова, а гроші дають мільйонами – то вибір очевидний!

Типова публікація вказаних громадських організацій, зазвичай, включає набір методів маніпулювання суспільною свідомістю: використання оціночних понять з вкладанням в них певного значення (більш вигідного); метод скорочення історії – фрагментаризація опису з порушенням причинно-наслідкових зв'язків; метод повторювання (після постійного повторювання ми сприймаємо якість явище саме певним чином); метод замовчування (вказання на негативний аспект питання і замовчування позитивного); метод перебільшення; метод «новини з усіх напрямків» – коли всі говорять одне й те саме, то ми починаємо мислити у такому ж ключі; вплив на емоції, інсценування

конфлікту, драматизація, демонізація певних осіб тощо.

Активно використовується також ефект фреймінгу (обрамлення) – когнітивне спотворення, за якого форма подачі інформації впливає на її сприйняття людиною. В залежності від формулювання та смислових акцентів одне і те ж твердження може бути представлене в негативному і в позитивному аспекті.

Якщо почитати, наприклад, праці Едварда Бернейза (засновника теорії пропаганди та зв'язків з громадськістю) «Кристалізація суспільної думки» та «Пропаганда», то стане зрозумілим, що: 1) пропаганда (інженерія суспільної думки) – це свідомо та розумна маніпуляція способами поведінки та думками мас, є суттєвим елементом демократичних суспільств; 2) *суспільна думка – це фікція*, створюється певними невеликими групами (лідерами суспільної думки) з чітко визначеними цілями.

Єдиним методом боротьби з маніпулюваннями є: дослідження першоджерел; аналітика (здатність до критичного мислення), розвиток у собі високих моральних цінностей.

Розглянемо конкретний приклад діяльності вищевказаних громадських організацій та ГРД («лідерів суспільної думки»).

Як відомо, 13.06.2024 Велика Палата Верховного Суду у справі № 9901/198/20 прийняла епохальну постанову, раз і назавжди поставивши крапку у питанні суб'єкту проведення оцінювання суддів на відповідність займаній посаді у період до 30 грудня 2023 року (дня, коли набрали чинності зміни до пункту 20 розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону № 1402-VIII, внесені Законом № 3511-IX).

ВП ВС виклала правовий висновок, що таким суб'єктом могла бути виключно колегія Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. Більш детально інформація викладена у публікації (<https://sud.ua/ru/news/blog/304820-vikhid-z-platonivskoyi-pecheri-pravoviy-visnovok-vp-vs-schodo-nezakonnosti-plenarnikh-zasidan-vkks-u-protseduri-otsinyuvannya-vidpovidnosti-suddi-zaumaniy-posadi>).

Такий хід речей не сподобався одіозним представникам громадськості, які висловили

відверту критику рішення ВП ВС та прями заклики ігнорувати це рішення членами ВККС і ВРП. Крім того, у публікаціях ці особи навіть закликали ще раз провести оцінювання суддів Верховного Суду:

<https://grd.gov.ua/news/zaiava-hrd-proity-otsiniuvannia-na-vidpovidnist-zaimanii-posadi-konstytutsiinyi-obo/>

<https://dejure.foundation/verhovnyj-sud-zirvav-oczinyuvannya-180-nedobrochesnyh-suddiv-i-postavyv-pid-pytannya-ochyshhennya-sudiv/>

<https://www.prawda.com.ua/columns/2024/07/10/7465006/>

<https://shtab.net/en/articles/view/suddivskamatrixa-prodovzhiti-ocinyuvannya-nedobr/>

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=934624075386904&id=100065179595016&mibextid=WC7FNe&rdid=LuafcFAh3L8GDuqL

https://www.facebook.com/story.php?story_fbid=931079762408002&id=100065179595016&mibextid=WC7FNe&rdid=iXqOXZBb9RywGXXY

<https://www.facebook.com/100065179595016/posts/920174846831827/?mibextid=WC7FNe&rdid=0ysTM9ru2C9OCzTG>

<https://www.facebook.com/100065179595016/posts/873312231518089/?mibextid=WC7FNe&rdid=m23Vb95GxkG6AQjV>

<https://www.prawda.com.ua/columns/2024/09/18/7475682/>

https://lb.ua/blog/oleh_yakymiak/623470_pro_postanovu_verhovnogo_sudu_abo_yak.html

Наведемо приклади, якими висловами користувались одіозні маніпулятори суспільною думкою (які до того ж є членами ГРД), вдаючись до відвертої критики рішення найвищого суду у системі судів загальної юрисдикції:

– член ГРД О. Яким'як: «за цим тлумаченням Верховного Суду стоїть банальна кругова порука та пристрасне бажання вигородити колегу», «Як кажуть: “Закон як дишло – куди поверну, – туди і вийшло”. Це саме про випадок з Верховним Судом.» https://lb.ua/blog/oleh_yakymiak/623470_pro_postanovu_verhovnogo_sudu_abo_yak.html;

– членкиня ГРД В. Крейденкова (бакалавр): Рішення Верховного Суду — тест на спроможність і готовність до справжнього

очищення судової системи оновлених органів суддівського врядування, яких очікували та за які боролися з часів Революції Гідності.

19 вересня, свій вибір має зробити і Вища рада правосуддя під час розгляду питання щодо судді Зоріка, яка або продовжить цю позитивну тенденцію, або ж зацементує недоброчесних суддів в системі. Сподіваємося, що Вища рада правосуддя не підведе покладених на неї суспільством надій та завдань і все ж доедиється до ВККС на шляху очищення судової влади. Інакше ВРП нівелює не лише єдиний дієвий механізм участі громадськості в оцінюванні, але й багаторічні зусилля суспільства з перезапуску цих органів.» (<https://www.pravda.com.ua/columns/2024/09/18/7475682/>)

– Заява ГРД: «ГРД звернулася до ВККС із проханням надати список суддів Верховного Суду, щодо яких ухвалене рішення про відповідність займаній посаді, та розпочати оцінювання тих, хто такого рішення не має» (<https://grd.gov.ua/news/zaiava-hrd-proity-otsiniuvannia-na-vidpovidnist-zaimanii-posadi-konstytutsiinyi-obo/>);

– Фондація DEJURE: «громадські організації неодноразово звертали увагу на необхідність реформування Верховного Суду. Щобільше, це один з пріоритетів руху України в ЄС, а також реформ на 2024 рік від послів країн Великої сімки.» (<https://www.facebook.com/100065179595016/posts/873312231518089/?mibextid=WC7FNe&rdid=Pbqhmvu4pk90P3KO>);

– Олена Щербан, заступниця виконавчого директора Центру протидії корупції: «Центр протидії корупції (ЦПК) підготував власний аналіз рішення. Ось наші найголовніші висновки. По-перше, це рішення – черговий доказ, що Україна має терміново почати очищення Верховного Суду... По-друге, немає жодних сумнівів, що це рішення Велика Палата ВС прийняла саме в інтересах недоброчесних суддів, підігравши судовій мафії». (<https://www.pravda.com.ua/columns/2024/07/10/7465006/>).

З вказаних публічних заяв можна зробити такі висновки:

Так звані представники громадськості відверто критикують рішення ВП ВС та закликають ВККС та ВРП його не виконувати;

Так звані представники громадськості закликають провести оцінювання суддів ВС, що відверто виглядає як помста за прийняте рішення;

Так звані представники громадськості чинять прямий тиск на членів ВККС та ВРП, маніпулюючи необхідністю виконання міжнародних зобов'язань.

Варто відзначити, що вказана постанова ВП ВС, зокрема, стосується суддів, які успішно пройшли оцінювання на відповідність займаній посаді колегією ВККС та щодо яких ВРП було внесено подання про призначення на посаду судді до Закону 679-ІХ.

І саме в цьому аспекті представники громадськості виявляють найбільшу збентеженість!

Цікавим є ще той факт, що у грудні 2023 року на запит ВРП Офісом Ради Європи в Україні було здійснено Стислий аналіз до Закону 679-ІХ та його застосування в контексті питань Вищої ради правосуддя, в межах проекту «Підтримка судової влади України в умовах війни та післявоєнного періоду», який імплементується Управлінням програм співробітництва Ради Європи. Аналіз підготовлено міжнародним консультантом проекту Герхардом Райснером.

Вища рада правосуддя, зокрема, порушила такі питання:

1) Чи можна вважати процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів завершеною, якщо Вища рада правосуддя під час розгляду питання про внесення Президентом України подання про призначення кандидата на посаду судді, зокрема, досліджувала висновки Громадської ради доброчесності та не врахувала їх?

2) Чи становлять описані вище обставини ризик порушення принципу юридичної визначеності та законності?

3) Чи існує ризик порушення прав суддів, яких призначено на посаду після проходження процедури кваліфікаційного оцінювання та які колегією Вищої кваліфікаційної комісії суддів України визнані такими, що відповідають займаній посаді, щодо яких Вищою радою правосуддя внесено Президенту України подання про призначення на виконання вимог

Закону № 679-IX і видано Президентом України укази про призначення таких суддів у 2021 році?

Офіс Ради Європи в Україні надав чіткі висновки: 1) процедуру кваліфікаційного оцінювання суддів можна вважати завершеною після розгляду Вищою радою правосуддя питання про внесення Президентом України подання про призначення кандидата на посаду судді. Принцип юридичної визначеності забороняє повторення (певних частин) процедури. 2) Може бути порушення юридичної визначеності, якщо (частини) процедури будуть повторно відкриті або повторені. 3) Ставлення під сумнів їхнього статусу та втручання шляхом подальших процедурних кроків (постфактум) порушило б їхню незалежність, яка гарантована Конституцією.

Отже, навіть розглядаючи питання у контексті здійснення на той момент хибного правозастосування ВККС щодо проведення пленарних розглядів (при наявності негативного висновку ГРД) – Офіс Ради Європи в Україні вказує на неможливість проведення щодо суддів, які отримали подання ВРП про призначення на підставі Закону № 679-IX, будь-яких подальших чи повторних процедур оцінювання ВККС, так як це буде порушенням принципу юридичної визначеності та гарантій незалежності суддів.

Зважаючи на викладене, ГРД, Фондація DEJURE, ЦПК, будучи обізнаними про вказану позицію Офісу Ради Європи в Україні, наполягають на повторному оцінюванні таких суддів! Отримуючи гроші від європейських країн та фондів, професійні активісти саботують обов'язок слідування європейським стандартам у сфері незалежності суддів та активно протидіють позиції Офісу Ради Європи.

Щодо закликів вказаних організацій до проведення оцінювання відповідності суддів Верховного Суду займаній посаді у зв'язку з тим, що на думку «лідерів» суспільної думки, судді, які пройшли оцінювання здатності здійснювати правосуддя, не пройшли загального оцінювання відповідності. Саме так було розцінено правові

висновки, які викладені у постанові ВП ВС у справі № 9901/198/20.

Досить дивною є така маніпуляція, з огляду на пряму норму закону, яка вказує на протилежне.

Відповідно до п. 21 Прикінцевих та перехідних положень Закону України “Про судоустрій і статус суддів” (у редакції станом на 23.12.2023) судді, які за результатами цих процедур підтвердили свою здатність правосуддя у відповідному суді, не проходять процедуру кваліфікаційного оцінювання для підтвердження відповідності займаній посаді.

У чинній редакції Закону України “Про судоустрій і статус суддів” у п. 20-2 Прикінцевих та перехідних положень визначено, що суддя, зазначений в абзаці першому пункту 20 цього розділу, який після набрання чинності Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законодавчих актів України щодо удосконалення процедур суддівської кар'єри» за результатами кваліфікаційного оцінювання у межах конкурсу на посаду судді апеляційного суду, вищого спеціалізованого суду або судді Верховного Суду в межах своєї спеціалізації підтвердив здатність здійснювати правосуддя у відповідному суді, вважається таким, що пройшов оцінювання та підтвердив відповідність займаній посаді відповідно до пункту 20 цього розділу.

Таким чином, судді Верховного Суду вважаються такими, що пройшли оцінювання відповідності займаній посаді. А позиція ГРД та громадських організацій щодо протилежних висновків є виключно формою тиску на Верховний Суд та виглядає як помста в очах стороннього спостерігача.

Відповідно до ст. 13 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права.

Ст. 87 Закону України “Про судоустрій і статус суддів” визначає, що членами

Громадської ради доброчесності можуть бути представники правозахисних громадських об'єднань, науковці-правники, адвокати, журналісти, які є визнаними фахівцями у сфері своєї професійної діяльності, мають високу професійну репутацію та відповідають критерію політичної нейтральності та доброчесності.

Відповідно до оновленого Кодексу суддівської етики визначено, якими властивостями має володіти сторонній спостерігач, щоб мати можливість судити про відповідність поведінки судді нормам етики та доброчесності: звичайна розсудлива людини – *законослухняна* людина, яка, будучи достатньою мірою поінформованою про факти та процеси, що відбуваються, об'єктивно сприймає інформацію та обставини зі сторони.

У зв'язку з цим виникає питання, *а чи можуть члени ГРД, ЦПК, Фундації DEJURE вважатися розсудливими сторонніми спостерігачами, які мають право оцінювати відповідність суддів критеріям професійної етики та доброчесності, якщо вони відверто критикують рішення ВП ВС та закликають ВККС та ВРП його не виконувати; закликають провести оцінювання суддів ВС у якості неприкритої помсти за прийняте рішення та чинять прямий тиск на членів ВККС та ВРП, маніпулюючи необхідністю виконання міжнародних зобов'язань.*

Чи можна вважати таку поведінку законослухняною?!

Чи можна вважати таких представників ГРД доброчесними?!

Впевнена, що у будь-якого стороннього спостерігача, здатного до критичного мислення, виникне когнітивний дисонанс між задекларованою метою діяльності вказаних

громадських організацій (розбудова незалежної судової системи з доброчесними суддями) та фактичними їх діями, які підривають авторитет судової влади!

Члени вищевказаних громадських організацій такими діями підривають довіру громадян до судової влади, оскільки вони публічно формують негативний образ суддів Верховного Суду та суддів, які проходять оцінювання.

Заклики щодо ігнорування рішення ВП ВС і прямого тиску на членів ВККС та ВРП та подібна діяльність цих організацій може містити ознаки діяння, яке становить загрозу національній безпеці України, так як спрямована на порушення належного функціонування органів державної влади та підризок авторитету правосуддя (особливо в умовах воєнного стану).

Чи відомо іноземним донорам про таку діяльність ГРД, ЦПК, Фундації DEJURE?

Зважаючи на викладене, дана публікація (з відповідним перекладом) буде направлена на адресу всіх іноземних донорів.

P.S. Автор статті не применшує важливість реформування судової системи та заслуги іноземних донорів у допомозі розбудувати незалежну судову систему України, однак такі реформи повинні відповідати європейським стандартам у сфері забезпечення гарантій незалежності судової влади та громадській організації, які приймають участь у цьому процесі, повинні утримуватись від зловживань, які мають наслідком підризок авторитету судової влади в Україні (*Судово-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/312582-inna-otrosh-grd-fundatsiya-dejure-tspk-davlenie-na-vysshiy-sovet-pravosudiya-i-podryv-avtoriteta-pravosudiya>). – 2024. – 9.10).*

Арсирій Р., суддя Окружного адміністративного суду міста Києва, кандидат юридичних наук

Лотерея під час оцінювання суддів: пощастить чи ні?

Чи можливо говорити про законність судового рішення, під час ухвалення якого суддя не буде спиратися на судову практику? Очевидно, що ні – скаже кожен суддя. Аналіз судової практики є невід’ємною частиною професійної діяльності судді. Однак, чи враховано цей та інші принципи законності під час практичної частини іспиту?

Раніше я вже аналізував процедуру оцінювання суддів Вищою кваліфікаційною комісією суддів України з точки зору законності порядку проведення іспиту, але наразі мова йтиме про абсолютно необґрунтовані обмеження та штучні ускладнення цього процесу. Є безліч факторів, які впливають на ефективність виконання завдань під час іспиту, а то і взагалі можуть унеможливити цей процес. Однак, дехто робить вигляд, що не помічає цього, дехто уникає публічного обговорення, в той час як ВККС продовжує примножувати перешкоди для суддів під час проходження іспиту, прикриваючись “відбором найкращих”. Аналіз участі в іспиті для суддів, що проходять первинне оцінювання, буде корисним і для кандидатів на посади суддів апеляційних судів, адже загальні тенденції цього процесу зберігаються.

Судді під час виконання практичного завдання мають користуватися ноутбуком Комісії, блокнотом для поміток та нормативно-правовими актами в паперовому вигляді видавничого тиражування. Чомусь було заборонено користуватися будь-якими виданнями Національної школи суддів. Надано можливість звертатися до електронних баз “Ліга” та “Законодавство України”, але у неповному обсязі. Чи достатньо цього для того, щоб підготувати вмотивоване законне рішення (це є практичним завданням) та розрахувати на те, що комісія оцінить його високим балом? Як на мене, то ні. Обмеження доступу до судової практики під час іспиту для суддів є не лише необґрунтованим, а й суперечить самій

суті професії судді. А чого варта заборона використання рішень Конституційного суду України! Це створює абсолютно абсурдну ситуацію та в цілому ставить під сумнів об’єктивність оцінювання професійних навичок.

Окрема увага програмному забезпеченню, яке встановлено на ноутбуки для учасників іспиту. Про нього нічого не вдалось дізнатись. Вочевидь, це надзвичайно цінна інформація, яка не підлягає розголошенню навіть за запитом зацікавлених осіб. Для всіх, хто звертався із подібними питаннями, відповідь одна: «Доступ до інформації обмежується на підставі частини другої статті 6 Закону України “Про доступ до публічної інформації” для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя, адже розголошення цих відомостей може завдати істотної шкоди цим інтересам. Негативні наслідки від оприлюднення вказаних відомостей значно перевищують суспільний інтерес в їх отриманні». Це шаблонна фраза з листа Комісії. Можна лише уявити, які завдання виконує це програмне забезпечення, якщо навіть розголошення змісту інструкції з використання такої програми може завдати істотної шкоди авторитету правосуддя.

А ще участь у практичній частині іспиту дала мені можливість згадати, що текстові редактори «Norton» та «Лексікон», якими ми користувалися більше 20 років тому, були не такими вже й поганими! Зазвичай суд, відповідно до вимог процесуальних кодексів, готує до видачі сторонам документи за допомогою програм «Д-3» та «Діловодство спеціалізованого суду», що мають вбудований текстовий редактор. Ті, хто більш вибагливо ставиться до організації роботи та якості виконання текстів використовує ПЗ «Microsoft Office» або інше спеціалізоване програмне забезпечення в залежності від операційних систем: MacOS або Linux. Всі ці програмні продукти дозволяють зробити процес створення тексту більш зручним та приборати з

нього рутинні операції. Але під час складання практичної частини іспиту учасникам треба про це забути. Натомість треба навчитися керувати двома не пов'язаними між собою робочими зонами (наданий текст та результат виконання) одночасно та вивчити окремо надані інструкції використання українських літер з клавіатури (вони чомусь працюють по-особливому). Наприклад, в інструкції йдеться про те, яку комбінацію клавіш треба використати для того, щоб в тексті з'явилася літера “i”, “ı” чи апостроф.

До того ж, учасники оцінювання не можуть розраховувати на автоматичну перевірку правопису. ВККС вирішила, що має перевіряти також і рівень знань українського правопису під час практичної частини іспиту, тому відключила цю функцію у програмному забезпеченні. Про це учасників іспиту попереджають організатори виконання практичного завдання усно та письмовою пам'яткою. Порушення встановленого порядку передбачає складання акту та відповідне покарання, аж до припинення участі у оцінюванні. І так, при цьому треба зосередитись на написанні судового рішення, бо саме його і будуть оцінювати члени ВККС. І тут вже Комісія дала волю всім можливим способам приховати методику перевірки робіт учасників практичного завдання.

Все, що можливо дізнатися на запит від Комісії – це те, що створені для перевірки робіт колегії утаємничені та приймають рішення на власний розсуд, виставляючи бали від 0 до 120 кожен з членів окремо. Середнє між цими оцінками і стає результатом іспиту. Вірогідність того, що вашу роботу перевірить хоча б один суддя за професією мінімальна, а належність його до певної спеціалізації (що збігається з вашою) практично нульова. Жодних доказів того, що у процесі перевірки результатів іспитів Комісія дотримується анонімності та неупередженості немає і не може бути. Ніхто навіть не намагався переконати загал, що кваліфікаційне оцінювання проводиться прозоро, як це зазначено в Законі.

Учаснику іспиту під час виконання практичного завдання має бути зрозуміло, що ідентифікація та автентифікація користувачів не може відбуватися без застосування

кваліфікованого цифрового підпису, оскільки це вимога Закону України «Про електронні довірчі послуги». Саме це є вимогою обробки службової інформації на комп'ютерах Комісії. Тобто, використання електронного підпису учасника в таких системах – обов'язкове. А як це поєднати з анонімністю? Над такою проблемою ніхто навіть не замислювався.

Мабуть саме тому питання побудови комплексної системи захисту інформації (КСЗІ) та виключення стороннього втручання в її роботу відбувалося таким чином, щоб не надати можливості оцінити її якість. Інформацію про виконання договору з організацією, що мала побудувати та впровадити КСЗІ – ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Смарт Солюшенс» № 48 від 13.06.2024 комісія не надає. Згідно з календарним планом надання послуг, завершення атестації КСЗІ має відбутись протягом 120 днів, тобто до 13 жовтня 2024 року. Таким чином, проведення іспитів у серпні та вересні 2024 року відбувається одночасно із проведенням робіт з побудови системи захисту інформації, а значить за її фактичної відсутності.

Навіть розслідування «нештатних ситуацій» здійснюється кулуарно без залучення компетентних органів. Так, лише за участю Комісії та розробника програмного забезпечення проведено розслідування нештатної ситуації, яка сталася 09.08.2024 р. Це розслідування відбувалося у той час, коли інша юридична особа – ТОВ «Науково-виробниче підприємство «Смарт Солюшенс» здійснювало відповідно до договору № 48 від 13.06.2024 побудову КСЗІ, замовляла експертне дослідження програмного забезпечення та отримувала (ймовірно) експертний висновок на відповідність КСЗІ вимогам законодавства по захисту електронних даних.

Вся процедура оцінювання з її обмеженнями та загадковими процедурами оцінювання в цілому нагадує лотерею, де виграш залежить не від ваших знань і вмінь, а від випадкового збігу обставин. То може це і було з самого початку покладено в основу цього процесу? *(Судоао-юридична газета (<https://sud.ua/uk/news/blog/311994-lotereya-pri-otsenivanii-sudey-povezet-ili-net>). – 2024. – 2.10).*

Кириченко Ю., членкиня правління ЦППР, керівниця проєктів з питань конституційного права, співголова ради Реанімаційного пакету реформ

Конституція не обмежує нас — вона захищає навіть під час війни, це наш захист від рф

(Інтерв'ю)

Як повномасштабна війна вплинула на взаємодію ключових органів та гілок влади, що потрібно Верховній Раді для посилення інституційної стійкості, як в умовах воєнного стану зберегти демократичні принципи та механізми участі громадян в ухваленні рішень – про це й не тільки ЧЕСНО говорить з експертами, науковцями та народними депутатами у спецпроєкті “Республіка”.

Чергове у цій серії інтерв'ю – розмова із членкинею правління ЦППР, керівницею проєктів з питань конституційного права та співголовою ради Реанімаційного пакету реформ Юлією Кириченко.

Для розмови ми зустрічаємось у студії на Європейській площі. У першій частині інтерв'ю говоримо про дерадянізацію українського парламенту, “ядро” української демократії, легітимність рішень та інституцій і назрілу конституційну реформу.

– *Україна вже понад два роки живе в режимі воєнного стану, який накладає вимушені обмеження, а також запроваджує особливий режим роботи державних органів та інституцій. Як Україні зберегти баланс в умовах повномасштабної війни з обмеженням прав і свобод, а також із застосуванням демократичних інструментів для впливу на ухвалення рішень?*

– Це системне і комплексне питання. Головне — держава має керуватися легітимною метою, тобто обмежувати конституційні та інші права громадян для забезпечення своєї державності і насамперед забезпечення життя і гідності людини, які є основними цінностями за Конституцією. І, звісно, ні в якому разі не використовувати ці обмеження з якоюсь іншою метою.

– *Як ви ставитесь до ідеї скасування частини обмежень воєнного стану?*

– Треба дивитися кожне право окремо і оцінювати наскільки є необхідність його обмеження. Наприклад, зараз я не бачу треку, що влада обмежує права з якоюсь іншою метою, ніж захист державності й суверенітету. На жаль, агресія росії страшенна, російський народ сповідує людиноненависницьку ідеологію рашизму. Вдячна народним депутатам, що ввели це поняття на рівень законодавства. Адже основна проблема не в умовному путіні, а в тому, що велика кількість людей дійсно сповідує рашизм і це страшенна загроза для українців.

– *Обмеження воєнного стану – це гарний ґрунт для маніпуляцій російських пропагандистів, у тому числі щодо легітимності державних інституцій України. Наскільки, на ваш погляд, це небезпечно для держави?*

– ГУР повідомляв, що росія вклала величезну купу грошей в дезінформаційну атаку, як на території України, так і в інших країнах.

Розуміючи це, ми в Центрі політико-правових реформ підготували дві аналітичні записки – “Парламент. Війна. Легітимність” та “Президент. Війна. Легітимність”. Ми чітко показали порівняльний аналіз того, як це регулюється у нас та у європейських країнах. Очевидно, жодного сумніву немає щодо легітимності нашої влади, але ми ж знаємо, що для країни-агресорки брехня – це основа і ще одна зброя. Тому вони це максимально використовують.

Треба розуміти, що політично так завжди було, що до кінця каденції виборні органи втрачають довіру. Це так об'єктивно для живого суспільства, якщо не трапляється щось екстраординарне, як, наприклад, початок війни. І Президент виявив себе

сильним головнокомандуючим, і, відповідно, довіра тоді зростає. Це розуміють в Росії і максимально розхитують ситуацію, показуючи, що “бачите, вони вже не про вас піклуються, не про державність, а фактично ідуть на те, що нелегітимно вибори не проводяться і це узурпація”. Але ще раз скажу – жодного сумніву легітимності української влади немає.

Більше того, якби парламент або Президент дійсно пішли на те, щоб припинити повноваження, на мій погляд, це був би злочин проти Українського народу, який зі зброєю в руках боронить суверенітет. Адже вони мають виконувати ці конституційні повноваження, у Конституції “плану Б”, як здійснювати демократичне управління, немає.

Деякі інші Конституції містять варіанти, наприклад, так званого усіченого парламенту, коли під час воєнного або екстраординарного режиму парламент скорочується пропорційно, наприклад 30% від кожної фракції, і парламент тоді більш мобільний. Це запобіжник від неповноважного складу. Якщо йде війна – це форс-мажор, вибори провести не можна, але наша Конституція не містить запобіжника, тому в кожного члена парламенту є обов’язок – якомога ефективніше виконувати свої повноваження. Чесно, не люблю цей термін “народний депутат”, бо він радянський, нормальний європейський термін – член парламенту.

– На ваш погляд, український парламент у цій ситуації міг би по-іншому працювати в цій моделі?

– Це скликання парламенту вже працює найдовше в історії України. Скільки ще триватиме його робота – не знаємо, але маю надію, що таких форс-мажорів не буде. Вже є історичними перші місяці повномасштабного вторгнення, коли парламент зібрався навіть в умовах фізичної небезпеки для кожного члена парламенту. Тоді зібралось керівництво, Рада максимально мобілізувалась і працювала у звичайному режимі. Я, наприклад, радила внести зміни щодо діяльності парламенту онлайн – це можливо, і вважаю, що це конституційно.

Перші дні повномасштабного вторгнення – це були б страшні часи, якби ми втратили

парламент... Питання, чи вистояли б ми, адже потрібно було вводити воєнний стан, залишався б один президент і могли бути великі проблеми з керованістю державою.

Навіть багато іноземних експертів та парламентарів радили виїжджати з Києва, адже була фізична небезпека, але Рада продовжила роботу, змінила процедури, алевсі елементи демократичного ухвалення законів збережені. Більше того, поступово відновлюється певна прозорість, відновили доступ пулу парламентських журналістів. Звісно, можна казати про потребу їх ротачії та збільшення, але ця відкритість відбувається.

Варто розуміти, що парламент працює зі страшенним навантаженням. Чого він не може – це стабільно, як, в принципі, кожен, хто сьогодні живе в Україні, прогнозувати свою діяльність. Депутати так само дуже часто мусять швидко знаходити рішення і реагувати на рівні зміни законів через збройну агресію. Крім того, у нас є євроінтеграційний трек, який потребує доволі стабільної та послідовної фахової роботи.

Але парламент впорався з цим, і, на мій погляд, на сьогодні він дуже молодець. Більш того, це дійсно ядро демократії. Це демонструє усім європейським країнам і нашим партнерам, що Україна під час війни збереглась як демократія і доволі успішно дає відсіч країні-агресорці. Це вкрай важливо для країни.

– Чому в суспільстві немає розуміння важливості роботи парламенту як інституції та самих народних депутатів?

– Парламент – це дзеркало суспільства. Часто проблеми, які не уповноважені вирішувати ВРУ чи Президент, сприймаються так, що винен саме парламент і Президент. На мій погляд, це не питання війни, це питання правової свідомості, яка, на жаль, потребує підвищення. Це я бачу навіть на рівні шкільної програми – в мене двоє синів – їй недостатньо. Треба з початкової школи поглиблювати ці знання, адже бачу, що школярі після закінчення школи не стануть свідомими виборцями, бо вони так і не отримали необхідні знання. І це Київ, а що відбувається в менших містах, селах та громадах...

Крім того, це також інформаційне висвітлення, як правило, висвітлюється

негатив і натомість спостерігається недостатнє інформування про позитивний результат роботи парламенту. Парламент є колегіальним органом, і, як і в суспільстві, там є умовно недобрі депутати. І от якщо недобрий депутат вчинив якийсь негарний вчинок – це дуже широко висвітлюється, натомість коли є вагомий результат для українського суспільства і це зробив парламент, то, як правило, це не буде звучати зовсім, навіть на телемарафоні.

Я дякую Руху ЧЕСНО, що ви висвітлюєте зараз цю тематику. Зараз не вистачає такого матеріалу і в інших сферах, в яких я не є фахівцем, але послухала б фахових людей з задоволенням.

– Під час повномасштабного вторгнення ми як суспільство побачили, що багато процесів неможливо реалізувати через обмеження Конституції. Наразі ще зарано говорити про якісь конкретні проєкти цієї реформи, але, на ваш погляд, які речі потрібно покращити або змінити в Основному законі? Досить популярною пропозицією є, наприклад, зменшення кількості народних депутатів...

– Я не вважаю, що не на часі говорити про конституційну реформу, але маємо це робити лише внутрішньо. Велика кількість положень Конституції потребує коригування, навіть захищених розділів — першого, третього і тринадцятого. Захищені розділи — це ті, що парламент не може змінити самостійно, вони мають також затверджуватися народом на всеукраїнському референдумі.

Тому ця дискусія вже має початися, адже конституційна реформа може бути легітимною, якщо вона проговорена з усіма. Це суспільна угода, але не як неправильно говорять – влади з українським народом. Це суспільна угода самого народу, як він буде жити далі, з якими цінностями, з якою центральною та місцевою владою, і вже очевидно має бути зазначено управління під час екстраординарних режимів. І, скоріш за все, можливий новий розділ про нацбезпеку – про захист військовослужбовців та інші положення, які потрібно на рівні Конституції врегулювати, адже наш сусід нікуди не дінеться. Ми живемо біля країни-агресорки з величезною кількістю людей, які

дійсно сповідують рашизм. Тому вже сьогодні потрібно говорити про цю реформу.

– А хто має бути ініціатором і говорити про конституційну реформу?

– Всі цільові аудиторії. Може почати громадянське суспільство, має включатися парламент, президент і політики. Ну вже очевидно, що на повоєнних виборах будуть нові політичні ініціативи, мають включатися військовослужбовці та різні групи ВПО.

Я не вважаю, що треба залишати осторонь людей, які вимушено виїхали з країни, адже вони не з власної ініціативи поїхали, а вимушено, через збройну агресію. Крім того, мають включатися активно і науковці, адже багато є напрацювань і підготовлені розробки концепцій, куди нам треба йти, які є проблеми, напрацьовані зелені та білі книги.

Наприклад, той самий Володимир Шаповал, який був гостем спецпроєкту “Республіка”, у нього ще за часів президента Віктора Ющенка була концепція, яка отримала схвальні висновки Венеційської комісії.

Проблемні питання – це розбалансування гілок влади, доволі потужна участь Президента в законотворчій діяльності ВРУ, зараз відкрилися нові певні проблеми в Конституції.

Ви згадали про обмеження, але Конституція не обмежує нас – вона захищає навіть під час війни, це наш захист від російської федерації. Уявляєте, щоб ми порушували Конституцію або в нас її не було, що було б тоді з легітимністю? Вони б сказали, що у нас точно нема державності і Україна взагалі не держава.

– Можливо, перерахуєте кілька конкретних пунктів, які варто було б змінити? Ви вже сказали, наприклад, про термін “народний депутат”, згадували про визначену кількість парламентарів, або появу нових підстав для дострокової втрати повноважень?

– Цей термін вже застосовується у нас на рівні зміни законодавства, але його також можна застосувати і щодо Конституції: це дерадянізація. Згаданий “народний депутат України” – це чисто радянський термін. От навіть вслухайтесь: народний депутат – це, як і народний артист, якість звання чи заслуга. Далі термін “Верховна Рада” – це що? Це коли у нас була влада рад.

У нас нема ніякої Верховної Ради, вона може бути, скажімо, народною, але місцеві ради і місцеве самоврядування не підпорядковані Верховній Раді. Ось вам два засадничих терміни, які впливають на свідомість людей до цього часу. Крім того, так само російська мова у першому розділі Конституції. Ви реально думаєте, що Український народ після цієї кривавої війни залишить російську мову?

Аленагадаю, що Україна ухвалила Конституцію у 1996 році, на той час це був максимум, що могли досягти, адже фактично тільки попередні п'ять років жили після розпаду Радянського Союзу. Науковці по максимуму долучились до написання тексту цієї редакції Конституції, і я вважаю їх героями. Але на сьогодні нам треба рухатися далі. І ще нагадаю, що тоді було багато народних депутатів від комуністичної партії.

Також, може, непопулярно прозвучить, але Автономна Республіка Крим – це компроміс. В чому її автономія, чому вона не могла стати областю? Можливо, зараз кримські татари не так сприймуть, але це треба також обговорювати, і тут треба виходити перш за все зі збереження державності.

Так само ми не провели, на жаль, на рівні Конституції реформу адміністративно-територіального устрою і місцевого самоврядування. Ми не змогли внести зміни до Конституції, пам'ятаєте, навіть були трагічні випадки біля парламенту (31 серпня 2015 року біля стін Верховної Ради відбулися протести проти ухвалення змін до Конституції у першому читанні, під час сутичок вибухнула граната, внаслідок чого загинуло четверо нацгвардійців, які стояли в очепленні парламенту, а кілька десятків отримали поранення – прим. ред.). Ми вирішили йти через закони, але на рівні Конституції цього чомусь не зробили, і це вкрай потрібно робити.

В парламенті у нас існує імперативний мандат, який взагалі є недемократичним, і слава богу, що він не діє на практиці, бо немає відповідного закону. Але його й не може бути, бо з ним ми не вступимо в ЄС.

Далі – євроінтеграція, без зміни третього розділу або пристосування Конституції до євроінтеграційних процесів ми теж не вступимо

до ЄС. Може, це прозвучить для нас незвично, але якщо ми хочемо бути частиною Європи, то, наприклад, на місцевому рівні у європейських країнах мають право голосувати за місцеве самоврядування нерезиденти. Тобто громадяни країн – членів ЄС, але не резиденти цієї країни. Натомість у нас чітко записано, що голосують лише громадяни України.

Отже, вже можна сказати, що без зміни захищених розділів і без зміни Конституції ми не можемо стати повноправним членом ЄС. Про це все треба говорити, описувати і об'єктивно доходити до концепції, яка має бути редакція нової Конституції України.

– Як це може виглядати в житті – обговорення на рівні парламенту чи спільна конференція із представниками місцевого самоврядування, Президента, Кабміну, народних депутатів? Яким чином це організувати так, аби це сприймалося справді як діалог у суспільстві, а не чиєсь політичне бажання?

– Так, ви повністю праві. Більше того, у нас ще є загроза, що включиться росія зі своїми друзями зі вкидом, що “Україна хоче міняти Конституцію під час війни”. Тут ключова роль парламенту, але має бути об'єднання Президента, Ради та уряду. І на початку має бути створена дієва робоча група, яка буде відкрито напрацьовувати концепцію – інклюзивно, з обговоренням, поясненнями і публічними консультаціями. Потрібно визначити дієвий дизайн для нашої країни, а потім конституціоналісти випишуть концепцію. Можливо, переглянути якісь положення, виходячи, на жаль, з нашої страшної реальності. Наприклад, варіанти управління країною в умовах екстраординарних режимів, щоб все ж ми мали запасний майданчик управління.

І потрібно робити це вже, адже якщо ми все відкладемо – організацію перших повоєнних виборів, конституційну реформу – все після завершення війни, то втратимо дуже багато часу. Нам треба сьогодні домовитися хоча б концептуально, що зберігаємо владний трикутник або дуалізм, адміністративно-територіальний устрій і т. д. І тоді, на мій погляд, країні буде набагато легше рухатися після нашої перемоги (*Чесно* (<https://www.chesno.org/post/6138/>). – 2024. – 24.10).

НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

УДК 342.8

doi.org/10.30970/jcl.2.2024.3

Вернер Мігель Кюн

НАБЛИЖАЄТЬСЯ РЕФОРМА СУДОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Суд Європейського Союзу (СЄС) звернувся з ініціативою внести зміни до свого статуту, щоб вирішити проблеми, пов'язані зі зростаючим робочим навантаженням. Метою реформи є переосмислення юрисдикції судів ЄС з тим, щоб забезпечити їм можливість виконання завдань, покладених на них авторами Договорів у статті 19(1) Договору про Європейський Союз (ДЄС), а саме: забезпечити в розумні строки «дотримання права при тлумаченні та застосуванні Договорів». Реформа безпосередньо передбачає часткову передачу повноважень з тлумачення Загальному суду («ЗС») у поєднанні з повноваженнями СЄС самостійно розглядати справи, що мають особливе значення. Крім того, можливість подачі апеляції до СЄС повинна бути обмежена, якщо юридичний перегляд справи вже відбувся в першій інстанції апеляційними радами органів ЄС. Низка запобіжних заходів повинна допомогти уникнути ситуації, за якої розподіл навантаження між двома окремими судовими органами може негативно вплинути на уніфікацію та узгодженість судової практики.

Кюн В. М. (2024). Наближається реформа судової системи Європейського Союзу. *Український часопис конституційного права*, 2, С. 53-65. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2024/nablyzhaetsia-reforma-sudovoi-systemy-yevropeiskoho-soiuzu-2/>

УДК 342.5

doi.org/10.30970/jcl.2.2024.6

К. Левенштайн

ВОЙОВНИЧА ДЕМОКРАТІЯ ТА ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ПРАВА

В історії конституціоналізму ідеї «войовничої демократії» вперше були викладені у двох статтях Льовенштайна, надрукованих 1937 року в *American Political Science Review*. Ці публікації, які нині можуть претендувати вже на статус класичних і український переклад яких наразі пропонується увазі читачів часопису, містять компаративний огляд державно-правових інструментів протидії поширенню нацизму і фашизму в тодішніх «поки що демократичних» Фінляндії, Естонії, Австрії й Чехословаччині. Аналіз, здійснений талановитим німецьким дослідником невдовзі перед початком Другої світової війни, нині становить не тільки історико-правовий та академічний, а й практичний інтерес для правового забезпечення української державності в умовах викликів сьогодення, з перспективи вивчення причин здобутків і поразок європейської демократії й конституціоналізму.

Левенштайн К. (2024). Войовнича демократія та фундаментальні права. *Український часопис конституційного права*, 2, С. 76-99. URL: <https://www.constjournal.com/pub/2-2024/voiovnycha-demokratia-fundamentalni-prava/>

УДК 342.565

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-2-1>

Л. Г. Остапчук

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОСТІ СУДОВОЇ ВЛАДИ

Актуальність дослідження визначається потребою чіткого і ефективного конституційно-правового регулювання судочинства в Україні, факторами чого є такі сучасні виклики як глобалізація, інтеграція в європейський правовий простір, боротьба з корупцією. Метою дослідження є характеристика конституційно-правового регулювання судочинства в Україні як чинника ефективності судової влади.

Відзначається, що конституційно-правове регулювання судочинства, ураховуючи значення конституційного права як основи національного права, відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного функціонування судової влади в Україні.

Наголошується, що конституційно-правове регулювання судочинства в Україні слід розглядати не лише через текст законів, але й через призму фундаментальних принципів та цінностей, закладених у Конституції. Ці принципи й цінності є основою, на якій базується правова система, і вони визначають сутність та спрямованість національного законодавства.

Конституційні принципи є базисом, на якому ґрунтується у тому числі судова влада в Україні. Серед основних принципів виділені наступні: принцип верховенства права, принцип незалежності судової влади; принцип доступу до правосуддя, принцип рівності перед законом.

Конституційні цінності відіграють важливу роль у формуванні правової системи та діяльності судів в Україні. До основних конституційних цінностей віднесено: гідність людини, справедливість, свободу і безпеку. Наголошено, що кожен судовий процес повинен поважати гідність усіх учасників та забезпечувати захист їх прав.

Справедливість є фундаментальною цінністю, яка вимагає, щоб судові рішення були об'єктивними та відповідали моральним та правовим нормам, що включає як захист прав потерпілих, так і забезпечення справедливого покарання для порушників. Вказано на проблеми реалізації цих конституційних цінностей.

Резюмовано, що дотримання конституційних принципів і цінностей у діяльності судів є

ключовим чинником підвищення довіри до правосуддя та правопорядку в Україні.

Остапчук Л. (2024). Конституційно-правове регулювання судочинства в Україні як чинник ефективності судової влади. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 2, С. 3-7. URL: http://apnl.dnu.in.ua/2_2024/3.pdf

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-1>

М. Г. Братасюк

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ПРАВНИЧОЇ ОСВІТИ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА

В статті висвітлюється проблема світоглядно-філософського виміру сучасної правничої освіти. Наголошено на необхідності інтенсифікації формування в майбутніх правників сучасного гуманістичного світогляду, європейського правового мислення. Ця проблема особлива актуальна для сучасної України, яка поки що не пододала, успадкованого від попередньої тоталітарної епохи, державоцентристського підходу до права, який ще часто простежується як в правничій освіті, так і на практиці. Наголошено, що зміна типу праворозуміння з легістського на юснатуралістичний є вимогою сьогодення. Ці зміни треба робити, використовуючи українську правову традицію, її ціннісно-сміслову наповнення.

Проблема інтенсифікації формування сучасного правового мислення та світогляду у майбутнього покоління правників особливо необхідна сьогодні, коли Україна має докорінно реформувати правову сферу, бо ж, якщо реформатори не готові виконати це завдання, то реформування провалиться, як це відбувається нині. Реформування правової сфери не може вичерпуватися інституційними та законодавчими змінами, як видається нинішнім реформаторам. Акцентовано, що

необхідні глибинні, докорінні зміни світогляду та мислення правника.

Стверджується, що формування сучасного правового світогляду та мислення має відбуватися з акцентом на антропоцентричний та аксіологічний підхід, який і є, по суті, гуманістичним. Він має постати на місці державоцентризму, який ще донині простежується в українській правничій освіті.

Братасюк М. Г. (2024). Філософсько-правові засади сучасної правничої освіти як актуальна проблема. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, С. 3-8. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/3.pdf

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-2>

А. Є. Єгоров

СУДОВА ПРАКТИКА ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ, АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СІМЕЙ

У науковій статті наведено порівняльний аналіз поняття «судова практика» та місця судової практики у якості джерела права в романо-германській, англосаксонській та українській правових сім'ях. Наукова стаття має на меті визначити, перш за все, особливості визначення поняття «судова практика» в вищенаведених правових сім'ях та, у подальшому, розглянути спільні та відмінні риси між місцем судової практики у якості джерела права у кожній з цих правових сімей. Зокрема, різноманітні підходи до визначення поняття «судова практика» в українській науковій літературі, особливості даних підходів, а також визначення найбільш обґрунтованого з них.

При цьому, не в усіх випадках загальнотеоретичне розуміння поняття «судова практика» буквально збігається зі своїм

змістовним наповненням категорії «юридична практика», що співвідноситься з нею у якості видового та родового поняття.

Також наукова стаття ставить на меті проведення більш глибокого розгляду та аналізу проблемних моментів в українському національному законодавстві, які виникають при запозиченні елементів романо-германської та англосаксонської правових сімей і, як наслідок, запозичення і підходів до визначення судової практики. Відповідно, основними методами проведеного дослідження стали методи аналізу, моделювання та прогнозування.

Основну увагу зосереджено не на питаннях, які врегульовані чинним законодавством України, а здебільшого на доктринальних та загальнотеоретичних підходах до судової практики, включаючи зарубіжні наукові думки.

Слід окремо зазначити, що дана наукова стаття базується не лише на аналізі виключно теоретичних напрацювань української наукової думки, а й з урахуванням необхідності посилення її актуальності також розглядаються й праці зарубіжних вчених, судові рішення.

Отримані результати, описані в даній статті, дозволяють розглянути сучасні підходи до визначення поняття «судова практика», відповідно, покращити її застосування у якості джерела права в українській правовій сім'ї.

Разом з цим, можливості для проведення подальших досліджень залишаються відкритими.

Єгоров А. Є. (2024). Судова практика як джерело права: порівняльний аналіз континентальної, англосаксонської та української правових сімей. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, С. 9-16. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/4.pdf

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-6>

Т. М. Заворотченко

СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В НАЙДАВНІШІ ЧАСИ

Статтю присвячено дослідженню деяких актуальних аспектів сучасного розвитку функціонуючої міжнародно-правової системи захисту прав людини. Розглянуті основні етапи становлення та укріплення даної системи в найдавніші часи. Проаналізовані в логічній послідовності міркування вчених найдавніших часів про систему захисту прав людини. Доведено, що міжнародна система захисту прав людини історично еволюціонував у самостійну юридичну категорію, стала представляти собою не тільки певну сукупність принципів та норм, але й включати в себе такі необхідні складові, як відповідні контрольні механізми і процедури. Акцентовано увагу на тому, що права і основні свободи людини закріплюються не стільки в міжнародних договорах, скільки у внутрішньодержавних актах, прийнятих на їх виконання та відповідають їм, а також встановлюють в підсумку правовий статус людини і громадянина як особистості. Підкреслено, що наділення індивідів певними правами і свободами та появлення інституту громадянства в стародавньому світі були першими великими досягненнями в сфері захисту прав і свобод людини. Визначено категорії громадян, які в найдавніші часи позбавлялись громадянських прав. Обґрунтовано положення про те, що поляризація суспільства, своєрідність цивілізації не призвели до універсальності прав і свобод людини в сучасному розумінні, а також доктринально та юридично зрозуміле поняття «правова держава» за самою своєю суттю не забезпечувало безпеки людині, охорону та захист її прав та інтересів і нерідко відновлення в правах. Зазначено, що при всій соціальній обмеженості наявність у людини прав і свобод було прогресивним за своєю природою юридичним феноменом для того часу. Вважаємо, що з набуттям громадянства у певної фізичної особи виникали перш за все політичні права: участь в управлінні державними справами, у здійсненні правосуддя, не досконалі форми свободи. Сформульовано висновок про розуміння міжнародної системи захисту прав людини не

тільки у співвідносному, але й в об'єктивному та суб'єктивному сенсі та про потребу вираження даної системи за допомогою такої особливості, як міжнародні стандарти прав людини.

Заворотченко Т. М. (2024). Становлення системи захисту прав людини в найдавніші часи. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, С. 33-37. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/8.pdf

УДК 342.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-9>

В. О. Чукаєва

КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА ТА РІВЕНЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗМІН СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

У дослідженні розглядаються особливості процесу реформування Конституції, що неодмінно, визначає стратегію розвитку України. Конституційний процес реформування, який наново розпочався у 2014 року та триває донині як ніколи раніше перебуває на стадії найбільшого піднесення. Це обумовлено необхідністю імплементації національного законодавства до європейського законодавства, вектором вступу до Євросоюзу. Визначені результати реформи на рівні реалізації існування системи стримування і противаг трьох гілок влади державної влади. Проаналізована сучасна система конституційного законодавства, яка стала доповненням до реформування конституційних норм.

Також, розглянута основна проблема проведення конституційної реформи – розбалансування діяльності трьох гілок влади, яка й до цього часу не знайшла логічного розв'язання в проведенні комплексної конституційної реформи з удосконалення змішаної форми правління. Пропоновані конституційні ініціативи вносять суттєвий дисбаланс у систему державного правління.

Досі залишається посилення президентської влади та його контроль над парламентом через домінуючу політичну силу яку він очолює. Це стало можливим при закріпленні пропорційної системи формування парламенту.

Охарактеризовані поетапно основні зміни у формуванні збалансованої системи трьох гілок державної влади – законодавчій, виконавчій, судовій гілках влади. Визначені вимоги Єврокомісії до проведення конституційної реформи в Україні на сучасному етапі та результати спроби їх втілення публічної влади.

Визначена також нова проблема з приводу практики правового регулювання організації проведення конституційної реформи на сучасному етапі – як наявності анархо-конституційного режиму. На сьогодні у науці конституційного права мало, що досліджено з приводу категорії «анархо-демократичний режим», причини його виникнення, аналізу його юридичного закріплення. Сам анархо-конституційний режим має ряд особливостей, основний з яких – наявність Конституції з демократичними стандартами розвитку суспільства, які діють частково, або зовсім є декларативними і не забезпечуються публічною владою.

Чукаєва В. О. (2024). Конституційна реформа та рівень нормативно-правового забезпечення змін системи публічного управління в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, С. 48-53. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/11.pdf.

УДК 342.33

DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-8>

В. Д. Пархуць

ПРАВО ВЕТО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ В МЕХАНІЗМІ СТРИМУВАНЬ І ПРОТИВАГ В ДЕРЖАВНІЙ ВЛАДІ УКРАЇНИ

У цій статті розглядається роль права вето Президента України в законодавчому процесі. Роль вето Президента України у законодавчому процесі є важливим елементом контролю за законодавством і гарантією дотримання

конституційних принципів в Україні. Обґрунтовується важливість такого прийому в арсеналі можливостей Президента України, як право вето.

Державна влада в Україні здійснюється за принципом поділу на 3 гілки влади: на законодавчу, виконавчу та судову владу. Поділ влади є комплексним важелем для обмежування, за допомогою якого кожна з гілок діє самостійно, не втручаючись у повноваження іншої; встановлюється взаємний контроль, збалансованість, рівновага у взаємовідносинах державних органів, що здійснюють законодавчу, виконавчу та судову владу. У цій системі поділу влади особливе місце відводиться Президенту, який здійснює низку важливих конституційно-правових повноважень, забезпечуючи політико-правовий баланс між гілками влади. Однією з основних компетенцій його посади є право вето на закони, ухвалені парламентом.

Різноманітність наукових підходів до визначення сутності права президентського вето, його конституційно-правової природи, строків та сфери його реалізації створює певні труднощі у його визначенні та призводить до виникнення на практиці спірних ситуацій. У зв'язку з цим актуальною є всебічна розробка та всебічний аналіз механізму інституту президентського вето. Актуальність теми дослідження зумовлена малою кількістю наукових праць у цьому напрямі. Тому необхідність комплексного наукового аналізу цього питання на цей час є цілком очевидною.

З точки зору вдосконалення політико-правової реформи в Україні важливими є питання вдосконалення законотворчого процесу. Цей процес залежить від ефективності та злагодженості роботи всіх гілок влади. Особливе значення має механізм участі Президента як суб'єкта законотворчого процесу та його особливого права вето щодо законодавчих проєктів в контексті реалізації механізму стримувань і противаг в державній владі в Україні.

Пархуць В. Д. (2024). право вето Президента України в механізмі стримувань і противаг в державній владі України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, № 1, С. 44-47. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2024/10.pdf

**КОНСТИТУЦІЙНИЙ ПРОЦЕС
В УКРАЇНІ:**

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

№ 10 (125) 2024

(01 жовтня - 31 жовтня)

Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів
Додаток до журналу «Україна: події, факти, коментарі»
Ідентифікатор медіа R30-01101

Комп'ютерна верстка:
Н. Крапіва

Підп. до друку 25.10.2024.
Формат 60x90/8. Обл.-вид. арк. 6,12.
Наклад 21 пр.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3
siaz2014@ukr.net
Свідоцтво про внесення суб'єкта
видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 7871 від 28.06.2023 р.